

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Mgr. Gabriela Havlůjová

**POVÁLEČNÝ VÝVOJ LIDIC –
pietní vzpomínky a život v nových Lidicích**

Post-war course of Lidice – reverent memories and life in new Lidice

Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Jan Randák, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěla poděkovat PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. za vedení práce, podnětné připomínky a cenné rady ve směřování nejenom mé diplomové práce, ale i mého dalšího studijního vývoje. Rovněž bych chtěla poděkovat svým narátorům, kteří často kvůli mým dotazům museli vzpomínat na nejtěžší období svého života. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině za podporu.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 5. prosince 2011

podpis:

ABSTRAKT

Autorka se v diplomové práci zabývá problematikou poválečného vývoje Lidic od roku 1945 do roku 1989. Diplomantka se zamýšlí nad otázkou paměti na Lidice, lidickou pamětí a Lidicemi jakožto místem paměti. V úvodu své práce se pokouší z rozhovorů s pamětníky zjistit, pro koho a jakým místem paměti Lidice jsou. V dalších kapitolách se věnuje ohlasu lidické tragédie ve světě, který doplňuje rozhovory se ženami pojmenovanými po Lidicích. Další tematický blok je pak věnován výstavbě obce a dvěma organizacím, které stavbu obce měly na starost. Na jedné straně je to Společnost pro obnovu Lidic, na straně druhé pak britské hnutí „Lidice Shall Live“. Autorka rovněž představuje zakladatele hnutí Barnetta Strosse a postihuje důvody, které ho mohly vést k založení hnutí. V dalších kapitolách pomocí článků z Rudého práva postihuje průběh pietních vzpomínek v Lidicích a ukazuje, jakým způsobem Lidice byly využívány komunistickým režimem k propagandě socialismu. Získané poznatky konfrontuje se vzpomínkami narátorů. Pramennou základnou se pro ni staly vzpomínky pamětníků, které získala a zpracovala dle metody orální historie, články z Rudého práva, archivní prameny zejména ze Státního okresního archívu v Kladně a Národního archívu v Londýně.

Klíčová slova: Lidice, komunistická propaganda, paměť, místa paměti, trauma, oběť

ABSTRACT

The author deals with some specific problems of the post-war development of Lidice between 1945 and 1989. The diplomante ponders upon the questions of memory on Lidice, Lidice memory and Lidice as a place of memoir. In her introduction, based on numerous talks with the Lidice narrators, the author tries to find out what kind of memory place Lidice is and who it may concern. The follow-up chapters reflect the worldwide reception of Lidice tragedy; moreover, they feature some talks with the women named Lidice after the village. Next thematic part is focused on the actual construction of the village as well as on two organizations that were in charge of the whole building process: Society for Lidice Reconstruction on one hand and British movement „Lidice Shall Live“ on the other hand. Author also introduces the movement founder Barnett Stross. Further chapters describe a typical course of that time reverent memories in Lidice using some articles from Rude Pravo and showing the way how Lidice was misused by the communist regime to serve as a propaganda of socialism. The memories of the narrators, acquired and processed through an oral history method, the archive sources of both the State District Archive in Kladno and the National Archive in London in particular, became a source base of the author.

Key words: Lidice, communist propaganda, memory, place of memoir, trauma, victim

OBSAH

Úvod.....	6
1. Vzpomínání a paměť.....	10
1.1. Vzpomínání ve skupinách - kolektivní paměť?!	12
1.2. Individuální paměť.....	13
1.3. Pojem oběť a traumatická paměť oběti.....	15
1.4. Teorie paměti v prostoru a čase.....	19
2. Lidice jako místo paměti, paměť na Lidice.....	22
3. Ohlas lidické tragédie ve světě.....	30
3.1. Jména obcí a spolků	31
3.2. Film a díla umělců.....	33
3.3. Jména dívek	34
4. Hnutí „Lidice Shall Live“.....	37
4.1. Růžový sad přátelství a míru.....	39
4.2. Návštěvy lidických v Anglii.....	40
4.3. Lidická sbírka moderního umění.....	45
4.4. Barnett Stross (25. 12. 1899 – 14. 5. 1967).....	47
5. Společnost pro obnovu Lidic.....	51
6. Znovuvybudování obce Lidice.....	58
6.1. Výstavba Památníku Lidice.....	63
6.2. Ideál a realita, strasti a slasti – každodenní život v Národní kulturní památce... ..	69
6.3. Časy se mění – rozšíření obce Lidice.....	74
7. Obraz Lidic při pietních vzpomínkách	76
7.1. Lidice v Rudém právu.....	80
7.2. Pohled lidických obyvatel na pietní vzpomínky.....	101
Závěr.....	105
Použitá literatura a prameny.....	109
Seznam příloh.....	113
Přílohy.....	114

ÚVOD

Atentát na říšského protektora Reinharda Heydricha a následující vyšetřování způsobilo, že dne 10. června 1942 byli zastřeleni všichni lidičtí muži, ženy byly poslány do koncentračního tábora Ravensbück a 82 dětí bylo zplynováno v Chelmnu. Nepřežilo celkem 340 obyvatel. Obec Lidice by zničena. Po svém vyhlazení zaujaly Lidice místo v kolektivní paměti válečné generace české společnosti, potažmo následně historické paměti českého kolektivu. Tragický osud obyvatel této středočeské obce byl a je často připomínán. Prakticky okamžitě po tragickém činu a poté i po skončení války se nejen v českém, respektive československém kolektivitu, rozvinul „odkaz Lidic“, byť je možné diskutovat, co jím vlastně je. V souvislosti se vzpomínáním pak zkonstatujeme, že se Lidice staly místem paměti.

O vymazání obce z mapy a osudu obyvatel bylo napsáno mnoho publikací, článků. Tragedii byl rovněž věnován prostor v tisku a televizi. Autoři se zajímavému a neblahému tématu věnovali prakticky ihned po skončení druhé světové války. Již v roce 1945 vychází brožura „Lidice, čin krvavého teroru a porušení zákonů a základních lidských práv“¹ a „Lidice“². Během období komunistické vlády v letech 1948-1989 pak vycházelo opakovaně mnoho publikací, které pojednávaly o tragedii. Mezi nejnovější a čtenářsky nejoblíbenější publikace pak patří obě knihy vojenského historika Eduarda Stehlíka: „Lidice - Příběh české vsi“³ a volné pokračování „Lidická vzpomínání“⁴. Jednou z badatelsky nejdůležitějších publikací je zejména bibliografie „Lidice 1942-2002“⁵, v níž se kolektiv autorů v čele s Janou Mariánkovou pokusil vytvořit soupis publikací, uměleckých děl a dokumentů v rešerších domácích a zahraničních institucí, které nějakým způsobem zachycují lidickou tragedii. Ovšem poválečnému vývoji se pouze okrajově věnuje Pavla Štěpánková ve své diplomové práci „Společnost pro obnovu Lidic - (1945) 1946-1959“, kterou obhájila v roce 2006 na Filozofické fakultě Masarykovy Univerzity v Brně.

V předkládané diplomové práci se zabývám dosud prakticky nezpracovanými dějinami poválečného vývoje Lidic a životem v nově vybudované obci. V novinových článcích a ve vzpomínkách pamětníků sleduji vytvářený poválečný odkaz lidické tragédie, který měl různou podobu v průběhu několika poválečných desetiletí až do roku 1989. Jinými slovy zaměřuji se na často opomíjený mezinárodní význam zničení obce či organizaci a reflexi pietních

¹ LOUDA, Vlastimil: *Lidice. Čin krvavého teroru a porušení zákonů i základních lidských práv*, Ministerstvo vnitra, Praha 1945.

² MERHOUT, Cyril: *Lidice*, Ministerstvo informací, Praha 1945.

³ STEHLÍK, Eduard: *Lidice – Příběh české vsi*, V Ráji, Praha 2004.

⁴ STEHLÍK, Eduard: *Lidická vzpomínání*, Praha 2007.

⁵ MARIÁNKOVÁ, Jana a kol.: *Lidice 1942-2002 : soupis publikací, dokumentů a uměleckých děl v rešerších domácích a zahraničních institucí*, VEGA-L, Libice nad Cidlinou 2002 .

vzpomínek v Lidicích. Návštěvník přicházející do Lidic je seznámen prakticky pouze s neblahým osudem obce. Fakta o poválečném vývoji či o domácím i mezinárodním ohlasu tragédie tak do jisté míry zůstávají ve stínu 10. června roku 1942. Je však neoddiskutovatelné, že Lidice se staly symbolem. Ovšem jakým symbolem? Symbolem čeho a pro koho? A je jejich odkaz stálý nebo se v průběhu doby měnil? Jakou pozici v tomto vzpomínání Lidic sehrály přeživší ženy a děti? Jak ona smutná tragédie ovlivnila jejich životy i v době po válce? Kdo se snažil díky Lidicím zviditelnit? Na tyto otázky se snažím nalézt odpověď v předkládané diplomové práci.

Jak jsem již zmínila, ke zvolenému tématu práce je nedostatek literatury a písemných pramenů. Rozhodla jsem se tedy pro metodu orální historie, kdy se pro mě výpovědi narátorů stávají důležitým pramenem poznání. Tématu i zvolenému přístupu proto odpovídá struktura práce. V první kapitole se zaměřuji na problematiku paměti, jejích předností i limitů. Rovněž se zabývám otázkou role obětí v rámci vzpomínání a úlohy památníků a pomníků při formování individuální, či kolektivní paměti. V další kapitole navazuji na téma paměti avšak konkrétními příklady souvisejícími s mým tématem, tedy paměti na Lidice, lidické paměti a Lidicím jakožto místu paměti. Ptám se, zda a případně pro koho se Lidice staly místem paměti? Jakou paměť na Lidice sdílejí lidické ženy a děti? Jakou paměť na Lidice sdílí česká společnost? I přesto, že převažuje u české společnosti vzpomínání na tragédii zničení Lidic, po válce byly vybudovány nové Lidice. Musím se proto také ptát, zda a do jaké míry se jedná o dvě odlišné obce stejného jména? Metodologicky se v úvodních kapitolách opírám zejména o teoretické texty Pierra Nory⁶, Maurice Halbwachse⁷, Jana Assmana⁸, Aleidu Assmann⁹, Haralda Schmidu¹⁰ a autory publikace „Můj děda nebyl nácek“¹¹.

V další kapitole zaměřím svou pozornost na mezinárodní ohlas lidické tragédie. I přesto, že obcí bylo při postupu fronty zničeno za druhé světové války tisíce a osudy obyvatel byly neméně tragické, Lidice se staly symbolem všech tzv. mučednických obcí. Nabízí se tedy automaticky otázka, proč právě Lidice měly takový ohlas ve světě? Čím byly výjimečné? Na třech příkladech se budu věnovat různým typům přenosu a uchování paměti - ve jménech obcí, zachycením ve filmu a dílech umělců a dívčím jménem. Největší ohlas lidické

⁶ NORA, Pierre: Mezi pamětí a historií, In: Politika paměti, Cahiers du CEFRES, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998.

⁷ HALBWACHS, Maurice: Kolektivní paměť, Slon, Praha 2009.

⁸ Assmann, Jan: Kultura a paměť, Prostor, Praha 2001.

⁹ ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007.

¹⁰ SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009.

¹¹ WELZER, H. - MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: *Můj děda nebyl nácek – nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Argo, Praha 2010.

tragédie byl zaznamenán v Latinské Americe, kde právě po Lidicích byly pojmenovávány narozené dívky a přejmenovávány obce. Třem desítkám žen jménem Lidice jsem měla možnost položit několik otázek týkajících se jejich jména a jejich vztahu k Lidicím.

V kapitole „Hnutí Lidice Shall Live“ prezentuji výsledky svého bádání z návštěvy Národního archívu v Londýně a z rozhovorů s rodinnými příslušníky Barnetta Strosse, který již v září 1942 hnutí založil. Hnutí „Lidice Shall Live“ finanční sbírkou a dalšími aktivitami podporovalo výstavbu poválečných Lidic, iniciovalo založení Růžového sadu přátelství a míru a vznik Lidické sbírky moderního umění. Zaměřím se jak na život samotného zakladatele a jeho motivy při zakládání hnutí, tak rovněž na vznik a činnost „Lidice Shall Live“, které se podílelo na výstavě obce společně s v českém prostředí zřízenou Společností pro obnovu Lidic. O Společnosti, jejích úkolech a problémech pojednává další kapitola. Zde popíši, jaké pravomoci, povinnosti a vliv v československé společnosti a Lidicích Společnost měla. Po informacích o Společnosti pro obnovu Lidic budu pokračovat v tématu výstavby nových Lidic. Budu se snažit nejenom upozornit na určité výjimečnosti života v obci, ale rovněž na budování Památníku Lidice, jakožto nedílné součásti Lidic. Určitou výhodou je pro mě desetiletá praxe působení v roli průvodkyně v Památníku Lidice. V této souvislosti se pak pokouším zjistit, jak mohl takový život v obci-symbolu vypadat? Jaké výhody či naopak limity a omezení přinášelo žití v místě, které se dostalo do učebnic dějepisu, na stránky novin či plátna kin? V této kapitole rovněž nechám promluvit pamětníky, obyvatele Lidic. Ptala jsem se jich na osobní vnímání života v obci. Zda život v moderních domech přinášel i nějaká omezení, či výhody.

V poslední kapitole se pokusím na základě novinových článků a příběhů pamětníků dopracovat k obrazu Lidic, potažmo k formování jejich odkazu tak, jak byl vytvářen především komunistickou mocí při pietních vzpomínkách. Zároveň představím skutečné vnímání vzpomínkových akcí lidickými obyvateli. Pro svůj výzkum jsem zvolila texty Rudého práva, které pro potřeby tohoto textu reprezentovaly oficiální komunistickou moc a její propagandu. Ve vzpomínkách narátorů a článcích se budu snažit hledat odpovědi na následující otázky: K čemu sloužily a jak probíhaly pietní vzpomínky v Lidicích? Jak na ně účastníci vzpomínají? Jaké cíle sledovali komunisté v Lidicích? Jaké je skutečné vnímání pietních vzpomínek lidickými obyvateli? Od lidických obyvatel předpokládám, že zjistím, jaká byla realita života v Lidicích a zda skutečně bylo takové „terno“ oženit se do Lidic. Domnívám se, že zájmem o Lidice byli obyvatelé svým způsobem protežování, na základě doplňujících otázek při rozhovorech se budu snažit zjistit, zda skutečně lidičtí svého původu využívali, nebo naopak jejich původ jim ovlivňoval život jiným způsobem. Skupinu narátorů

tvoří lidické ženy, děti a provdané ženy a muži do Lidic. Lidice jsou jménem, potažmo místem, které se neodmyslitelně stalo součástí nejen českých dějin. Zároveň jsou však místem, které po válce mělo žít „běžným“, „každodenním“ životem.

Považuji za důležité zaměřit se na poválečný vývoj Lidic, už kvůli tomu, že téma dosud nebylo zpracováno. Často si ale také při rozhovorech s lidickými obyvateli uvědomuji, že ať byly jejich osudy jakékoliv, oni si svůj tragický osud nevybrali, přesto jim byl celý život připomínán. Přínosem předkládané práce je jakési zobecnění, vylíčení reálného života místa, které se stalo díky tragickému osudu po několik desetiletí 20. století oficiálním symbolem moci. V rámci líčení však zohledňuji individuální výpovědi aktérů, kteří tak dostávají v rámci mé práce odpovídající hlas a obci Lidice dávají konkrétní tvář.

1. Vzpomínání a paměť

V diplomové práci využívám metody orální historie, neboť důležitým pramenem poznání v rámci předkládaného textu, se pro mě staly výpovědi narátorů. Tazatel přichází k narátorovi, aby řízeným rozhovorem pomohl vzpomínat na události a pocity, které s postupem času, či vzhledem k charakteru vzpomínek pamětník mohl vytěsnit. Tazatel se snaží zjistit okolnosti a důvody případného cíleného zapomínání, či naopak upřednostňování některých témat, životních období či příběhů. Vzpomínky respondentů, resp. následné přepisy rozhovorů jsou ve své podstatě neukončeným pramenem poznání. Samotný tazatel, ale rovněž další badatelé si mohou klást jiné otázky a k textu se stále vracet. V první části mé diplomové práce bych chtěla objasnit některé pojmy, které se týkají paměti, vzpomínání a orální historie.

Vyprávění je jedna z nejstarších forem lidské komunikace, ústní sdělování vzpomínek bylo nejprve jedinou formou uchování minulosti do současnosti a budoucnosti. Již v antické době se ústně předávaly příběhy hrdinů, legendy a báje. Mluvené slovo se stalo velmi důležitým pramenem pro historiky, jak je patrné například u Thúkydida, kterému se svědectví přímých svědků stalo základem jeho díla. Až 19. století přineslo změnu, zakladatelé historie jako vědy se domnívali, že výpovědi pamětníků jsou příliš subjektivním zdrojem poznání a tudíž byly osobní výpovědi charakterizovány jako nepravdivé a nedůvěryhodné. Historici se přiklonili k archivním materiálům, které považovali za objektivnější. Mnoho laiků i odborníků dodnes kritizuje věrohodnost nejenom výpovědí pamětníků, ale i jiných pramenů subjektivní povahy. Důležité je ale uvědomit si, že rovněž archivní pramen je podrobován analýze historika, jenž prameni pomyslně pokládá vlastní subjektivní otázky. Vzhledem k tomu, že se většinou nezveřejňuje pouze archivní dokument, ale interpretace předkládaného textu, můžeme „objektivitu“ písemných a ústních pramenů téměř srovnávat. Jak rovněž uvedl Zdeněk Beneš k otázce interpretace pramene: *„Mýtus pramene se opírá o představu, že je to pramen, z něhož historické poznání vychází. Asi není třeba dokazovat, že tomu tak není - pramen sám o sobě k poznání historické skutečnosti nestačí, nikdy nestačil a ani stačit nebude. Pramen je konstrukt vytvořený jistou koncepcí historického poznání, tedy historické vědy. A jako takový už sám v sobě obsahuje mimopramenné informace, pomínu-li prostou skutečnost, že k tomu, abychom mohli pramen interpretovat, potřebujeme další nemalý informační rezervoár“*.¹²

¹² Zdeněk Beneš: Historie na vysokých školách – jak a k čemu? Přednáška pronesená 7. listopadu 2001 na 4. historickém diskusním fóru v AV ČR v Praze. Staženo dne 9. července 2008 na <http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/Benes4hdf.htm>.

První orálně historický projekt vznikl v roce 1938 ve Spojených státech amerických, kdy se započalo s tzv. demokratizací dějin. Zakladatel orální historie novinář Allan Nevins systematicky zkoumal pomocí rozhovorů život významných Američanů. Druhá světová válka trend v orální historii zpomalila a teprve v roce 1948 bylo založeno první Centrum orální historie na University of Columbia v USA. V roce 1977 však již bylo těchto center přes jeden tisíc. V roce 1967 byla založena Louisem Starrem „Oral history association“. Původním cílem orální historie bylo zejména zaplnit bílá místa v dějinách, která nebyla doposud prozkoumána. Vzhledem ke skutečnosti, že orálně-historických center vícevstupně přibývalo, začaly se i uvnitř asociace postupně vyvíjet odlišné přístupy k této metodě. Zatímco se Allan Nevins zaměřil na elitní vrstvy a snažil se zaplnit mezery v dějinách, americký sociolog William Thomas svou pozornost obrátil na nižší vrstvy amerických velkoměst a sledoval jejich životní podmínky¹³.

Vzhledem k tomu, že s pamětníky pracovalo stále více historiků, žurnalistů, sociologů a etnologů, musela vzniknout určitá pravidla pro používání orální historie. Vzhledem k tomu, že se jedná o práci s lidmi a badatel pracuje s osobními údaji, obnáší tato metoda některé administrativní a právní povinnosti. Narátor tazateli své vzpomínky svým způsobem daruje, avšak může kdykoliv svůj souhlas se zpracováním odvolat. Proto je nutné dodržovat etický kodex a věnovat pozornost rovněž právním aspektům této práce.

K institucionalizaci metody orální historie v České republice došlo v roce 2000, kdy bylo založeno Centrum orální historie při Ústavu soudobých dějin AV ČR. V roce 2007 byla založena Asociace orální historie rovněž při ÚSD AV ČR.

Nástrojem orální historie je pamětník a jeho paměť, potažmo vzpomínání. Z toho důvodu jsem se zabývala definicemi a teoretickými úvahami autorů zabývajících se pojmy jako je individuální a kolektivní paměť, ale rovněž vzpomínání na traumatické události, rituály a jiné termíny, které souvisí se zpracovávaným tématem. Poznatky získané zejména z publikace Aleidy Assmannové „*Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*“¹⁴ se staly teoretickými východisky předkládané diplomové práce.

¹³ Thomas, William: *The Polish Peasant in Europe and America* (1918–1920), University of Chicago Press, 1920.

¹⁴ ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007.

1.1. Vzpomínání ve skupinách – kolektivní paměť?!

Pro pojem kolektivní paměť neexistuje všeobecně závazná definice. Dle německé výkladové publikace „Gedächtnis und Erinnerung“¹⁵ v zásadě můžeme definovat dvě základní východiska kolektivní paměti: sociální formování procesů vzpomínání a dále pak proces vzpomínání skupin nebo ve skupinách. Obě tyto východiska předpokládají fakt, že vzpomínání je sdělováno.¹⁶ Někteří odborníci se domnívají, že kolektivní paměť neexistuje, mezi nimi je například historik Reinhart Koselleck a filozof Rudolf Burger. Dalším kritikem kolektivní paměti je Susan Sontag, podle níž se společnost může rozhodovat bez vůle, může myslet bez ducha, mluvit bez jazyka, ale nemůže vzpomínat bez paměti.¹⁷ Místo pojmu „kolektivní paměť“ používá pojem „ideologie“. Tématu kolektivní paměti a vzpomínání se rovněž věnoval Sigmund Freud, který zastával názor, že psychologie masy může být pouze psychologií jednotlivce v mase. Rovněž Matthias Kettner zmiňuje vzpomínání ve skupinách, nikoliv vzpomínání skupin.¹⁸

Člověk je vždy součástí nějaké skupiny, z níž čerpá významné základy své vlastní identity. Jedinec je vždy součástí určitých skupin bez vědomé volby, příkladem může být rodina, generace nebo národ, dále však existují i skupiny, do kterých se dostáváme v závislosti na svých zájmech a schopnostech, na základě vlastní volby, či jsme k tomu donuceni. Tyto skupiny mají různý význam a mají různou dobu trvání. Neformální skupiny zejména z důvodu mobility nebo změn během životních fází zanikají. I formální kolektivy podléhají změnám – člověk může emigrovat, ale například rodina, etnikum, pohlaví zpravidla nelze měnit po celou dobu života. Vytváří jakési stále existenční pozadí, které můžeme pouze různým způsobem formovat. Neformální členství má většinou krátkodobý charakter, formální končí nejpozději smrtí. To neplatí v případě rodiny, jejíž členství nekončí smrtí rodinného příslušníka. Rodiny jsou nejenom místem vzniku, ale i přetrvávání po smrti, ve formě vzpomínání na mrtvého. Zároveň je však důležité mít na zřeteli, že rodina je velmi specifické společenství ve vzpomínání a přenášení paměti. Příběhy se během předávání z generace na generaci proměňují, někdy příběhy dostanou zcela jiný význam. Rodinná paměť nepředstavuje jasně vymezený a přímo adresovatelný soupis událostí, nýbrž se skládá z komunikativního zpřítomnění epizod, které stojí ve vztahu k rodinným příslušníkům a o

¹⁵ GUDEHUS, Ch.-EICHENBERG, A.-WELZER, H.: *Gedächtnis und Erinnerung (Ein interdisziplinäres Handbuch)*, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010.

¹⁶ GUDEHUS, Ch.-EICHENBERG, A.-WELZER, H.: *Gedächtnis und Erinnerung (Ein interdisziplinäres Handbuch)*, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010, str. 85.

¹⁷ SONTAG, Susan: *Das Leiden anderer betrachten*, Carl Hanser Verlag, München 2003.

¹⁸ SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009, str. 111.

nichž tito společně mluví. Takové zpřítomnění minulosti se děje zpravidla náhodně, neúmyslně.¹⁹

Pokud ostatní skupiny, kolektivy, tuto úlohu přejímají, orientují se přitom podle modelu rodiny. Paměť jedince zahrnuje mnohem více vlastních nezaměnitelných zkušeností. Není lehké postihnout, kde končí paměti určitých skupin, protože skupiny život konkrétního člověka překrývají.²⁰ A tak pokud budeme vést rozhovor s člověkem, který je členem Českého svazu bojovníků za svobodu, ale zároveň Československé obce legionářské a Sdružení volyňských Čechů, jen těžko zjistíte, která skupina jeho názor nejvíce ovlivnila. To na co se vzpomíná, ovlivňuje nejenom samotný pamětník, ale i prostředí, ve kterém člověk vzpomíná (pokud budeme vést rozhovor na sjezdu Sdružení volyňských Čechů, pak z úst narátora neuslyšíte zcela jistě kritiku na Ludvíka Svobodu), rovněž pamětníka ovlivňuje přítomnost další osoby, jeho postavení ve společnosti, ale rovněž i osobnost tazatele. V případě předkládané práce pak vzpomínání v širším slova smyslu ovlivňuje například skupina politických činitelů, kteří financováním a pořádáním pietních vzpomínek v Lidicích usilují o vliv na paměť přítomných účastníků piety. Dopad na společnost by měly mít zejména pronesené projevy v rámci pietní vzpomínky, nebo zažitá forma vzpomínání v období výročí v Lidicích. Politici rovněž sílí díky spolupráci s médii. Tato jejich privilegovaná pozice umožňuje ovlivňování paměti přítomných návštěvníků, ale rovněž vzpomínání a zapomínání na lidické události většiny společnosti.

1.2. Individuální paměť

Velká část našich vzpomínek, které jsou v paměti téměř zapomenuty, čekají na impuls, nějaký vnější podnět, který vzpomínku znovu oživí. Mnoho vzpomínek zejména na traumatické události je velmi bolestných a nárátoři na ně chtějí zapomenout. Sigmund Freud uvádí ve své publikaci „Zur Psychopathologie des Alltagslebens“²¹, že při vzniku tradic a pověstí národa je třeba mít na zřeteli tendenci vyloučit z paměti motiv, který je pocíťován jako ostudný. Freud upozorňuje, že jde o zcela stejný proces, jakož vzniká při vzpomínkách na dětství jednoho individua, kdy jsou potlačovány a nahrazovány nepříjemné zážitky. Freud však zároveň pokládá zajímavou otázku, zda člověk vůbec může mít vzpomínky z dětství, či se jedná pouze o vzpomínky na dětství.²² Zde je velmi důležitá role tazatele, který se

¹⁹ WELZER, H. - MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: *Můj děda nebyl nácek – nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Argo, Praha 2010, str. 17.

²⁰ SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009, str. 90.

²¹ FREUD, Sigmund: *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, Gumberg Library, Berlin 1917.

²² SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009, str. 111.

vzpomínky snaží oživit, dostat je na povrch vědomí. Jak uvádí Radmila Švaříčková-Slabáková: „*Způsob, jakým vzpomínáme na danou událost, závisí na našem účelu v momentě, kdy vzpomínáme. Jde především o to, kdo chce od koho, aby si pamatoval co a proč.*“²³ Jak dále doplňuje Jan Randák: „*Vzpomínání, především to individuální se tedy odvíjí od vnějších impulsů, okolností a zájmů, které vzpomínajícího k aktivizaci jeho paměti vybízí.*“²⁴

Každý člověk zaujímá svým životním příběhem vlastní místo se specifickou pozicí vnímání, proto i přes veškeré prolínání se od sebe vzpomínky liší. Tím, že se ale vzpomínky překrývají, navazují na sebe a kříží se, tím se vzájemně potvrzují a upevňují. Nejen, že se zpečetí individuální vzpomínky, ale rovněž utváří a spojuje společenství, skupinu. Společným znakem individuálního a kolektivního vzpomínání je skutečnost, že jde o smysl, význam zážitků, jde tedy méně o otázky typu, kdy a kde se to konalo, ale o to, jak se to konalo, co to znamenalo pro narátora.²⁵ Časový horizont vzpomínek je určován výměnou generací. Obvykle jsou to tři až pět generací, které vytvářejí určité společenství v oblasti vzpomínek a vyprávění. Děti a vnoučata přejímají část vzpomínek starších členů rodiny. Tuto paměť nazýváme krátkodobou pamětí společnosti.

Zajímavým příkladem fungování rodinné paměti a úspěšného přejímání paměti v rámci rodinného prostředí po několik generací je studie německých historiků „Můj děda nebyl nácek“²⁶, kteří se zaměřili na vzpomínání na dobu nacismu v rámci mezigeneračního vzpomínání v rodinách. Na základě dlouholetého výzkumu a analýzy rozhovorů se třemi generacemi rodinných příslušníků došli autoři k závěru, že je velký rozdíl mezi dějinným věděním a emocionálními představami o minulosti. Každý člověk má určitou znalost dějin, kterou získává ve škole, z médií, nebo četbou literatury – tuto znalost autoři nazývají „lexikon“, na druhé straně však existují emocionální představy o minulosti, které ovlivňují konkrétní osoby z rodiny a jejich vyprávěné příběhy, ale také fotografie, nebo jiné dokumenty uchovány z oné doby rodinou, tuto část vzpomínek nazývají autoři „album“. V rámci rodinných rozhovorů pak může dojít k pokusu o určitý soulad, či konfrontaci mezi „lexikonem“ a „albem“. Autoři publikace ukázali, jakým způsobem jsou tohoto souladu schopni dosáhnout rodinní příslušníci v rámci vzpomínání na dobu nacismu a holocaust.

²³ ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila: O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích. In: *Dějiny – Teorie – Kritika*, roč. 4, 2007, č. 2, s. 255.

²⁴ RANDÁK, Jan: *Paměť a (soudobé) dějiny – Nejen nad třemi ročníky časopisu Paměť a dějiny*, In: *Soudobé dějiny*, 1-2/2011, ÚSD AV ČR, Praha 2011, str. 196.

²⁵ SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009, str. 111.

²⁶ WELZER, H. - MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: *Můj děda nebyl nácek – nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Argo, Praha 2010.

V českém prostředí by bylo zajímavé tento výzkum provést například při vzpomínání na dobu komunismu v rámci mezigeneračního rozhovoru.²⁷

1.3. Pojem oběť a traumatická paměť oběti

Samotný pojem „oběť“, který nás může v souvislosti s lidickým prostředím zcela jistě napadnout, a jeho pojetí je problematický. Existuje oběť (anglicky „sacrifice“), která nasadila vlastní život v rámci hrdinské, nebo náboženské sémantiky, ale rovněž oběť (anglicky „victim“), která je pasivním a bezbranným objektem násilí, jeho absolutní pasivita je spjata zejména s neviností a čistotou.²⁸ Pronásledovaní nekladli žádný odpor, ale byli pasivními oběťmi, které se žádným způsobem nepřipravily, a snad se ani nemohly připravit, na to, co je čeká. V případě lidických přeživších bychom mohli konstatovat, že jde o oběti traumatické. Problematická však může být skutečnost, že na tzv. traumatické oběti se vzpomíná mnohem hůře než na oběti heroické. Heroické oběti jsou označovány jako mučedníci, kteří zemřeli pro něco vyššího – pro jakýkoliv ideál, v minulosti například pro národ, vlast, víru atd.. Traumatické vzpomínky spojené s utrpením, bezprávím a studem vstupují do paměti jen velmi těžce, protože nemohou být integrovány do pozitivního individuálního, nebo kolektivního obrazu.

Proto se může stát, a v našem případě tomu tak skutečně je, že traumatická zkušenost najde uznání a symbolické vyjádření jakožto heroická zkušenost. Historické trauma je často reflektováno prostřednictvím vzpomínání na heroickou oběť. Teprve poté se stává součástí kolektivní nebo kulturní paměti. Například Aleida Assmann uvádí coby příklad transformace traumatické oběti na oběť heroickou vzpomínání na holocaust prostřednictvím vzpomínání na povstání ve varšavském ghettu.²⁹ V mém konkrétním případě bychom mohli uvést vzpomínání na tzv. hrdinskou smrt zastřelených lidických mužů. Průvodkyně v Památníku Lidice, ale rovněž historici opakují ono stále připomínané: „...a muži byli zastřeleni, na smrt šli statečně a hrdě, aniž by měli zavázané oči, či spoutané končetiny.“³⁰ Toto sdělení bývá doplněno ještě o informaci, že na smrt muže připravil místní farář František Štemberka.

²⁷ WELZER, H. - MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: *Můj děda nebyl nácek – nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Argo, Praha 2010, str. 11.

²⁸ ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007, str. 73.

²⁹ ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007, str. 75.

³⁰ Průvodkyně Památníku Lidice mají dané propozice k provádění po pietním území. Obsahově byl text připraven samotnými dlouholetými průvodkyněmi pro nově přichozí průvodkyně. Text byl doplněn vzpomínkami lidické ženy, Miloslavy Kalibové, která každou průvodkyni samostatně provedla a sdělila jí další doplňující informace.

Vzhledem k tomu, že o smrti mužů vypovídali pouze nacističtí pachatelé, je otázkou, zda se vlastně jedná o spolehlivý zdroj informací.

V souvislosti s Lidicemi je rovněž zdůrazňovaná role dětí, jakožto mučedníků - na lidické děti se vzpomíná v souvislosti se vzpomínáním na všechny dětské oběti války. Sousoší dvaosmdesáti lidických dětí³¹, které byly zplynovány v polském Chelmnu, je umístěno na lidickém pietním území a je nazváno autorkou pomníku Marií Uchytlovou³² „Pomník dětských obětí války“. V souvislosti s výročím v Lidicích je potom zmiňováno, že smrt lidických dětí nebyla jedinou brutalitou ze strany nacistů na dětech, ale že právě nevinné dětské oběti v Lidicích reprezentují a poukazují na miliony dalších dětských obětí války. Dalším příkladem potvrzujícím teorii Aleidy Assmannové o upřednostňování vzpomínání na jednu událost, která je reflektována jakožto vzpomínka na heroickou oběť a která reprezentuje vzpomínání na události jím podobné je ostatně již samotný pojem Lidice, který byl převzat po celém světě a stal se jakýmsi symbolem všech vypálených obcí během druhé světové války. Proto se setkáváme v českém prostředí například s nazýváním vypálené francouzské obce Oradour sur Glane „francouzskými Lidicemi“³³, nebo jsou Lidice využívány v tisku jakožto symbolu po všechny vypálené obce: „*Celý svobodný svět se zvedl tehdy na protest. Na protest, který platil i dalším Lidicím v českých Ležákách, Javoříčku a Tokajíku, ve volyňském Malíně, v řeckém Disdomu, ve francouzském Oradouru stejně jako desítkám Lidic na Slovensku a stovkám Lidic na Ukrajině a v Bílé Rusi.*“³⁴

Mezi skupinami obětí se rovněž vyprofilovaly skupiny, které vyžadují uznání a nápravu. Můžeme zde zmínit například oběti holocaustu, komunismus, ale rovněž teroristických útoků. Zvláště po 11. září 2011, kdy byla velká pozornost věnována mrtvým a pozůstalým po teroristických útocích v USA, role obětí získala na síle. Skupiny obětí čekají na svůj okamžik, kdy upozorní na svůj osud a snaží se svým příběhem upozornit i na odkaz, který přináší do přítomnosti a budoucnosti. V českém prostředí bychom mohly uvést příklad „boje za uznání hrdinů“ mezi Českým svazem bojovníků za svobodu a Konfederací politických vězňů. Obě skupiny sdružují lidi, kteří bojovali nějakým způsobem proti režimu – nacistickému v případě Českého svazu bojovníků za svobodu a proti komunistickému v případě Konfederace politických vězňů. V souvislosti s hlasováním v parlamentu o zákonu o třetím - protikomunistickém odboji proběhla diskuse mezi účastníky druhého odboje, kdy se jednalo

³¹ http://www.lidice-memorial.cz/MChild_history_cz.aspx, staženo dne 1. 10. 2011.

³² http://cs.wikipedia.org/wiki/Marie_Uchytlov%C3%A1, staženo dne 2.10. 2011.

³³ Pojmenování použito například: <http://radicalrevival.wordpress.com/2010/07/02/waffen-ss-nevinni-z-oradour>, staženo dne 17. 11. 2011.

³⁴ Nelze zapomenout, V. Michálková, In: Rudé právo, č. 148, 10. 6. 1952, str. 2.

zejména o to, kdo má jaké zásluhy, kdo by měl být odškodněn a kdo vlastně je odbojář.³⁵ Diskuse vyústila v celorepublikové odsouzení zástupců třetího odboje ze strany členů Českého svazu bojovníků za svobodu, kdy bylo ze strany zástupců druhého odboje konstatováno a rozšířeno prostřednictvím jednání na okresních výborech, výročních členských schůzích a jednání předsedů a jednatelů v rámci ČSBS: „...z návrhu zákona o odškodnění odpůrců komunismu současná společnost jasně ukazuje, jakým způsobem si váží skutečných hrdinů...Lidé, kteří v hospodě řekli, že byl Husák vůl a strávili pár měsíců ve vězení, mají být považováni za odbojáře, stejně, jakožto člověk, který prošel za odbojovou činnost, kdy nasazoval vlastní život, koncentračními tábory v období 2. světové války a mnoho členů rodiny mu zde bylo zavražděno?!“³⁶ Členové ČSBS se snaží bagatelizovat odbojové akce osob bojujících proti komunistickému režimu a naopak velkou váhu dávat svým vlastním činům. Shodné pro obě skupiny je snaha o morální uznání společnosti, ale rovněž finanční odškodnění. Současná vládnoucí politická reprezentace si tedy svým způsobem vybrala svého „hrdinu“ a ostatní skupiny, které rovněž žádají uznání, nejsou v popředí jejich zájmu, resp. nezaujímají takovou pozici, na jakou byly tyto skupiny zvyklé. Co mají však všechny oběti společné je porovnávání míry utrpení, které prožili a snahy domct se potvrzení a uznání svého utrpení společností.

Přesun od politického k morálnímu vzoru nahlížení na minulost v praxi znamenal, že dějiny byly emocionalizovány a zdůrazňuje se zejména utrpení. A tak se staly zločiny proti lidskosti důležitým prvkem, který je začleňován do paměti lidstva. Nové vědomí dlouhodobých důsledků traumatické dějinné zkušenosti vytvořily nové předpoklady pro organizaci národní paměti jak pro oběti, tak pro viníky. Pasivní oběti, které byly mučeny, utlačovány a likvidovány, existovaly ve všech historických obdobích. Nová je ale pozornost, kterou tyto oběti přitahují. Mohli bychom konstatovat, že tato změna se odrazila na novém výkladu dějin, výkladu dějin z perspektivy obětí, respektive nejde o dějiny obecně, ale o výklad paměti různých skupin, které na tomto základě budují novou identitu. Zároveň tyto skupiny vyžadují mediální pozornost, sociální uznání a materiální odškodnění.

Lidem postižených válečným traumatem pomohla rovněž medicínská diagnostika pojmu „trauma“ v americké psychiatrii a tím i rozšíření diskursu o obětech, ať už obětech sexuálního zneužívání, kolonizace, ale rovněž pasivních obětech 2. světové války. Traumatizovaná skupina nemůže vytvořit pozitivní hodnoty sama, ale může jich dosáhnout

³⁵Návrh zákona o třetím protikomunistickém odboji: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-191-197.pdf>, staženo dne 19. 11. 2011.

³⁶Zápis z jednání předsedů a jednatelů ČSBS zde dne 6. 10. 2010 a 4. 10. 2011. Uloženo např. v kanceláři OV ČSBS Kladno.

cestou uznání a napravení.³⁷ Toto uznání nemá jen formu uctívání a piety. Vzpomínáním na traumatické zkušenosti však ustupují do pozadí jiné kulturní hodnoty a zkušenosti. Jako příklad uvádí Aleida Assmann negativní dopad kolektivní zkušenosti s holocaustem v Izraeli, kdy Yehuda Elkana popisuje sebepoškozující vliv právě válečné zkušenosti a stavění národní identity na kolektivní zkušenosti jménem holocaust. Autor uvádí, že se samozřejmě na holocaust nemá přestat vzpomínat, avšak neměl by být centrální osou konstrukce národní identity.³⁸ Naopak paměť viníků zůstává nejasná. Zamlčováním svých válečných zkušeností a spáchaných zločinů se snaží viníci chránit před pronásledováním. Nevinnost a utrpení se staly pozitivními hodnotami, viníci neusilují o veřejné uznání a snaží se být naopak neviditelní a tak až po smrti některých účastníků například vraždění v Lidicích se můžeme v jejich dochovaném svědectví dočíst jejich vzpomínky. Otázkou je, jakým způsobem se s tímto zjištěním srovnají rodinní příslušníci a jakým způsobem zapojí tato fakta do rodinné paměti.³⁹ Ze studie „Die Erinnerung an den Nazionalsozialismus“⁴⁰ sociálního psychologa Haralda Welzera, která se věnuje mezigeneračnímu vzpomínání na národní socialismus, vyplývá, že příběhy a zážitky z minulosti se nepředávají ve fixované formě, ale že se při posloucháním, komentováním nebo převyprávěním mění. Zkušenosti generací určují individuální vnímání a začleňování událostí.⁴¹

Další zajímavou oblastí vzpomínání jsou dokumenty týkající se vzpomínek nacistických pohlavárů, kteří působili například při vraždění v Lidicích. Historik Památníku Lidice, Vojtěch Kyncl bádá v německých archívech, kde jsou dostupné dokumenty z výslechů nacistických pachatelů z Lidic a Ležáků. Na základě jeho dosavadních výsledků bádání, které prezentuje v rámci seminářů pro pedagogy pořádaných Památníkem Lidice, připomíná, že samozřejmě můžeme odsoudit lidické vrahy, ale zajímavé je rovněž nahlédnout do jejich svědomí a vzpomínek zejména na následky, které měli po zbytek svých životů díky tragické události, které byli součástí.

³⁷ ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007, str. 80.

³⁸ ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007, str. 84.

³⁹ Problematice rodinné paměti se věnují autoři v publikaci: Welzer, H.-Mollerová S.-Tschuggnallová K.: *Můj děda nebyl nácek (nacismus a holocaust v rodinné paměti)*, Argo, Praha 2010.

⁴⁰ WELZER, Harald.: *Die Erinnerung an den Nazionalsozialismus, Frankfurt a. M.* 2008 – studie vznikla z výsledků výzkumu pro publikaci: Welzer, H.-Moller S.-Tschuggnall K.: „Opa war kein Nazi-Nazionalsozialismus und Holocaust im Familiengedächtnis, Frankfurt a.M. 2002.

⁴¹ GUDEHUS, Ch.-EICHENBERG, A.-WELZER, H.: *Gedächtnis und Erinnerung (Ein interdisziplinäres Handbuch)*, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010, str. 89.

1.4. Teorie paměti v prostoru a čase

O přenos minulosti do přítomnosti v prostoru a čase „usilují“ pamětní místa. K této aktualizaci dochází trváním a opakováním připomínání událostí, které se zde staly a které představuje zásadní důvody, díky nimž se může kolektivní a kulturní paměť celých generací stát součástí zkušenosti a vzpomínek individua. Podle Jörna Rüsena saháme po historických zkušenostech, abychom byli schopni zvládnout problémy současnosti. Minulost je prezentována stále jako něco, z čeho se máme poučit pro současnost a budoucnost.⁴² Lidé proto neukládají své vzpomínky pouze do předmětů, ale rovněž do míst, veřejných prostranství a krajin. Pak jsou ale rovněž místa, které uchovávají vzpomínky na určitou osobnost, dějinnou událost a snaží se tvořit kontaktní zónu mezi minulostí a současností. Lidé poté cestují na dané místo, aby poznali toto vědomí, které nenaleznou v institucích, které jsou k tomu vybudované jako například knihovny, nebo archívy. Předměty spojované se vzpomínáním, které formují kolektivní paměť, zahrnují různé fenomény. Některé, jako například reklama, památníky, muzejní sbírky a rodinné fotografie se používají, aby formovaly kolektivní paměť. Jiným příkladem jsou fotografie přenášené médií, které souvisí s traumatizujícími událostmi. Ty bývají spojovány silně s individuálními vzpomínkami, které jsou ovšem sdělovány médií.⁴³ Tak se děje zejména v době významných výročí, kdy si společnost připomíná historické události, nebo osobnosti. Velký vliv na utváření kolektivní paměti má přitom síla rituálu, která spočívá ve schopnosti člověka transformovat opakující se chování ve zvyklosti a rutinu.

V bývalém východním Německu došlo v roce 2000 k institucionalizaci pamětních míst věnovaných místům holocaustu. Zároveň ale došlo k jedné velké změně, a sice ke skutečnosti, že se nově již nevzpomíná utrpení, ale spáchané zločiny a je připomínána opakovaně zodpovědnost viníků za ně. Negativní paměť je v tomto smyslu pamětí viníka, nikoliv oběti. Místa traumat, která se opírají o negativní paměť, se neodlišují od ostatních pamětních míst příjemnou nebo nepříjemnou událostí, jež je s nimi spojována, ale tím, že znemožňují afirmativní smysl. Použité utrpení má pozitivní náboj a je ho možné využít při tvorbě nejen národní identity. Jorge Semprun, jenž přežil koncentrační tábor v Buchenwaldu, v této souvislosti prohlásil, že by se místa spjatá s holocaustem měla ponechat přírodě.⁴⁴

⁴²SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009, str. 90.

⁴³GUDEHUS, Ch.-EICHENBERG, A.-WELZER, H.: *Gedächtnis und Erinnerung (Ein interdisziplinäres Handbuch)*, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010, str. 148.

⁴⁴http://en.wikipedia.org/wiki/Jorge_Semprun%C3%BAAn, staženo dne 17. 9. 2011. Příkladem tzv. vytlačeného místa z komunikace sociální paměti je místa koncentračního tábora Gusen, který se nacházel nedaleko od Mauthasenu v Rakousku. Toto místo bylo ponecháno přírodě, pouze v roce 1962 příbuzní zemřelých a přeživší zde postavili pomník. Na místě bývalého koncentračního tábora byly postaveny rodinné domy. Až v roce 2004

Traumatická místa mají mnoho rovin a jsou spjata s odlišnými vzpomínkami a výklady. Po dvou světových válkách zaujímají důležité místo v evropské paměti. Od těchto míst se neočekávají pouze informace a fakta. Mnohem spíše se na těchto místech očekává zážitek a emoce. Kouzlo místa spočívá právě v jeho autenticitě, i přesto, že se někdy již nejedná o zcela autentické místo, ale zinscenované. Pamětní místa, mezi nimi i muzea v sobě skrývají paradox – konzervací těchto míst v zájmu autenticity znamená její ztrátu. Tím, že určité místo zůstane zachováno, je už změněno a nahrazeno něčím jiným. Proto je důležité, aby se tato místa konzervovala velmi šetrně a ani v památnících se čas nezastavil. Příkladem může být koncentrační tábor – historie tohoto prostoru nekončila osvobozením, ale po druhé světové válce zde byli umístěni například váleční zajatci, nebo později komunističtí odpůrci.

Na území původní obce Lidice se po válce konaly pietní vzpomínky, kde komunistická moc využívala tato setkání k vlastní propagaci. Přesto se expozice lidického muzea zaměřuje pouze na předválečný život v obci a zejména tragédii. Poválečný vývoj zde částečně nahrazují pouze vzpomínky přeživších lidických žen a dětí, které jsou návštěvníkovi promítány na závěr pohledky muzea. Na konkrétním případě Lidic je pak patrné, že Lidice jsou jiným místem paměti pro lidické přeživší či pro cizince, potažmo pro běžného návštěvníka, tak ale i vzpomínky spojované s pietním územím jsou v případě konkrétních lidí spjaté s jinými událostmi.⁴⁵

Důležitou roli při formování individuální, či kolektivní paměti hrají muzea a památníky, což jsou místa, kde se materializuje paměť společnosti, tato místa mají čtyři základní úkoly: složí jako archív předmětů – mají předměty sbírat, uchovávat, zkoumat a prezentovat.⁴⁶ V Čechách neexistuje dosud základní výzkum k tématu role těchto institucí a jejich funkce jakožto místu paměti. Muzea vznikala od 16. století, nejprve ve formě knížecích uměleckých sbírek se širokým spektrem exponátů, v první polovině 18. století se rozvinulo nové pojetí, které prezentovalo univerzální sbírku, jejímž cílem bylo zejména prezentovat předměty ostatních národů. Během 19. století se stala muzea je rovněž místem pro vzdělávání. Ve 20. století zastala ještě jednu roli, a to skutečně velmi významnou roli. Zejména v Německu po druhé světové válce muzea sloužila při budování národní identity. V současnosti již nemají nároky být univerzálními institucemi. Představují naopak sbírky,

vzniklo v těchto místech informační centrum, které má za cíl informovat příchozí o smutné historii. Na tomto místě se omezila autenticita na pouhou indexikalitu, i samotný název výstavy zní „Slyšíte, co už nikdy nevidíte“. ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007, str. 226.

⁴⁵ Blíže se věnuji konkrétnímu případu místa paměti a paměti na Lidice v další kapitole.

⁴⁶ <http://icom.museum/what-we-do/professional-standards/code-of-ethics/1-museums-preserve-interpret-and-promote-the-natural-and-cultural-inheritance-of-humanity.html#sommairecontent>, staženo dne 10. 11. 2011.

kteří jsou podmíněny nějakým výběrem – vědeckým, estetickým nebo ideologickým. V ideálním případě by dnes mělo být muzeum otevřeno novými médii, avšak zároveň zůstat místem přímého setkání s minulostí (v případě historických muzeí), ponechat si svou ojedinelou atmosféru. Památníky a pamětní místa by měly prezentovat minulost ve veřejném prostoru jiné společnosti. Oslovená společnost se má tak stát vzpomínajícím společenstvím. Památníky a pamětní místa se mohou věnovat nějaké osobnosti, skupině hrdinů, obětí, historické události, ale rovněž ideálu – demokracii, svobodě. Interpretace zvoleného tématu potom souvisí s politickým záměrem tvůrce.

Pojem památník je chápán jako esteticky ztvárněná reprezentace minulosti, nachází se obvykle uprostřed každodenního světa a sugeruje určitou samozřejmost.⁴⁷ Pamětní místa naopak lidé vyhledávají vědomě. Pod pamětním místem si většinou představíme instituci na autentickém místě, kde určitá událost proběhla. Prostřednictvím historickým předmětů mají návštěvníci získat přístup k minulosti, často jsou k dispozici informace pojící se k určitému kontextu, jako výstavy nebo pedagogické nabídky (semináře, průvodcovské služby apod.). Současné památníky a pamětní místa by ve většině případů měly být součástí kolektivní paměti společnosti, pro níž jsou „určeny“, potažmo vytvářeny. V některých případech však dochází k extrému, kdy jsou památníky vnímány společností, konkrétními kolektivy výhradně ve smyslu cílené manipulace „shora“. Pokud vládnoucí elita vnutí podmaněnému obyvatelstvu památníky a pamětní místa, tak de facto riskuje. Její aktivita totiž velmi často nemá nějaký dlouhodobý úspěch. Památníky a pamětní místa tudíž můžeme vnímat rozdílným způsobem. Platí však, že návštěvníci se setkávají s těmito místy vybaveni vlastními ideologickými dispozicemi, zkušenostmi, očekáváními. Mohou se tak tudíž chovat vůči poselství určitého památníku různým způsobem. Památníky a pamětní místa je třeba vnímat jako symbolicko-politická místa, v nichž dochází k pomyslnému střetávání, respektive konfrontaci iniciátorů jejich vzniku s návštěvníky. Anglický geograf Tim Cresswell uvádí: „*Realita je sama o sobě nejlepším pramenem, jak přemýšlet o nějakém místě*“.⁴⁸

⁴⁷ GUDEHUS, Ch.-EICHENBERG, A.-WELZER, H.: *Gedächtnis und Erinnerung (Ein interdisziplinäres Handbuch)*, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010, str. 178.

⁴⁸ CRESSWELL, Tim: *Place- a Short Introduction*, Malden u.a. 2004, str. 125.

2. Lidice jako místo paměti, paměť na Lidice

Historie obce Lidice sahala až do 14. století. V době tragédie v Lidicích žilo 501 obyvatel.⁴⁹ Tak jako i v jiných obcích bychom zde našli hospody, obchod s potravinami, ale také hokejový a fotbalový klub, kapelu a různé vlastenecké spolky. Dominantou obce byl kostel svatého Martina z roku 1352 a škola, považována ve své době za moderní, neboť zde bylo již v roce 1942 ústřední topení. Lidé zde žili poklidný život, ženy pracovaly většinou na poli a staraly se o domácnost, muži našli práci v nedalekých kladenských dolech, nebo pracovali v železárnách Poldi Kladno. Až na některé potyčky místních⁵⁰, nebo povodně⁵¹ malého rozsahu z místního potoku, se zde lidem žilo dobře.

Tragicky do osudu obyvatel zasáhl až atentát na Reinharda Heydricha, zastupujícího říšského protektora, respektive následující pátrání, které přivedlo gestapo až do Lidic. Důvod zájmu o Lidice byl však zpočátku dosti prozaický. Z našeho pohledu se jednalo o lidskou ješitnost a zároveň nedbalost. Nacisty totiž přivedl na „stopu Lidic“ dopis ženatého muže, který se chtěl rozejít se svou milenkou. Aby se stal pro milenkou zajímavější, napsal jí v jednom dopise, že je odbojářem. Dopis se však dostal do rukou gestapa a po dalších peripetiích bylo rozhodnuto, že Lidice budou zničeny za napomáhání vrahům Heydricha. Mimo jiné se totiž ukázalo, že dva občané Lidic jsou pohřešováni a pravděpodobně prošli výcvikem v Anglii. Dne 10. června 1942 bylo zastřeleno na zahradě Horákova statku 173 lidických mužů, ženy a děti byly odvezeny do Gymnázia na Kladno, kde byly v příštích dnech rozděleny. Ženy byly poslány do koncentračního tábora Ravensbück a 60 jich válku nepřežilo. Děti byly autobusy transportovány do Polska, kde jich bylo 82 zplynováno v Chelmu nad Nerrem. Přežilo pouze několik vybraných dětí, které byly buď přiděleny do rodin na poněmčení, nebo byly mladší jednoho roku a válku přečkaly v dětském domově v Praze-Krči. Pouze 17 dětí z Lidic se dočkalo konce války. Válku nepřežilo celkem 340 lidických obyvatel. Obec Lidice měla být vymazána z mapy a srovnána se zemí. Během let 1942 -1943 byly odklizeny pracovními oddíly Reichsarbeitsdienst⁵² trosky ze zničené obce Lidice. Při první pietní vzpomínce v roce 1945 již účastníci stáli na holé pláni, která po

⁴⁹ Stehlík, Eduard: Lidice, příběh české vsi, V Ráji, Praha 2004, str. 64-65 (Lidice a jejich obyvatelé 9. června 1942 večer).

⁵⁰ Nejvíce zasáhla obec zřejmě synovražda v rodině Seidlů, kdy František Seidl ubodal svého syna. František Seidl přežil tragédii ve vězení, propuštěn byl v prosinci 1944 –je známý jako jeden ze tří přeživších mužů (dále přežil Josef Horák a Josef Stříbrný, kteří byli v době tragédie na výcviku v Anglii).

⁵¹ Fotografie z povodně v Lidicích, viz. Příloha č. 1.

⁵² Krátce po vypálení Lidic se ubytovala jednotka RAD v celé hřebečské škole a v buštěhradském zámku. Nejprve RAD byla veskrze pracovní jednotkou, později se museli více věnovat vojenskému výcviku. Působení RAD v okolí Lidic můžeme datovat od června 1942 do května 1945.

Lidicích zbyla. I když se objevily úvahy o tom, že by byly základy domů odkryty a návštěvník by poté procházel samotnou obcí, nakonec bylo rozhodnuto, že pietní území zůstane jako jakýsi upravený park v údolí s tragickou minulostí.

Po svém vyhlazení zaujaly Lidice, coby nevinná obec zničená nacisty, místo v kolektivní paměti válečné generace české společnosti, potažmo následně v její historické paměti. Dle názoru Maurice Halbwachse se krajina sama o sobě může ztotožňovat s objekty, které na ní jsou, ale i nejsou.⁵³ V případě Lidic je ale určitě nutná interpretace paměti. Pokud území původních Lidic navštíví cizinec, je mu poskytnut odborný výklad o jejich historii a poté pro něj může obec zaujímat ono místo tragédie, ale i symbolu míru a svobody. Když by ale neznalý návštěvník procházel pietní území a nevěděl by o muzeu a dalších objektech Památníku, připomínající tragédii, zřejmě by byl nadšen z úpravy údolí a z příjemné procházky. Až po bližším seznámení s historií však ví, že prochází územím, kde žili dříve lidé a teprve si uvědomí, co Lidice znamenají či mohou znamenat.

Místo se stává místem paměti ve chvíli, když pomyslně vytvoříme nějaký jeho význam či odkaz a s tímto odkazem se následně i ztotožníme. Lidice tak nemusí být místem paměti pro každého jednotlivce, ale zcela určitě jsou, či by měly být místem paměti pro českou společnost, která se k němu po válce průběžně vztahovala a stále vztahuje. Například komunistická moc z Lidic v průběhu 41 let své vlády vytvořila vlastní symbol se svébytným politickým a světonázorovým poznáním. Do Lidic každoročně na pietní vzpomínky přijíždělo několik desítek zájezdů z celého Československa. Nástrojů, které komunistická moc používala k získání, co největšího počtu návštěvníků bylo mnoho – organizované výlety z podniků a škol, prodávané plodiny na přilehlých trzích během pietní vzpomínky, setkání s významnými politickými činiteli aj. Jak plyne z mého výzkumu, ne všichni organizovaní návštěvníci Lidic přitom do obce jezdili, protože museli. Mnohé z nich rozhodně zajímal osud obyvatel⁵⁴. Pravdou však zůstává, že kdybychom se nyní zeptali dnešních návštěvníků, čím pro ně Lidice jsou, co v nich Lidice vyvolávají, nebyla by to pouze původní česká obec s její tragédií, ale často i Lidice coby místo setkání společnosti a prostor komunistické propagandy. Lidé si jistě na pietní vzpomínce připomněli onu tragédii, neboť smutný příběh Lidic samozřejmě zaujímal velkou část projevů řečníků. Ptát se však můžeme, proč do Lidic doopravdy přijeli.

Lidické ženy, kterých přežilo 143, ale kterých dnes žije pouhých sedm, zaujímají v pohledu na tuto středočeskou obec coby symbol a místo paměti, zajímavou roli. Lidické

⁵³ Halbwachs, Maurice: *Kolektivní paměť*, Slon, Praha 2009, Kapitola *Kolektivní paměť a prostor* str. 185-227.

⁵⁴ Viz Soukromý archiv autorky. Rozhovor s A. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

ženy jako společenství, kolektiv, měly a mají svou vlastní paměť a vzpomínky, v nichž své místo zaujímá zcela jistě i původní obec. Z rozhovorů s nimi vyplývá, že obraz původních Lidic pro ně nikdy v individuálních vzpomínkách nepřestal existovat. Žen však žije pouhých sedm a tak i přes to, že se rovněž děti lidických žen snaží tyto vzpomínky převzít, paměť na původní obec postupně zaniká. Ovšem i lidické ženy mají se svou pamětí problém. Jejich vyprávění se již mnohokrát opakovalo a tak se stává příliš automatickým, strojeným a mnohdy může připomínat jen nahranou magnetofonovou pásku. Paměť lidických dětí na původní Lidice je zatížena ještě více – nejenom velmi nízkým věkem v době tragédie. Jejich pohled je ovlivněn především individuálními vzpomínkami svých matek, které však samy byly ovlivňovány v průběhu svého života „politickým projektem jménem Lidice“. Děti lidických žen rovněž chrání rodinnou paměť a tak se setkáváme s rodinami, kde lidická žena popisuje své útrapy z koncentračního tábora, ale dítě o tom již nechce hovořit, s tím, že to byla zlá doba. V některých případech dokonce uvádí, že matka na toto období nechce vzpomínat.

Obdobně tak činí generace dětí nacistických pamětníků v Německu, kteří rodinu chrání a uvádí, že jejich rodiče o nacismus hovořit nechtějí.⁵⁵ Otázkou je, zda ženy o svých životních příbězích vyprávěly, či chtěly, ale neměly posluchače v rámci rodiny. Lidické děti samotné si na původní Lidice vzpomínají pouze zběžně, nebo vůbec ne a to zejména z důvodu velmi nízkého věku. Nabízí se tedy otázka, zda můžeme lidické děti vlastně považovat za věrohodné narátory vypovídající o době tragédie a především, zda oni mohou převzít to jedinečné – považovat se za věrohodné nositele tradice, za pokračovatele paměti původních Lidic. Domnívám se, že nikoliv. Osobně jsem toho názoru, že některé zážitky a vzpomínky jsou nepřenositelné. Navíc připomeňme postřeh Pierra Nory o tom, že i ti nejmenší aktéři historie, ale i svědci těchto akcí se cítí povoláni k tomu, aby prezentovali své paměti. Zkrátka aby vypovídali. Jak dále uvádí Nora: „*Čím méně je svědectví výjimečné, tím více se zdá být hodno toho, aby dokládalo průměrnou mentalitu. Likvidace paměti skončila obecnou vůlí k zaznamenávání.*“⁵⁶

Paměť a vzpomínání na Lidice se však nevztahuje pouze na původní obec, ale zejména na tragédii zničení Lidic, která u české společnosti a návštěvníků Lidic převažuje, čímž dokládají, že i de facto prázdné místo může vypovídat. I když Lidice byly po válce znovu postaveny, v materiálním, hmotném slova smyslu se již jedná o novou obec. Je tedy důležité

⁵⁵ Welzer, H.-Mollerová, S.-Tschuggnalová, K.: *Můj děda nebyl nácek*, Argo, Praha 2010, str. 23.

⁵⁶ Nora, Pierre: *Mezi pamětí a historií*, In: *Politika paměti*, Cahiers du CEFRES, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, str. 17.

neustále připomínat a promýšlet vztah mezi Lidicemi starými a nově vybudovanými. Do jaké míry se jedná o dvě odlišné obce stejného jména? Do jaké míry měly naopak nové Lidice symbolizovat jednotu s těmi starými, tj. z tohoto úhlu pohledu se jedná vlastně v rovině ideální a myšlenkové stále o jednu obec?

V tuto chvíli mohu konstatovat, že nejenom samotným uspořádáním, ale i objekty, které v nových Lidicích vznikly, jasně ukazují mnohem spíše na jiné směřování obce (např. místo kostela vznikl kulturní dům, místo hospodářských usedlostí školka apod.)⁵⁷. Největší rozdíl je však samozřejmě ve složení obyvatel. V domech, kde mnoho desítek let žily vedle sebe stejné rodiny, nyní bydlí jiné nově vzniklé. Rovněž již nepanují ani rozdílné podmínky bydlení jednotlivých obyvatel – v nové poválečné obci si měli být všichni rovni. Každá žena dostala dům, ať měla v původních Lidicích statek, či žila pouze v nájmu. Tato skutečnost však vzbuzuje mezi ženami dodnes závist. Do nových Lidic se přistěhovaly pouze některé lidické ženy, a ty mohly přinést kus paměti na původní obec i do nově budované vsi. Kolektiv obyvatel jako takový je však již nutně jiný (nově narozené děti, přiřazení muži a další obyvatelé obce) a tak i nové společenství lidických přináší novou paměť, paměť spíše na zničení Lidic.

Maurice Halbwachs se domnívá, že prostor je nejstabilnější a jedině on nemůže zestárnout nebo se ztratit. V tomto kontextu lze říci, že prostor zničených Lidic dodnes vypovídá. Halbwachs se domnívá, že pokud se člověk přenese právě mimo prostor, tak samotná představa nám svou neměnností dává dojem, že se během času nijak neměníme a minulost nacházíme v přítomnosti. A v případě Lidic si myslím, že došlo z pohledu jednotlivých aktérů ke zcela fatální ztrátě vlastního prostoru. Rodiny byly rozděleny a ženy až do konce války věřily, že se vrátí do svých domů a ke svým blízkým. Jaký šok ale musel přijít, když na hranicích při návratu z koncentračního tábora zjistily, že nejenom že nežijí jejich nejbližší, ale ani se nemají kam vrátit.⁵⁸

Přechod od paměti k historii uložil každé skupině povinnost znovu vymezit svou totožnost novým oživením vlastní historie... Potřebou zmocnit se své pohřbené minulosti nejsou posedlí jen ti, kdo byli kdysi ponecháni na okraji zájmu oficiální historie.⁵⁹ Na první pietní vzpomínku do Lidic se sjelo 150.000 návštěvníků. Důvodem byl fakt, že se pietní vzpomínka konala 10. června 1945, tedy záhy po ukončení druhé světové války, kdy měli všichni válečné události ještě v čerstvé paměti. Lidé se do Lidic sjeli, aby uctili nejen památku

⁵⁷ Tématu se věnuji v samostatné kapitole s názvem „Znovuvybudování Lidic“.

⁵⁸ Halbwachs, Maurice: Kolektivní paměť, Slon, Praha 2009, Kapitola Kolektivní paměť a prostor str. 185-227.

⁵⁹ Nora, Pierre: Mezi pamětí a historií, In: Politika paměti, Cahiers du CEFRES, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, str. 18.

mrtvých obyvatel obce, ale připomněli si také desítky tisíc dalších osob, kteří válku nepřežili. Zároveň demonstrovali odhodlání a sílu národního kolektivu nepřipustit opakování podobných událostí a budovat novou republiku. Přítomní se pomyslně setkali s prezidentem Edvardem Benešem a vítali svobodu. Po roce 1948 však Lidice byly využity komunistickou propagandou při obhajování komunistické politiky. Komunistická moc z Lidic, tedy pietního území, udělala nositelku svébytné politizované paměti a zřetelný symbol nových politických poměrů. Mírová propaganda byla spolu s antifašismem po dobu komunistické vlády důležitou součástí legitimizační strategie režimu v sovětském bloku. Tato strategie měla vnitřní i vnější aspekt – vzhledem k obyvatelstvu měla být zárukou toho, že se nevrátí válka a vzhledem ke světové veřejnosti a v diplomatickém světě měla zejména snahu prezentovat socialistický blok jako ty, kteří bojují proti válce a imperialismu. Lidice byly tudíž silným a světově známým symbolem, v této mírové propagandě – československé, ale nakonec i sovětské – hrály důležitou roli. Jenže právě proto se ocitly pod drobnohledem moci a musely být průběžně inscenovány jako takový symbol.

Centrální úloha Lidic jako místa paměti v komunistické propagandě pak také jasněji osvětlí částečně vyumělkovaný charakter paměti lidických žen. Při každoročních pietních vzpomínkách po roce 1948 byly na tribuně prezentovány výzvy a hesla podporující komunistickou stranu, hovořící o vděku Rudé armádě a Sovětskému svazu. Rovněž je důležité připomenout, že vzpomínání a to zejména v projevech řečníků znamená také zároveň vytěšňování informací, které byly později zapomínány, nebo měněny. V projevech řečníků se dodnes vyskytuje shrnutí, co se v Lidicích stalo - bohužel se stává i nejvyšším představitelům České republiky, že citují rozkaz Adolfa Hitlera, tedy například informace o tom, že děti byly odeslány na náležité vychování, i když je faktem, že děti byly nakonec zavražděny v plynových komorách. Mezi lidmi také putovala informace, že svůj díl viny na vypálení obce měl i Josef Horák a Josef Stříbrný, kteří v době tragédie byli na výcviku ve Velké Británii. Někteří lidé, kteří tuto skutečnost přijmou za vlastní, jsou dnes již přesvědčeni o skutečnosti své pravdy.

Pietní území, coby jedinečný příklad veřejného prostoru se stalo místem, kde komunisté zejména během pietních vzpomínek využívali setkání lidí k propagaci komunismu. Lidice se staly pro komunistickou propagandu ideálním místem k manifestaci a místem, kam návštěvníky lákali například na nedostatkové plodiny. Lidice se staly veřejným prostorem, v jehož rámci a jehož prostřednictvím mohla komunistická moc manifestovat sebe samu. Během pietních vzpomínek se návštěvníci Lidic měli cítit jednotní – sjednocovat je měl právě odkaz Lidic, společný cíl – Lidice musí žít, už nikdy Lidice a jiná hesla. Lidice se staly

jedním z míst, kterým komunistická moc dala punc důležitosti a na těchto místech chtěla stavět kolektivní paměť a identitu české poúnorové společnosti. Zároveň však vládnoucí moc využívala obce rovněž k identifikaci a konstrukci nepřítele, tedy konkrétně Němce, imperialisty, revanšisty, válečného štváče atd. Lidice se staly místem, které sloužilo poúnorové komunistické moci jako nástroj k obhajobě vlastní politiky. Jejich prostřednictvím totiž komunistická moc dodávala sama sobě protifašistickou tvář – komunisté měli být vnímáni jako jediná záruka neopakování hrůz a teroru nacistického panství.

Jak již bylo poznamenáno, Lidice se staly jedním z míst paměti, kterým komunistická moc dala punc důležitosti a na těchto místech chtěla stavět kolektivní paměť a identitu české společnosti. Jak uvádí Jan Assmann, připomínka zesnulých poskytuje paradigma paměti „která zakládá společenství“. Zpětnou vazbou vzpomínky na mrtvé si pospolitost zabezpečuje svoji identitu.⁶⁰ Komunistická moc však Lidice využívala kromě formování identity, ať už protiimperialistické, nebo lidové, rovněž k identifikaci a konstrukci nepřítele, tedy Němce. V Lidicích, díky tragédii, která se zde stala, měla komunistická moc v ruce triumf v podobě nacistické brutality – Lidice se dostaly na výsluní a jiné zničené české obce jako Ležáky, nebo Javoříčko se do jisté míry ocitly v jejich stínu. Díky obrovskému ohlasu lidické tragédie v tisku po celém světě, se Lidice staly v českém prostředí symbolem, který předebral i upozadovaný a vytěšňovaný židovský holocaust a zcela zapomínaný romský holocaust. Největší ohlas lidické tragédie byl pak zaznamenán v Latinské Americe, kde po Lidicích byly pojmenovávány narozené dívky a přejmenovávány obce.

V představách nejen návštěvníků pietních akcí, ale snad i většinové společnosti se Lidice po válce proměnily v prototyp komuniste obce. Lidice byly prezentovány coby stavba mládeže, kde žijí šťastní obyvatelé, většinou přeživší ženy a děti, které založily nové rodiny a těší se z moderně vybavených domů.⁶¹ Některé lidické ženy a další členové jejich rodin se aktivně zapojili do politiky a někteří získali vysoké funkce ve státní správě. Nejvýraznější představitelkou lidických funkcionářů byla Marie Jarošová, předsedkyně Svazu žen, nebo Miroslav Müller, který působil jako vedoucí 5. oddělení na ústředním výboru Komunistické strany, kde byl pověřen kulturními záležitostmi. Do nových Lidic jezdilo mnoho státních delegací a dalších významných politických i kulturních představitelů a ti samozřejmě procházeli obcí, která byla přímo ukázková. Kulturní dům uprostřed obce zažíval konference, nezapomenutelné plesy či jiné kulturní akce a v průběhu pietních vzpomínek především obrovský nápor návštěvníků.

⁶⁰ Assmann, Jan: *Kultura a paměť*, Prostor, Praha 2001, str. 59.

⁶¹ V nových Lidicích dostala každá přeživší žena a později i přeživší dítě rodinný dům.

Ovšem druhou stranou mince, ne příliš známou, ale charakteristicky vypovídající o poválečné době v obci, je realita lidických obyvatel, kterým často život v Lidicích připravil různá omezení. Ať už to byla omezení ta nejvýznamnější v osobním životě, nebo ta jen zdánlivě méně důležitá, ale přesto nepříjemná – omezení stavební. Lidé, kteří do Lidic přicházeli, si měli tato místa (místo původních Lidic a nově vybudované Lidice) zapamatovat. Lidice se měly stát nejen místem vzpomínek na tragédii, ale rovněž i symbolem režimu a po únoru 1948 budovaných tradic. Jak uvádí Jan Randák: „*Komunistická moc vytvářela z historických událostí a míst spjatých s historií symboly, jež měly sloužit jako její legitimizační body. Tato místa a události měly pro současnost připomínat minulé, ale zároveň i aktuální.*“⁶² Právě tato snaha z Lidic učinit komunistický symbol přivedla po revoluci 1989 Lidice téměř k zapomnění. Obec, jež byla dříve prezentována jako komunistická, upadla jednoduše v nezáměr politiků, ale i větší části společnosti. Nová politická moc se chtěla vymezit vůči všemu „komunistickému“ a tak i Lidice byly zařazeny k místům, kterým není třeba věnovat takový prostor. Faktem ovšem je, že původní Lidice nemohly za to, že komunisté si zde chtěli vybudovat svébytný památník. V současné době na každoroční pietní vzpomínku přijede cca 5.000 návštěvníků, z toho více jak polovina organizovaných zájezdů Komunistické strany Čech a Moravy, kteří pokračují v tradici započaté v předrevoluční době, kdy do Lidic proudily masy organizovaných návštěvníků.

Lidice se průběžně staly předmětem vzpomínání i místem paměti nejen pro českou společnost, ale jejich osud vyvolal reakce prakticky po celém světě. Lidická tragédie se ve světě setkala s ohlasem, s jakým nacisté nepočítali. Ústřední zpráva, která obletěla celý svět, způsobila naprosto opačnou reakci, než jaká byla německou okupační mocí očekávaná. I přesto, že zničených obcí bylo při postupu fronty zničeno tisíce a osudy obyvatel byly neméně tragické, Lidice se staly symbolem všech tzv. mučednických obcí. Nepřekvapí proto, že Lidice jsou ve světě živé dodnes. Zejména v Latinské Americe se stále rodí dívky se jménem Lidice a na některých místech Mexika, Chile a jiných jihoamerických států, kde jsou přejmenované obce, ulice a čtvrti jménem Lidice, si místní obyvatelé neustále připomínají 10. června lidickou tragédii. Toto téma je však zpracováno samostatně v rámci další kapitoly diplomové práce s názvem „Ohlas lidické tragédie ve světě“. Pierre Nora uvádí základní důvody existence míst paměti, ať je to podržení nástupu zapomnění, zastavení času, zhmotnění nehmotného nebo proměna smrti v nesmrtelnost⁶³. Lidice se místem paměti staly a

⁶² Randák, Jan: Rukopis neuveřejněného výstupu z postdoktorandského grantu.

⁶³ Nora, Pierre: Mezi pamětí a historií, In: Politika paměti, Cahiers du CEFRES, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998, str. 24.

jak se již 69 let každoročně opakuje na pietních vzpomínkách i mimo ně, i v příštím roce v projevech zcela jistě zaslechneme ono dokola opakované „nesmíme zapomenout, Lidice žijí dál“. Musíme se však zamyslet nad otázkou, jaké Lidice žijí dál. Uvědomit si vztah celého prostoru a zároveň jednotlivých částí. Vše jsou to Lidice, ale zároveň prostor složený s dílčích míst a objektů, které samy mají upomínat. Lidice se de facto skládají z nově vybudovaných Lidic, které „Růžový sad přátelství a míru“ pomyslně spojuje s územím původních Lidic, dnes pietním územím. V kapitole „Znovuvybudování obce Lidice“ a následující kapitole „Výstavba Památníku Lidice“ se proto věnuji blíže prostoru, budovám, sochám a dalším dílčím místům, která tvoří celý areál Památníku, Lidic, potažmo místo paměti s názvem „Lidice“, ale zároveň mají svou vlastní schopnost upomínat.

I na příkladu Lidic je vidět, že vzpomínání a paměť nejsou nic statického, ale představují dynamický proces. Lidice mohou představovat synonymum pro válku, poválečné národní sepětí, poúnorové budování a politizaci či nakonec vlastně jsou i znakem transformačního procesu české společnosti, plurality paměti a pokračující politické manipulace s touto pamětí.

3. Ohlas lidické tragédie ve světě

Úřední zpráva o zničení obce, která obletěla celý svět, způsobila naprosto opačnou reakci, než jaká byla okupační mocí očekávána. „Protože se obyvatelé této vesnice svou činností co nejhrubějším způsobem provinili proti vydaným zákonům, byli dospělí muži zastřeleni, ženy dopraveny do koncentračního tábora a děti dány na náležité vychování. Budovy v obci byly srovnány se zemí a jméno obce bylo vymazáno.“⁶⁴ Nacisté přitom vycházeli z předpokladu, že strohá úřední informace o likvidaci obce a osudu jejích obyvatel zasáhne celý svět, který „pochopí“ jejich moc, či přímo se zalekne jejich krutosti. Obyvatelé Protektorátu pak měli být zastrašeni, německá moc měla být posílena. Opak byl pravdou.

I přesto, že obcí bylo při postupu fronty zničeno tisíce a osudy obyvatel byly neméně tragické, Lidice se staly symbolem všech tzv. mučednických obcí. Největší mezinárodní odezvou na atentát na Reinharda Heydricha a následující události, včetně vypálení Lidic bylo - odznamenání Mnichovské dohody světovými mocnostmi. Dne 5. srpna 1942 obdržel ministr zahraničních věcí Jan Masaryk dopis od britského ministra zahraničí Anthony Edena, který ho ujišťuje o neplatnosti Mnichovské dohody. 29. září 1942 se k Anglii rovněž přidala Francie. Velký ohlas měla lidická tragédie po celém světě. V Americe již 13. června 1942 prohlásil ministr námořnictva USA William F. Knox: „Zeptají-li se nás příští generace, proč jsme bojovali v této válce, budeme jim vypravovat o Lidicích“.⁶⁵ Mnoho vojáků působících ve Velké Británii a dalších armádách během druhé světové války k symbolu boje proti nacismu „Pearl Harbor“ přidalo i „Lidice“.⁶⁶

Paměť může být přenášena a posilována mnoha způsoby. V lidickém případě se tak dělo různě. O „popularitu“ zničené obce v zahraničí se zasloužili zejména novinové články a rozhlasové vysílání, následně pak i ústní tradování. V Latinské Americe vyšlo krátce po tragédii několik publikací⁶⁷ o této středočeské obci, reakce šly tak daleko, že rodiče se nechávali inspirovat jménem obce při pojmenovávání svých dcer. Pravděpodobně v tomto případě hrála roli symbolika míru a solidarita. Největší odezvu lidická tragédie měla v Latinské Americe zřejmě proto, že zde vládly nedemokratické režimy a pro mnoho místních obyvatel se Lidice mohly stát jistým symbolem proti brutalitě. Lidice pak zůstaly v paměti zejména díky třem různým způsobům uchování paměti: ve jménech obcí, zachycením Lidic

⁶⁴ <http://www.rozhlas.cz/wvii/valkacd/zprava/167582>, staženo dne 4. 7. 2011.

⁶⁵ Stehlík, Eduard: *Lidice – příběh české vsi*, V Ráji, Praha 2004, str. 110.

⁶⁶ Za české vojáky působící ve Velké Británii např. vzpomínka pplk. Jana Nováka, příslušníka RAF: <http://www.nedasov.cz/cestne-obcanstvi/>, staženo dne 20. 11. 2011. O tom, že tragédie měla ohlas rovněž v USA, svědčí dobové plakáty s hesly: „Pamatuj Pearl Harbor a Lidice“.

⁶⁷ Např. Mann, Heinrich: *Lidice, Futuro*, Buenos Aires 1944.

ve filmu a v dílech umělců a ve jménech dívek. Nabízí se nám zajímavý paradox a to ohlas lidické tragédie v Latinské Americe na jedné straně a velké množství emigrantů do Latinské Ameriky z řad Nacistů a Němců na druhé straně. Faktem je, že v Latinské Americe nalezneme nejenom mnoho českých a slovenských krajanů a organizací, ale rovněž mnoho Němců, kteří se zapojili do tamějších vlád. Nacisté si tam během války mohli připravovat místo k útěku a převádět rovněž finanční prostředky. Lidický knihovník Zdeněk Fous, který udržuje přátelské kontakty s občany Latinské Ameriky, navíc uvádí: „*Latinská Amerika na mě působí tím dojmem, že i dnes bys ses v těch končinách snadno ztratila. Takže nacisti měli možnost se po změně jména do zdejší civilizace snadno zařadit, navíc asi byli brzy bohatí, takže veškeré stopy snadno zahladili.*“⁶⁸

3.1. Jména obcí a spolků

První městečko, které vyjádřilo solidaritu s Lidicemi, bylo „Stern Park Garden“ ve státě Illinois, které se přejmenovalo dne 12. července 1942 na „Lidice“. Dodnes dokazuje zájem o Lidice ve státě Illinois i návštěvník Památníku Lidice Antonín Jandáček, český emigrant.⁶⁹ Jandáček vzpomínal na každoroční pietní vzpomínky v Crest Hill: „*Víte, v Crest Hill se schází 200 až 300 lidí, aby uctili každý rok památku mrtvých z Lidic, vždy je toto setkání spjaté s nějakým českým kulturním programem.*“ Lidé ze Sdružených československých spolků z okolí Chicaga se každoročně setkávají, aby položili věnec u pomníku a poté zazpívali lidové písně a vyslechli recitace českých básní. V projevech si přítomní připomínají zejména historii Lidic. Bohužel obsah přednesených řečí z každoročního setkání není možné zjistit, projevy se nearchivují. Bylo by velmi zajímavé zjistit na co přesně a jak řečníci vzpomínají. Zda si Lidice připomínají jakožto symbol hrůz nacismu, nebo zda jsou pro ně Lidice „pouze“ nástroj udržování jejich české identity. V místním tisku dle Antonína Jandáčka vychází články o vzpomínce u příležitosti výročí Lidic, ale bohužel tento tisk není v Čechách dostupný.

Toto městečko v Illinois, které se přejmenovalo již červenci 1942, však nebylo jediné, které převzalo jméno obce Lidice - mnoho čtvrtí, ulic, vesnic, měst ale i jmen dívek s názvem Lidice nalezneme po celém americkém kontinentě. Dne 30. srpna 1942 si vesnice San Jerónimo dala do názvu rovněž Lidice, nyní je tato vesnice součástí Ciudad de Mexico, hlavního města Mexika. V Brazílii to byla vesnice Villa Parada, která se dala přejmenovat

⁶⁸ Viz Soukromý archiv autorky. Rozhovor se Zdeňkem Fousem vedla Gabriela Havlůjová dne 22. 11. 2011.

⁶⁹ Rozhovor vedený dne 21. 10. 2008 pro webové stránky Památníku Lidice, sekce Zajímavosti. Antonín Jandáček (*10. 6. 1934) emigroval do USA se svou matkou v roce 1950. Celý život působil jako učitel na High school v Chicagu, kde vyučoval anglický jazyk, historii a dokonce i český jazyk.

podle české vesnice a v Peru byla již v létě 1942 odhalena pamětní deska Lidicím, ve městě Callao.

Ohlas lidické tragédie dokládá i množství pamětních obálek a známek, které byly vydány u příležitosti různých výročí zničení Lidic. V roce 2007 hostil Památník Lidice výstavu sběratele Phila Rhoady s názvem „Výstava známek s lidickou tematikou“⁷⁰. Phil Rhoad se začal v roce 1996 zabývat schraňováním materiálu s tematikou Lidic. Mnohokrát oceňovaná výstava se skládá nejenom z filatelistického materiálu, ale také z vedlejšího sběratelského materiálu, jako jsou novinové fotografie, pohlednice, obálky aj. Sám Rhoad se v souvislosti s Lidicemi a svou aktivitou vyjádřil jasně: *"Lidická tragédie je jednou z nejvýznamnějších událostí druhé světové války. Mým primárním záměrem při vytváření této výstavy bylo přiblížení a převyprávění lidických událostí. Možná tak alespoň trochu přispěji k tomu, aby se podobné události v budoucnu již neopakovaly. Mým cílem je pokračovat ve vývoji a rozšiřování sbírky tak, aby o té události vypovídala ještě lépe, a aby památka Lidic zůstala zachována."*⁷¹

Snad je i zbytečně připomínat, že ačkoliv byla původní obec s názvem Lidice zničena, najdeme ve světě přesto další místa stejného jména. Zmíňme například *předměstí hlavního města Mexika*, kde se nachází čtvrť Lidice. Zde je dodnes rovněž škola nesoucí jméno TGM. Připomeňme také Lidice *panamské, které jsou součástí města Capira. Vesnice se dříve jmenovala Potrero, ale 31. října 1943 byla po Lidicích přejmenována. V Brazílii se Lidice nacházejí v oblasti tropů mezi Sao Paulem a Rio de Janeirem a děti se učí ve škole Edvarda Beneše. V Kanadě se o šíření osudu Lidic postarali čeští emigranti, zejména plukovník generálního štábu Karel Lukas, bývalý náčelník 1. čs. samostatné brigády ve Velké Británii.*⁷² Obrovský ohlas Lidic byl i mezi vojáky československé zahraniční armády, dokazuje to například činnost Josefa Horáka a Josefa Stříbrného, kteří dne 25. června 1942 svrhly na Brémy bomby s názvem „Za Lidice“.

V USA vznikl v září 1942 Lidice Memorial Committee in New York.⁷³ Výbor měl za svůj nejdůležitější cíl postavení pomníku v Lidicích, na který chtěl shromáždit finance ve sbírce. Autorem díla měl být americký sochař českého původu Mario Korbel. Organizace se domnívala, že vybere 1,5 milionu dolarů. Členové byli významné osobnosti, např. Jan

⁷⁰ Výstava známek s lidickou tematikou byla předvedena 14x na národních výstavách ve Spojených státech amerických, 9x získala první cenu a mnohokrát ji byla udělena zvláštní cena. Dvakrát byla předvedena na mezinárodních výstavách, v Brně (2005) a ve Washingtonu, DC (2006).

⁷¹ Rozhovor pro Památník Lidice. http://www.lidice-memorial.cz/znamky_2007.aspx, staženo dne 20. 6. 2011.

⁷² Panel č. 1, výstava Ohlas lidické tragédie ve světě, autor: Eduard Stehlík, Památník Lidice 2009

⁷³ Státní okresní archiv Kladno, fond Společnost pro obnovu Lidic, karton č. 14, inv. č. 40, Zahraniční kontakty - Informace podané Čs. generálním konzulátem v New Yorku, 20. 1. 1947.

Masaryk či vdova po prezidentu Roosveltovi. V Anglii vzniklo známé hnutí „Lidice Shall Live“ (Lidice budou žít). Členové hnutí byli zejména horníci, kteří se sdružovali kolem Sira Barnetta Strosse, jenž jim pomáhal jako lékař s odškodněním za jejich pracovní nemoci. Při vybírání peněz na obnovu obce Lidice bylo aktivních také mnoho krajaňských spolků. Československý kroužek v Egyptě, který působil v Káhiře, byl jedním z nejúspěšnějších, co se shromáždění financí pro Lidice týče.⁷⁴ V roce 1942 se kroužek přejmenoval na Československý kroužek Lidice v Egyptě. Spolek založil rovněž Podpůrný fond „Lidice“, kam měly být shromažďovány sbírky od krajanů, vybráno bylo 352 143,60 Kčs.⁷⁵

3.2. Film a díla umělců

Téma Lidic se rovněž odrazilo v literatuře a filmu. Autoři zpracovali tragickou historii ve svých dílech dokumentaristicky, i přestože neznali přesné okolnosti tragédie, ani prostředí. Na některých z těchto zpracování je pak patrný tento nedostatek, divák může zaznamenat mnoho nepřesností a smyšlených obrazů. Rovněž literatura o Lidicích sehrávala významnou roli při vzpomínání na tuto obec, to platí zejména o Latinské Americe, kde vyšlo několik publikací o Lidicích.

Prvním filmem k osudu Lidic bylo dílo „We refuse to die“, které se poprvé promítalo již 22. října 1942. Tento krátký dokumentární film byl nominován v roce 1943 na Oscara.⁷⁶ Film měl velmi dobrý ohlas u diváků a dočkal se i rozhlasového zpracování. Dalším zpracováním natočeným záhy po tragédii byl film „Hangman also Die“⁷⁷, jenž byl uveden do kin v roce 1943. Film však nedodrжуje základní fakta a tak se ve filmu setkáte mimo jiné i se scénou, kdy Reinhard Heydrich střílí lidického faráře Josefa Štemberku.⁷⁸ Do letošní premiéry českého filmu „Lidice“ byl zřejmě nejpůsobivějším filmem o obci dílo „The Silent Village“ od režiséra Humphrey Jenningse, podle námětu Viktora Fischla. Režisér natáčel film v hornické vesnici Cwmgiedd a natáčení se zúčastnili samotní obyvatelé vesnice. Režisér zrekonstruoval lidickou tragédii se skutečnými příslušníky obce, kteří se do role vžili takovým způsobem, že divák film pohltní, zdá se mu, jakoby sledoval reálný příběh.

⁷⁴ Státní okresní archiv Kladno, fond Společnost pro obnovu Lidic, karton č. 14, inv. č. 40, Zahraniční kontakty - Dopis Zdeňka K. Šmelhause, člena Čs. kroužku v Egyptě, 10. 2. 1947.

⁷⁵ Státní okresní archiv Kladno, fond Společnost pro obnovu Lidic, karton č. 14, inv. č. 40, Zpráva Společnosti pro Lidice pro Memorial Committee v New Yorku.

⁷⁶ <http://www.imdb.com/title/tt0035536/awards>, staženo dne 15. 7. 2011.

⁷⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Hangmen_Also_Die!, staženo dne 10. 5. 2011.

⁷⁸ Panel č. 2 – záběr z filmu, výstava Ohlas lidické tragédie ve světě, autor: Eduard Stehlík, Památník Lidice 2009. Záběr z filmu, viz Příloha č. 2.

Zlom ve filmovém zpracování Lidic zaznamenala česká společnost až 2. června 2011, kdy proběhla premiéra českého filmu „Lidice“, který byl natočen dle scénáře Zdeňka Mahlera. Tvůrci filmu (zejména režisér Petr Nikolajev a producent Adam Dvořák) si nekladli za cíl představit historii Lidic zpracovanou analýzou archivních pramenů, ale téma bylo pojato populárněji. Ve filmu sledujeme několik osudů obyčejných lidí na pozadí dějin a události lidické tragédie. Celý film prolíná nejprve příběh jednoho z přeživších lidických mužů – Františka Seidla, který za vraždu syna odpykává trest ve vězení a poté je propuštěn v prosinci 1942, aby se vrátil do Lidic, které již nestojí. Další příběh se odehrává mezi mladou dívkou a ženatým mužem, který se vydává za odbojáře a napíše onen nejasný dopis své milence, který je po nešťastných okolnostech předán do rukou gestapa a vyložen po přeložení do německého jazyka jakožto dopis atentátníka. Následnými výslechy gestapo dojde na „stopu Lidic“. Poslední příběh je o českém četníkovi, který se vyrovnává se svou účastí na lidické tragédii. V kontextu této práce je zajímavé podotknout, že se autorům podařilo v rámci možností představit působivý obraz Lidic s poukázáním i na druhý život obce po válce.

Lidické téma zpracovali do svých děl rovněž umělci, básníci⁷⁹ a hudebníci. Z díla Bohuslava Martinů je známá Pomalá věta 1. symfonie jako „Requiem Lidicím“, protože právě v době tragédie tato hudba vznikala a skladatel byl natolik otřesen tragickým osudem obce, že se rozhodl poté ještě v roce 1943 složit orchestrální „Památník Lidicím“. Mezi další skladatele, kteří se rozhodli zpracovat umělecky téma lidické tragédie, patří Eric Funk z města Bozeman, Montana, USA. Od svého profesora rovněž slavného skladatele, českého emigranta Tomáše Svobody si vyslechl na univerzitě v Portlandu tragický příběh Lidic a rozhodl se tématu věnovat ve své skladatelské činnosti. Výsledkem je symfonie s názvem "Lidice". Nejprve ji v roce 1973 složil pro klavír a v roce 1976 již byla symfonie zkomponována pro celý orchestr. V roce 1996 Czech Radio Symphony Orchestra pod vedením Vladimíra Valka uvedla symfonii do svého repertoáru.

3.3. Jména dívek

Ihned po vydání oficiální nacistické zprávy o zničení obce se zejména v Latinské Americe rozšířilo přejmenovávání a pojmenovávání žen a dívek na Lidice. V Latinské Americe se rodiče nechaly inspirovat jménem obce, která se stala symbolem míru a solidarity.⁸⁰ Na základě komunikace s třiceti ženami jménem Lidice zejména z Mexika,

⁷⁹ Nicolson, Harold: *A Tribute by the Members of the International P.E.N.*, Allen & Unwin, London 1994.

⁸⁰ Důvody, proč byl největší ohlas lidické tragédie zaznamenán v Latinské Americe, ještě nejsou objasněny a tématu se prozatím nikdo nevěnoval. Mé domněnky jsou sepsány dle analýzy rozhovorů s vybranými narátory.

Brazílie a Kuby prostřednictvím sociální sítě Facebook, jsem dospěla k několika dílčím závěrům. Obrátila jsem se na ženy se jménem Lidice, které jsem si vyhledala na Facebooku a položila jim několik otázek týkajících se jejich jména a vztahu k Lidicím. Z oslovených 50 žen se jménem Lidice se mi dostalo 11 odpovědí od žen zejména z Mexika, Cuby a Brazílie. V první řadě to byla otázka, proč se jmenují právě Lidice. Zajímaly mě v první řadě motivy rodičů, kteří se rozhodli své dítě pojmenovat po Lidicích. Oslovené ženy a dívky se shodují na tom, že rodiče zvolili toto neobvyklé jméno hlavně proto, že v Jižní Americe byla rozsáhlá propagace Lidic v tisku a literatuře. Podle jejich vyjádření mnoho obyvatel osud nevinné obce dojal. Rozhodli se tedy, že i oni přispějí k tomu, aby Lidice nebyly zapomenuty. Proto pojmenovaly své děti po vyhlazené obci. Jejich jméno se mělo proměnit v odkaz.⁸¹ V některých případech se ale setkávám i s jinými důvody pojmenovávání po Lidicích. Například otec Lidice Candelario⁸² pojmenoval svou dceru díky české sestřičce, která v porodnici v Mexiku pracovala a o osudech obce mu vyprávěla. Otec Lidice Nava⁸³ zvolil toto jméno, protože se tak jmenovala sousedka a jemu se jméno líbilo. Na dotaz, co pro tyto ženy Lidice dnes znamenají, nejzajímavěji odpověděla již zmíněná Lidice Candelario z Portorika, která je sociální pracovnící a ředitelkou Úřadu pro odškodnění obětí kriminality: *„Mé jméno není jen náhoda, každý má v životě svou určitou roli. Kromě rodiny je to pro mě právě práce a pomoc lidem, kteří to potřebují. Jsem pyšná, že se jmenuje Lidice a myslím si, že s tímto jménem mně osud dal i určitý odkaz, který musím naplnit.“*⁸⁴

V mnoha rodinách se jméno Lidice dědí a tak není ojedinělé, že se v rámci jedné rodiny po zničené obci jmenují babička, dcera i vnučka. Někdy se to týká i žen v sousedství, kterým se neobvyklé jméno zalíbilo. Ať už rodiče vede k pojmenování po Lidicích otázka vkusu či zvyku, jméno Lidice je dodnes považováno i v Latinské Americe za zvláštní a ženy s tímto pojmenováním jsou na význam svého jména dotazovány. Informace o Lidicích tak může být předávána i prostřednictvím vysvětlování původu zvláštního jména. Tragický osud tak pomyslně nezůstává pouze s pojmenovanou dívkou, ale rovněž jsou s tragédií obeznámeni lidé, které ono jméno zaujme. Vyjádřeno jinak, vědomí dramatického osudu původních Lidic snad přetrvává právě i díky ženám, které jsou po obci pojmenované. Samy tyto ženy uvádí, že musí často vysvětlovat důvod a význam svého jména. Řada oslovených žen také připomíná hnutí „Lidice Shall Live“, které založil v září 1942 britský lékař Barnett Stross a o kterém

⁸¹ Viz Soukromý archiv autorky. Rozhovor s Lidice Candelaria vedla Gabriela Havlůjová dne 1. 5. 2011.

⁸² Lidice Candelario, narozena v roce 1952, sociální pracovníce, v současné době ředitelka „Crime Victims Compensation Office“ v Portoriku, narozena v Mayaguez, Portoriko, v současnosti žije v San Juan, Portoriko.

⁸³ Lidice Nava, narozena v roce 1980, pracuje ve společnosti Maricopa Integrated Health System, narozena v Morelia, Mexiko, v současné době žije v Tempe, Arizona.

⁸⁴ Viz Soukromý archiv autorky. Rozhovor s Lidice Candelaria vedla Gabriela Havlůjová dne 1.5.2011.

pojednává jedna z dalších kapitol. Mnou oslovené ženy se jménem Lidice jsou v kontaktu přes sociální síť Facebook, kde jich je přihlášeno již 124.⁸⁵ Prvním iniciátorem sdružování a kontaktování žen jménem Lidice byl lidický knihovník Zdeněk Fous, který Latinskou Ameriku navštívil a je v dlouhodobém kontaktu s jihoamerickými Lidicemi. Zdeněk Fous uvádí další možný důvod tak velkého zájmu o Lidice: *„To že bylo nejvíce pojmenováno děvčátek právě v Latinské Americe, tak to si myslím, že je i mentalitou, ti lidé jsou více pokorní, citliví i solidární, je to povahou. Možná, že je to i pozůstatek indiánské kultury, také dávaly neobvyklá jména. Myslím si, že je to opravdu mentalitou.“*⁸⁶

⁸⁵ Vybrané odpovědi z rozhovorů se ženami jménem Lidice a fotografie. Viz Příloha č. 3.

⁸⁶ Viz Soukromý archiv autorky. Rozhovor se Zdeňkem Fousem vedla Gabriela Havlůjová dne 22. 11. 2011.

4. Hnutí „Lidice Shall Live“

Jak bylo již zmíněno, informace o lidické tragédii byla díky novinovým článkům, rozhlasu a několika osobnostem, rozšířena rovněž ve Velké Británii. Již 13. června 1942 během vernisáže výstavy s názvem „Sedm let přátelství mezi Československem a SSSR“⁸⁷ v Art Gallery v Henley, Stoke on Trent, poprvé pomluvil o Lidicích pozdější podporovatel výstavy nových Lidic a zakladatel hnutí „Lidice Shall Live“ Sir Barnett Stross. Stross tehdy ve svém projevu uvedl, že v Lidicích se odehrála chladnokrevná vražda, která měla podle nacistů sloužit dvěma účelům. Buď měly Lidice působit jako odstrašující příklad na vzpurné Čechy, nebo měl tento akt uklidnit Hitlera, který zuřil kvůli atentátu na Heydricha. Stross se v tu dobu rozhodl, že přispěje svou činností k tomu, aby se na Lidice nezapomnělo. Proto již v průběhu léta roku 1942 oslovil horníky v oblasti North Staffordshire s myšlenkou, že by se měli spojit a zničenou obec pomocí znovu vybudovat. Stross oslovil právě horníky z následujícího důvodu. Lidice byly v cizině prezentovány jako hornická obec, přičemž Stross byl s horníky v úzkém kontaktu zejména z doby své lékařské praxe, ale i politické kariéry. Během ní se pokoušel horníkům zajistit lepší podmínky při odškodňování za pracovní úrazy a nemoci.

Barnett Stross si byl jistý, že by to měli být právě horníci z Británie, kdo by měl říct celému světu, že obec Lidice by měla být znovu postavena jako trvalý památník, navěky připomínající nacistický zločin proti lidskosti. Barnett Stross oslovil přátele z „North Staffordshire Miners Union“ s prosbou o pomoc. V červenci 1942 se obrátil na 20.000 horníků a jejich prostřednictvím pak i další horníky z celé Velké Británie. Jak sám Stross uvedl ve svém projevu k 20. výročí lidické tragédie, horníky oslovil následujícími slovy: *„Nikdy se nesmí zapomínat, že centra odporu existují všude v Evropě, a že muži, kteří se snaží v partyzánských hnutích, potřebují veškerou pomoc, jakou jim můžeme dát. Vedle činnosti horníků je potřeba celkové mezinárodní solidarity se všemi jejich kamarády a všemi lidmi, kteří jsou připraveni bojovat za svobodu. Hornická lampa rozptyluje stíny na uhelné tváři. A tato naše aktivita může předat paprsek světla po celé Evropě k těm, kteří bojují ve tmě!“*⁸⁸ Stross ihned od počátku své iniciativy prezentoval dva hlavní cíle hnutí a to zejména znovuvýstavbu obce a pomoc vdovám a dětem, jejichž příbuzenstvo bylo zavražděno.⁸⁹

⁸⁷ Výstava byla uspořádána „Klubem československo-britského přátelství“.

⁸⁸ Projev Barnetta Strosse v Lidicích u příležitosti 20. výročí od vyhlazení obce, získáno od prasnynovce Barnetta Strosse - Iana Macilwaina. Viz Příloha č. 4.

⁸⁹ Projev Barnetta Strosse v Lidicích u příležitosti 20. výročí od vyhlazení obce, získáno od prasnynovce Barnetta Strosse - Iana Macilwaina. Příloha č. 4.

Původní plány byly zcela konkrétní – znovu postavit Lidice jako moderní vesnici pro horníky a další obyvatele a postavit výzkumnou stanici v obci, která bude shromažďovat všechny dostupné údaje o bezpečnostních faktorech v těžbě uhlí a poskytovat je každému hornickému centru na světě. Tímto způsobem hnutí vyhlásilo své záměry na ochranu života stovek horníků, cílem bylo za každého muže zavražděného v Lidicích zachránit stovky jiných (hornických) životů.

Právě díky úsilí Barnetta Strosse a snaze dalších lidí, především z hornických organizací, později vznikl výbor „Lidice Shall Live“, jehož aktivita byla oficiálně zahájena na první schůzi ve městě Stoke on Trent dne 6. září 1942⁹⁰. Jméno hnutí vzniklo v reakci na slova Adolfa Hitlera "Lidice musí zemřít" ("Lidice shall die forever")⁹¹. A právě Barnett Stross odpověděl slovy „Lidice Shall Live“. První schůze se konala ve Victoria Hall ve Stoke on Trent, na kterou se dostavilo tehdy 3000 osob. Úvodní projev pronesli prezident Edvard Beneš a další představitelé exilové vlády. Na slavnosti promluvil rovněž Will Lawther, prezident Hornické federace Velké Británie a vyzval všechny britské horníky k co největší produkci uhlí, aby bylo možné co nejdříve porazit nepřítele, jenž zničil Lidice. Za Sovětský svaz promluvil zplnomocněný ministr Bogomolov: „*Humánní myšlenka na obnovu Lidic požaduje, abychom co nejdříve ukončili válku s nepřítelem. Takže bojujeme za co nejdřívější porážku Hitlera, bojujeme za konečné vítězství nad brutálním nepřítelem!*“⁹² Dr. Beneš na závěr řekl posluchačům: „*Na setkání bylo zcela zřejmé, že Lidice nejsou mrtvé, žijí minimálně v srdcích lidí ze Stoke on Trent. Od této chvíle město Stoke on Trent bude žít stále v srdci každého Čecha.*“⁹³ „Lidice Shall Live“ se posléze stalo celobritským hnutím. Hnutí se rozšířilo i do dalších britských měst a setkání podobné onomu ustavujícímu byla organizována s velkým úspěchem i v Birminghamu, Derby, Leedsu a Coventry. Výbory "Lidice Shall Live" se objevily rovněž v mnoha dalších městech, jako je Cardiff, Durham, Edinburgh, Aberdeen a Leamington. V Coventry dne 12. března 1944 prezident Beneš prohlásil, že byly tři místa, která se stala nesmrtelná díky utrpení a vytrvalosti - Stalingrad, Coventry a Lidice.

Během následujících let byl vypracován projekt na výstavbu nové lidické obce, který byl ovšem vytvořen bez znalosti místních poměrů a terénu. Do projektu byl také zahrnut plán stavby „Mezinárodního výzkumného ústavu pro těžbu v dolech“. Středisko ústavu se mělo

⁹⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=VZsV6Y1oGfM>, video z ustavující schůze, staženo dne 27. 9.2011.

⁹¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Barnett_Stross, staženo dne 11. 11. 2011.

⁹² Projev Barnetta Strosse v Lidicích u příležitosti 20. výročí od vyhlazení obce, získáno od prasnynovce Barnetta Strosse Iana Macilwaina. Příloha č. 4.

⁹³ Abberley, John: And Lidice DID Live, The Way We Were, March 2002, str. 13.-15.

tedy nacházet právě v Lidicích a na výzkumu se měla podílet mezinárodní hornická veřejnost. Organizace „Lidice Shall Live“ úzce spolupracovala s „Klubem československo-britského přátelství“.

4.1. Růžový sad přátelství a míru

Hnutí podporovalo Lidice jak finančními sbírkami, tak dalšími aktivitami, jež do Lidic dodnes lákají tisíce návštěvníků. Jedná se zejména o založení Růžového sadu přátelství a míru a Lidické sbírky výtvarného umění. Růžový sad přátelství a míru byl založen dne 19. června 1955. Britové do něj věnovali více než 10.000 keřů růží. V Rudém právu, v sekci „Krátké z domova“ vyšel dne 10. června 1955 článek, kde ČTK informovala čtenáře o schůzce Československého výboru pro založení Sadu přátelství a míru v Lidicích, kde je avizováno, že slavnostního otevření Sadu se zúčastní kromě delegací z Polska, východního i západního Německa, Sovětského svazu i 24 členná delegace z Velké Británie.⁹⁴ Rovněž přímo v den slavnostního zahájení informuje ČTK v Rudém právu o besedě se zahraničními účastníky, která proběhla 18. června 1955 v Městské lidové knihovně v Praze.⁹⁵ Na pozdravné projevy zúčastněných zahraničních hostů reagoval zejména Stross a starosta města Stoke on Trent Harold Naylor. Besedy se zúčastnili rovněž krajané z Austrálie, Anglie a Belgie. V článku je zdůrazněno, že projev měl rovněž vedoucí sovětské delegace architekt Obuchov a blahopřejný telegram přišel z Korejského výboru obránců míru. ČTK zřejmě tyto informace v článku uvedla, aby snížila zásluhy anglických zakladatelů Sadu.

Slavnostnímu založení Sadu byla věnována pozornost v Rudém právu přímo na hlavní straně listu. Celá událost je charakteristicky nazvána jako „Významná manifestace za mír a přátelství mezi národy“.⁹⁶ V projevech zaznívá, že založením Sadu národy celého světa dokazují nezlomnou touhu žít v míru. V článku je rovněž uvedena myšlenka z projevu Barnetta Strosse, kterou pronesl při otevření Sadu: *„Když jsme poprvé ve Velké Británii vyslovili tuto myšlenku, mysleli jsme na vytvoření britského růžového sadu, na němž by se podílely i ostatní národy. Dnes jsme svědky toho, jak se náš sen stal skutečností.“*⁹⁷ Faktem je, že za zakladatele a iniciátora založení Sadu se označil ve svém projevu pouze Stross. V novinových článcích je přitom uvedena v souvislosti se Strossem pouze skutečnost, že je

⁹⁴ Krátké z domova (ČTK), In: Rudé právo, č. 159, 10. června 1955, str. 2.

⁹⁵ Beseda s delegáty na slavnost založení Sadu přátelství a míru v Lidicích, In: Rudé právo, č. 168, 19. června 1955, str. 2.

⁹⁶ Významná manifestace za mír a přátelství mezi národy – Otevření růžového Sadu přátelství a míru v Lidicích, In: Rudé právo, č. 169, 20. června 1955, str. 1.

⁹⁷ Významná manifestace za mír a přátelství mezi národy – Otevření růžového Sadu přátelství a míru v Lidicích, In: Rudé právo, č. 169, 20. června 1955, str. 1.

vedoucím anglické delegace. Ani ve výňatecích z dalších projevů není patrné, že by řečníci děkovali Strossovi, resp. hnutí „Lidice Shall Live“ za iniciaci sbírky keřů pro novou obec. V jednom z článků naopak zaznělo neurčitě: „*Tím byl otevřen lidický Sad, jehož výstavba se uskutečnila iniciativou bojovníků za mír a dorozumění ve všech dílech světa a jenž vyrostl jako dílo rukou našich pracujících.*“⁹⁸ Zásluhy tak snad neměly být připsány zástupcům „imperialistického tábora“. Výsadní iniciativa ze strany jinde a jindy osočovaných britů byla v této době nemyslitelná, neboť by narušila tradovaný obraz bipolárního rozdělení světa, v němž na straně míru stojí prakticky výhradně zástupci socialistického tábora.

K britskému hnutí se přidalo dalších 35 států. Již po 5 měsících od zahájení propagace bylo zasláno 17 706 růžových keřů. Mezi názvy britských keřů růží byla jména jako: Nezávislost, Štěstí a Mír. Největší zásluhy na množství odrůd růží pak měli angličtí pěstitelé Wheatcroft z Ruddingtonu u Nottinghamu. Architektonický návrh byl dílem akademického architekta Marka a jeho poradce Kavky. Sochařská výzdoba je vyrobena sochaři Stefanem a Hladíkem. Až do roku 1989 pečovaly o Sad přeživší lidické ženy, po změně politických poměrů však pracovat přestaly a Sad zcela zanikl. Obci totiž nezbýval dostatek finančních prostředků, aby mohla ženám jejich práci zaplatit.⁹⁹

Z výpovědí narátorů vyplývá, že pravděpodobně nejvíce pobuřoval tento stav zahraniční návštěvníky, neboť Růžový sad přátelství a míru byl díky hnutí „Lidice Shall Live“ známý po celém světě. Vedení muzea, resp. obce se snažilo na tento problém poukázat před zraky politiků na pietní vzpomínce již v roce 1992. Tehdy byl na 50. výročí lidické tragédie přítomen i prezident Václav Havel. Změny k lepšímu však nastaly až v roce 2001, kdy se započalo především díky podpoře Pavla Dostála a Miloše Zemana s obnovou Růžového sadu. V současnosti je v Růžovém sadu přátelství a míru 213 odrůd růží a celkem 24 tisíc keřů. Příčinou, proč se na péči o Růžový sad, ale i pietní území nedostávalo po roce 1989 finančních prostředků, byla „komunistická nálepka“, jež na obci ulpěla. Potvrzením může být i výpověď jedné z místních obyvatelek:

A.D.: „Když přišel ten listopad 89 tak právě, to byla špatná doba, ty nový to spojovali jako s komunismem, jako komunistickou vesnici, ale to nemělo s tím co dělat, prostě odmítali na to dávat peníze, takže to nakonec dopadlo tak, že ten sad úplně zanikl, to bylo teda velice smutný, zvlášť teda pro ty cizince to bylo nepochopitelný, jak to mohli nechat takhle daleko

⁹⁸ Otevření růžového Sadu přátelství a míru v Lidicích, In: Rudé právo, č. 169, 20. června 1955, str. 3.

⁹⁹ S odstupem a s jistou mírou nadsázky lze vlastně říci, že ženy si takto přeneseně vlastně „pěstovaly“ paměť na sebe samy. Pomyslně „obhospodařovaly“ vlastní utrpení.

*dojít, že všude jinde ve světě se na to (pozn.aut.: na památku Lidic) dbá a tady prostě jako kdyby člověk na to nebyl, bylo mu to jedno. No, takový to bylo smutný i vůči těm lidem, který zahynuli, že jo, když se to vůbec neuctívalo...*¹⁰⁰

4.2. Návštěvy lidických v Anglii

Další významnou aktivitou hnutí „Lidice Shall Live“ bylo pořádání zájezdů do Anglie, respektive návštěvy lidických občanů v Anglii a naopak návštěvy britských občanů v Lidicích. Do Anglie, konkrétně do města Stoke on Trent, byli nejčastěji zváni členové Národního výboru v Lidicích v čele s předsedkyní.¹⁰¹ Předsedkyně s doprovodem obvykle navštívila místa spjatá s hnutím, například budovu, v níž bylo hnutí založeno. Dále se delegace účastnila oficiálních setkání se starosty, případně československým velvyslancem v Londýně. V roce 1960 se Marie Jarošová, předsedkyně Národního výboru v Lidicích, zúčastnila třídenní návštěvy Anglie, jejíž hlavním cílem bylo město Stoke on Trent. Byl pro ni připraven nabitý program. V průběhu návštěvy si Jarošová prohlédla 16 výstav, navštívila místní školy a absolvovala několik oficiálních setkání s představiteli spřátelených anglických měst a organizací, které Lidice podporovaly.¹⁰² Po svém návratu do Československa byla Jarošová pozvána dne 6. června 1960 do vysílání radia Praha, aby prezentovala své zkušenosti ze zájezdu do Anglie. Nejprve hovořil hlasatel, který připomněl nadcházející 18. výročí zničení Lidic a rovněž 18 let od založení hnutí „Lidice Shall Live“. Marie Jarošová poté uvedla: *„Měla jsem možnost mluvit s mnoha lidmi a byla jsem velmi potěšena, když jsem zjistila, že každý znal osud naší obce Lidice. S většinou lidí, se kterou jsem se setkala, dokonce Československo navštívili a všichni mě ujistili, že mají šťastné vzpomínky na svůj pobyt v naší zemi a že rádi vzpomínají na své návštěvy. Nicméně, byla jsem poněkud šokována zjištěním, že řada jiných má velmi zkreslený pohled na život v Československu.“*¹⁰³ Zde je zřejmý střet mezi prozápadní a komunistickou propagandou. Marie Jarošová jakožto představitelka komunistické moci by samozřejmě ani nemohla potvrdit či nějak pozitivně reagovat na protikomunistickou propagandu v Anglii, resp. obraz, jakým byl život v Československu prezentován.

Hnutí „Lidice Shall Live“ kromě delegací z Lidic, které tvořilo několik málo členů Národního výboru, zorganizovalo i několikadenní zájezd pro větší skupinu dětí z Lidic. Tato akce se konala na pozvání starosty Stoke on Trent Beddowa v červnu 1962 a zúčastnilo se jí

¹⁰⁰ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s A. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

¹⁰¹ V čele MNV v Lidicích byly vždy ženy- lidické ženy, předsedkyně.

¹⁰² Deník Sentiel ve Stoke on Trent, 25. 5. 1960.

¹⁰³ Deník Sentiel, Stoke on Trent, dne 7. 6. 1960.

15 dětí z Lidic v doprovodu lidických žen. Jejich pobyt byl zahájen slavnostním obědem v Jubilee Hall ve Stoke on Trent dne 21. června 1962. Ihned po příjezdu do Anglie účastníci zájezdu navštívili továrnu WT Copeland a Sons. s.r.o a budovu, kde bylo založeno hnutí - Victoria Hall. Slavnostní projev přednesl starosta Stoke on Trent, který připomněl svou návštěvu Lidic s britskou delegací v předchozím týdnu u příležitosti 20. výročí tragédie. Ve svém projevu rovněž uvedl: „*Našel jsem vesnici, kde je nyní půvabné místo k životu. Je to památka na statečnost a hrdost obyvatel Lidic, kteří jsou vítězové nad divokým zvěrstvem způsobeným nacisty v poslední velké válce. Stoke on Trent zahájilo volání o pomoc, při obnově vesnice, ale kromě těchto tragických začátků, naše dvě komunity vytvořily přátelství, které vydrží pro všechny časy*“.¹⁰⁴

Hosté z Lidic byly pozváni do Coventry na čaj se starostou, ve čtvrtek na neformální oběd do Stoke on Trent, večer se opět vrátili do Coventry na večeři. Ve středu skupina navštívila Stafford an Avon. V pátek se uskutečnila slavnostní recepce na československé ambasádě v Londýně a rovněž proběhla prohlídka Londýna. Výlet byl financován městskou radou v Coventry, radou města Stoke on Trent, the Transport and General Workers Union, the National Society of Operative Printers and Assistants, Kingston upon Thames a v neposlední řadě inženýry a horníky z Betteshanger Colliery a Kentu.¹⁰⁵

O zájezd do Anglie byl mezi ženami velký zájem, respektive mezi dětmi. Ženy se snažily, aby právě jejich dítě mohlo Anglii navštívit. Nakonec se zájezdu zúčastnilo 15 dětí z Lidic mladších 14-ti let, z čehož je zřejmé, že se sice jednalo o děti z Lidic, nikoliv však lidické děti, tak jak bylo prezentováno v československém i britském tisku. Ty „pravé lidické děti“ totiž již dorostly v dospělé ženy a muže a tak se nehodily do propagandy. Jak Britové, tak i Čechoslováci chtěli jednoduše tvrdit, že se lidické děti podívají do Anglie. Faktem je, že pojmenování „lidické děti“ již dnes působí paradoxně. Většině z nich je totiž již mnoho přes 70 let. Ovšem přesto jsou po celý život představovány a oslovovány jako „lidické děti“, o čemž svědčí i následující ukázky: M.Š.: „*Hele, to třeba jsme přijeli vloni do nějaké školy na besedu a teď ti učitelé říkají, že budou povídat lidické děti. No a ty žáci koukali, odkud ty děti přijdou (smích) a my už jsme tam dávno seděly*“.¹⁰⁶ Další vzpomínka patří V. Z. : „*Je to sranda, mně je 73 let a pořád jsem vlastně dítě. My navždycky budeme braný za lidické děti. Kam přijedeme, tam jsme prostě lidické děti*“.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Deník Sentiel, Stoke on Trent, dne 22. 6. 1962.

¹⁰⁵ Deník Sentiel, Stoke on Trent, dne 22.6.1962.

¹⁰⁶ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

¹⁰⁷ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. Z. vedla Gabriela Havlůjová dne 16. 1. 2010.

Klíč pro výběr dětských účastníků zájezdu s politickým nádechem není dodnes známý. Rovněž z rozhovorů s narátory, kteří se zájezdu zúčastnili, není patrné, jakým způsobem byly konkrétní děti vybrány. O reálné tváři jindy oficiálně idealizované obce vypovídá závist a očerňování ze strany žen, jejichž potomek se cesty nezúčastnil. Samy „lidické děti“ ovšem na cestu do Anglie dodnes vzpomínají. Oficiální program pro děti příliš zajímavý nebyl, ale musely jej absolvovat, ať to byly večere se starosty, nebo návštěvy různých výstav a muzeí. Můžeme se dnes ptát, jak vlastně samy dětští účastníci akci chápaly? Uvědomovaly si vlastně onen tragický důvod, který je do Británie dovedl? V každém případě bylo pro děti velkou odměnou a zážitkem koupání v moři, pobyt v hotelu a návštěva obchodů. Dětští účastníci se stali hosty britských sponzorů a ti je náležitě hýčkali, samozřejmě vše bylo plně dokumentováno médií i zástupci sponzorských organizací, kteří pak obrázky použili do svých výročních zpráv a dalších dokumentů. Oficiální důvod pozvání dětí z Lidic znám není, ale můžeme se domnívat, že to byla další iniciativa Barnetta Strosse, který chtěl podpořit obyvatele Lidic a tak uspořádal zájezd pro jejich děti. Tato akce oslovila i řadu sponzorů, pro které podpora zájezdu mohla být zajímavou propagací.

V Rudém právu se dočteme dne 20. června 1962 na hlavní stránce stručnou informaci, že do Anglie odcestovala skupina lidických dětí, kde je na letišti přivítal labouristický poslanec a předseda hnutí „Lidice budou žít“ Barnett Stross.¹⁰⁸ Další zmínka o lidické delegaci v Anglii přichází dne 30. června 1962, kdy je otištěna fotografie skupiny lidických obyvatel v Londýně pouze s popiskem, že momentálně skupina lidických žen a dětí pobývá v Anglii na pozvání městských rad Coventry, Stoke on Trent a řady odborových organizací.¹⁰⁹ Dne 3. července 1962 Rudé právo přichází s další zmínkou o lidické delegaci v Anglii, tentokrát zmiňuje ČTK podrobnosti o programu v Londýně, konkrétně konstatuje, že skupina položila věnec u hrobu neznámého bojovníka ve Whitehallu a navštívila britský parlament.¹¹⁰ Poslední informaci přináší Rudé právo dne 4. července 1962, kdy konstatuje, že se delegace vrátila do vlasti a následuje výčet organizací, které lidické obyvatele do Londýna pozvaly.¹¹¹ Další informace, reportáže, fotografie či důvody pobytu lidických v Anglii již prezentovány v Rudém právu nebyly.

V následujících ukázkách z rozhovorů s narátory, kteří se zúčastnili zájezdu do Anglie, je patrné, jak celou akci vnímaly samotné děti, resp. jak si dnes narátoři myslí, že akci vnímali jako děti. Podle mého soudu byl pamětník V.D. vybrán pro zájezd z toho důvodu, že vyrůstal

¹⁰⁸ Lidické děti odcestovaly do Velké Británie (ČTK), In: Rudé právo, č. 168, 20. 6. 1962, str. 1.

¹⁰⁹ Fotografie s popiskem, In: Rudé právo, 30. 6. 1962, č. 178, str. 3.

¹¹⁰ Lidická delegace v britském parlamentě (ČTK), In: Rudé právo, č. 181, 3. 7. 1962, str. 4.

¹¹¹ Pobyt lidických dětí a žen v Anglii skončil (ČTK), In: Rudé právo, č. 182, 4. 7. 1962, str. 3.

pouze s matkou. Do osudu této rodiny přitom plnou silou zasáhl komunistický režim. Otec narátora byl totiž v 50. letech vězněn komunistickou mocí, přičemž člověk s takovým „profilem“ skutečně nebyl z hlediska oficiálních míst vhodným obyvatelem obce – stranického symbolu. Proto bylo matce narátora doporučeno, aby se s manželem rozvedla – do Lidic se jednoduše politický vězeň nehodil. Matka V. D. tak učinila a na výchovu dvou synů zůstala sama. Je tedy možné, že pan V. D. byl na zájezd vybrán, aby obec jistým způsobem kompenzovala rodině ztrátu otce.

V. D.: Jinak ono to bylo tak, že jsme přistáli v Londýně, nastoupili do autobusu, přišla televize a jeden pán, takový drobnější, začal rozdávat libry. A oni to točili, jak chudé vesnické děti z Čech dostávají na útratu. No, tenkrát nám dali. Mimo to že jsme měli na co jsme si ukázali, protože s námi letěli i novináři. Když se nám nechtělo v autobuse, tak jsme jako zamávali na novináře, oni zastavili, vzali nás do auta a jeli jsme autem. Když jsme šli hrát automaty, to my jsme tenkrát nevěděli co je to automat to je jednorukej bandita nebo co tam bylo, že je. Taky mnoho lidí tam stálo a chodili a nám nasypali plnou hrst žetonů. Když to skončilo ta hra, tak jsme dostaly nový, že jo. Jo dostali jsme tenkrát na útratu asi deset a půl libry, což byly tedy úžasný peníze, protože tenkrát oni měli plat okolo čtrnácti liber tejdně. No tak my jsme na ty dny dostali tak týdenní plat na útratu a přitom to všechno platili.¹¹²

Další ukázka patří narátorce V.S., která na zájezd byla vybrána zřejmě díky angažovanosti matky v politickém vedení obce. Ostatně i samotná narátorka později působila na Národním výboru v Lidicích. Oba nárátoři, kteří byli součástí lidické delegace v Anglii, věkově vyhovovali požadavkům zvacích organizací. Narátorka V.S. v Anglii oslavila své 15. narozeniny, na které rovněž vzpomíná ve své vzpomínce. Z obou rozhovorů vyplývá, že tenkrát děti zejména ocenily návštěvu moře a nákupy. Při otázkách na oficiální program samotní nárátoři pouze uvedli, že to nějakým způsobem vždy překonali a těšili se pak opět na zábavnější program, který byl pro ně připraven. Z rozhovorů s narátory je rovněž patrné, že si sice uvědomovali nějakou politickou dimenzi zájezdu, ale skutečně cestu do Anglie považovali spíše za příjemnou zábavu, kde bylo několik oficialit, které se však dali překonat, protože byly spjaté s pohoštěním. Dětem bylo od začátku jasné, že jim hostitelé splní cokoliv a tak toho i náležitě využívaly, např. když se dětem nechtělo cestovat autobusem, přisedly do doprovázejících aut.

¹¹² Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V.D. vedla Gabriela Havlůjová dne 26. 3. 2010.

V.S.: *Samozřejmě že tady bylo zle kvůli tomu v Lidicích, protože já jsem teda jela a ta sousedka, stejně stará holka jako já, se kterou jsem se jako kamarádila, tak ta nejela, nebyla vybraná. Nevím, podle čeho to vybírali, vím, že to byly děti, nanejvýš 15 let, mě... no mě zrovna tam v tý Anglii těch 15 bylo. Protože jsme tam byli na konci školního roku. Ale všichni jsme jet nemohli samozřejmě... Ale tak, ten kdo nejel, záviděl tomu, kdo teda tu možnost měl. Tam jsme se tam teda měli velice dobře... Samozřejmě jsme tam z toho byli všichni strašně vyjevený, protože tam měli venku zboží, hromadu zboží, tady teda nám teda jasně říkali, abysme tam nebyli ze všeho až tak...ale to nešlo. My jsme tam jeli na lodi, ohromná loď. To hlásili, že jedna, tam to jako překládali, že jedna dívka z Lidic, která teda na tý lodi je, slaví dneska narozeniny. Ale vím, že když jsme byli na hotelu, ubytovaný samozřejmě, že i na ten hotel mi volali do telefonu, jsem neuměla, takže ta překladatelka, hromadu dárků jsem tam dostala. Byl to zážitek, dostali jsme i peníze... A tam ty obchody, plný zboží, vid'. To jsme tam přišli a jsem nevěděla, co... A to víš, u moře no,... poprvé. Vždyť si vem, tak já v patnácti poprvé viděla moře, to ono tam až tak takový teplo nebylo, ale tak už jsme se teda jako vykoukali v tom moři. No zážitek to byl, zážitek...*¹¹³

4.3. Lidická sbírka moderního umění

Stross se pokusil všemi svými možnostmi zajistit, aby se na Lidice vzpomínalo. Začátkem roku 1962 proto inicioval další aktivitu, jež velmi pomohla Lidicím k propagaci. Jednalo se o vyhlášení lidické sbírky umění. Lidice jsou díky této iniciativě dodnes v popředí zájmu umělců a výtvarníků z celého světa. I dnes se na Lidickou galerii obrací umělci, kteří by chtěli darovat jedno ze svých děl této obci. Díky svým kontaktům mezi umělci z doby pobytu a studiu v Leedsu a za manželství s paní Olive, která studovala umění, měl Stross mnoho známých v oblasti umění, na které se mohl obrátit. Počátkem roku 1962 navštívila předsedkyně Národního výboru v Lidicích, Marie Jarošová, československou ambasádu v Londýně, kde si prohlédla díla umělců věnovaná do Lidické sbírky, které zde Stross nechal umístit. O této návštěvě se zmínil Barnett Stross rovněž ve svém projevu na pietní vzpomínce v Lidicích, v červnu 1962. Právě proto můžeme považovat rok 1962 za rok založení sbírky, i když oficiální výzva umělcům byla rozeslána až v roce 1966. Barnett Stross zdůraznil, že Lidice jsou symbolem života a míru.¹¹⁴ Hnutí „Lidice Shall Live“ pokračovalo po

¹¹³ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. S. vedla Gabriela Havlůjová dne 8. 11. 2009.

¹¹⁴ Projev Barnetta Strosse v Lidicích z roku 1962 (Viz Příloha č. 4): „Early this year in the Czechoslovak embassy in London, we presented to Madame Jarosova, the mayor of Lidice, paintings and a piece of Sculpture. They are to be part of an international collection in Lidice. We look at artists as poets and teachers and they bring a special message of beauty and peace. We offer you these gifts as one more link in the bond of friendship

onemocnění Barnetta Strosse ve snaze získat pro Lidice umělecká díla a směřovalo své snahy k 25. výročí vyhlazení Lidic. Výrazem této aktivity byla i výzva adresovaná umělcům celého světa:

„V červnu r. 1967 si připomeneme 25. výročí vyhlazení a zároveň výročí znovuzrození české vesnice Lidice. Tato vesnice byla v červenu r. 1942 zcela zničena. Muži byli zabiti, ženy a děti deportovány. V témže roce jsme ve Velké Británii založili hnutí s názvem „Lidice budou žít“ a v uplynulých 25 letech československá vláda vesnici znovu vybuodovala. Ženy, které přežily a hrstka dětí se vrátily. Na znovuvybudování vesnice se podíleli Angličané, především angličtí horníci. V r. 1955 rozkvetly v mezinárodním Růžovém sadu první růže. Postupem času bylo jméno Lidice považováno za symbol triumfu světla nad temnotou, dobra nad zlem. Lidice se staly mezinárodním poutním místem pro ty, kteří touží po míru mezi lidmi. Na památku tohoto 25. výročí vybuduje československý lid v Lidicích galerii a muzeum. Britský výbor „Lidice budou žít“ by chtěl pro galerii získat sbírku několika uměleckých děl. Galerie nebude velká a počítáme s tím, že její sbírka bude během příštích let průběžně doplňována. Nové přírůstky bychom rádi získávali i po roce 1967. Proto se obracíme na omezený počet umělců a mecenášů a prosíme je, aby byli první, kteří k této sbírce přispějí. Galerie bude v r. 1967 otevřena u příležitosti výročních oslav, kterých se zúčastní delegace z mnoha zemí. Jsme si vědomi toho, že požadujeme příliš ušlechtilosti. Ale přesto se na Vás obracíme s prosbou, abyste přispěli k mobilizaci oněch tvůrčích sil, na kterých se mír a dobrá vůle zakládají a prosíme Vás, abyste galerii poskytli něco ze svých děl. Pomůžete nám?“¹¹⁵

Od roku 2003 jsou různorodá výtvarná díla, která patří do Lidické sbírky, umístěna v Lidické galerii. Ve sbírce jsou zastoupeni umělci z 30 zemí světa. Mezi nejvýznamnější patří dary německých umělců, jako například obraz Gerharda Richtera "Onkel Rudi". Z dalších významných autorů, kteří věnovali své dílo Lidicím, to jsou: Joseph Beuys, Jorg Immendorf, C.O. Paeffgen, Jochen Gerz, Wolf Vostell, Rosemarie Trockel a další. Mezi české umělce zastoupené v Lidické sbírce patří: Jan Smetana, Karel Souček, Vojtěch Tittelbach, Václav Kiml, Pravoslav Kotík, František Gross, Jitka a Květa Válový, František Foltýn, František Mertl, Olbram Zoubek, František Jiroudek, V. V. Novák, Vincenc Beneš, Cyril Bouda, Karel Svolinský, Adolf Hoffmeister, Josef Jíra a další. Do sbírky se tito lidé zapojili na výzvu hnutí „Lidice Shall Live“. Mnoho autorů bylo v přátelském vztahu s Barnettem Strossem a další se spontánně k akci připojili a se slovy o zachování míru a ze

between our countries. Although we meet at the scene of one of the worst crimes in history, Lidice is indeed a symbol of LIFE. In our time there is no alternative to LIFE . In our atomic age LIFE and PEACE are indivisible.“

¹¹⁵ Archív Památníku Lidice.

solidarity k Lidicím darovali jedno své dílo do Lidické sbírky. Lidická sbírka nyní představuje 415 sbírkových předmětů. Součástí sbírky jsou i dvě díla, na kterých je vyobrazen Barnett Stross. Jedná se o dílo Jacoba Kramera a Ruskina Speara.¹¹⁶

4.4. Barnett Stross (25. 12. 1899 – 14. 5. 1967)

Barnett Stross je výraznou osobností poválečného vývoje Lidic. Od roku 1945 se každoročně zúčastňoval pietních vzpomínek v Lidicích a podnikal další aktivity, které měly za cíl připomenout památku Lidic a propagovat obec ve světě. Jím založené hnutí „Lidice Shall Live“ bylo skutečně za jeho života velmi aktivní a do středočeské obce přilákalo nejen mnoho návštěvníků, ale jeho prostřednictvím, potažmo jím vyhlášených sbírek Lidice obdržely množství finanční prostředků.¹¹⁷ Z rozhovorů s narátory však vyplývá, že osobně Strosse nikdy nepoznali. Při svých návštěvách Lidic se vždy choval jako host, velmi formálně a udržoval si značný odstup od samotných obyvatel.¹¹⁸ Přestože lidičtí uvádí, že zakladatelem nových Lidic, Lidické sbírky a Růžového sadu přátelství a míru je Barnett Stross, zůstává tento člověk nejen pro ně prakticky neznámou postavou. Obecně je pouze známo, že se jedná o britského poslance a lékaře...¹¹⁹

Barnett Stross se narodil v Polsku 25. prosince 1899 do židovské rodiny, jejíž původní jméno bylo Strasberg. Otec Barnetta se jmenoval Samuel (známý jako Mordechaj Menachem Stazberg – ze Štrasburku) a matka Cecilie se narodila do rodiny rabína z Pabianitz. Barnett, rodiči oslovovaný Bob, měl jedenáct sourozenců.¹²⁰ Když byly Barnettu Strossovi 3 roky, rodina Strossů se přestěhovala do Leedsu ve Velké Británii. Stross ukončil studium na University Medical School v Leedsu v roce 1925 a nastoupil do lékařské praxe jako poradce horníků a zaměstnanců v porcelánkách v oblasti North Straffordshire v Anglii. Jeho hlavním cílem bylo pomoci anglickým horníkům v boji za odškodnění pracovních úrazů a nemocí z

¹¹⁶ Fotografie obou děl – podobizen Barnetta Strosse, které jsou součástí Lidické sbírky. - Viz Příloha č. 5.

¹¹⁷ Anglické hnutí svými aktivitami rozšířilo po celém světě informaci o Lidicích a tak mnoho cizinců při návštěvě Československa zamířilo právě do Lidic.

¹¹⁸ Při své návštěvě Anglie jsem se rozhodla, že vyhledám členy rodiny Barnetta Strosse, abych se dozvěděla, zda a jakým způsobem rodinní příslušníci reflektují jeho vztah k Lidicím, zda Strosse vedly i jiné důvody k častým návštěvám Československa. Vzhledem k tomu, že Barnett Stross působil jako politik ve městě Stoke on Trent, Hanley, obrátila jsem se rovněž na místní archiv a získala články z místního tisku. Kromě životopisu Barnetta Strosse jsem se zabývala rovněž jeho vztahu k Lidicím a hlavně důvody, které ho mohly vést k jeho snaze po celý život pomáhat Lidicím. Vzhledem k tomu, že Stross po sobě nezanechal paměti, ani potomky, jedná spíše o možné varianty, které však do dnešní doby nebylo možné zkonfrontovat s dalšími prameny, či literaturou.

¹¹⁹ „V roce 1966 vyzval anglický lékař Sir Barnett Stross v rámci hnutí „Lidice Shall Live“... http://www.lidice-memorial.cz/galleryCollection_cz.aspx, nebo „...s touto myšlenkou vystoupil spolek „Lidice budou žít“, jehož předsedou byl Barnett Stross ...“ http://www.lidice-memorial.cz/RShistory_cz.aspx, staženo dne 5. 11. 2011.

¹²⁰ Jewish Record Indexing, <http://www.jewishgen.org/jri-pl/jriplweb.htm>, (staženo dne 23. 8. 2010).

povolání. V té době ho osobním životem provázela manželka Olive, s níž se oženil v roce 1922 v Marion Meade a se kterou se přestěhoval do Stoke on Trent. Zde působil 15 let jako lékař a městský radní. Během druhé světové války utrpěl vážná zranění při bombardování města. I přesto se rozhodl přispět i svou pomocí, když do Stoke on Trent byly přivezeny děti z Československa. Pan Asaf Auerbach, české židovské dítě, dokonce vzpomínal na návštěvu u Strossů v jejich domě¹²¹. Podobné vzpomínky na dům Barnetta Strosse má i praneteř Penny Jerome:

„Olive byla velmi nápadná žena - vysoká, štíhlá s tmavými vlasy na mikádo, typicky módní styl 1920 – krátký střih s rovnou ofinou. Kouřila a také hodně pila, ale byla velmi dobrá společnice! Oni žili ve velkém, starém domě bez elektrického osvětlení, pouze svítily plynem a svíčkami! Když jsem já (při několika málo příležitostech), navštívila jeho byt v Londýně, byl také takový ponurý, všude byl Orientální koberec (na stěnách i podlaze) – příznávám, skoro to působilo strašidelně. Přesto jsem milovala chodit za nim.¹²²

Dva roky po smrti první ženy Olive v roce 1963 se oženil s rodinnou přítelkyní a svou sekretářkou Gwendoline Chesters. Obě dvě manželství zůstala bezdětná. Barnett Stross převážnou část svého života věnoval politické kariéře, během níž přispíval velkou měrou k rozvoji britsko – československých vztahů. Politické aktivity zahájil v roce 1930. Toho roku vstoupil do Labour Party a stal se členem socialistické Medical Association. V letech 1945-1950 byl poslancem britského parlamentu za Hanley a poté až do roku 1965 za Stoke on Trent. V roce 1964 byl pasován na rytíře. V témže roce labouristé ve volbách zvítězili a Barnett Stross byl jmenován státním tajemníkem ministerstva zdravotnictví. Kvůli nemoci však nemohl od února 1965 tuto funkci zastávat a v červenci 1965 oznámil svou rezignaci. Celoživotním koníčkem Barnetta Strosse bylo umění, což zúročil při zakládání Lidické sbírky a rovněž při získávání děl pro oblast North Staffordshire. Svou rozsáhlou sbírku umění odkázal Stross „University of Keele“, které byl spoluzakladatel. Barnett Stross zemřel 14. května 1967 na infarkt v University College Hospital v Londýně.

V souvislosti s osobou Barnetta Strosse jsou však zajímavé některé zprávy hovořící o jeho spolupráci s STB. Tuto informaci přináší například britská mutace internetové encyklopedie Wikipedia.¹²³ Dva roky po smrti Barnetta Strosse totiž český uprchlík Josef Frolík označil Strosse a další poslance Labour Party za agenty československé tajné bezpečnosti. Frolík, původně agent v Anglii, emigroval do v roce 1969 Ameriky a vypověděl,

¹²¹ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s Penny Jerome vedla Gabriela Havlůjová dne 16. 6. 2009.

¹²² Viz Soukromý archív autorky. Emailový rozhovor s Aileen Hyman vedla Gabriela Havlůjová dne 31. 5.2009.

¹²³ http://en.wikipedia.org/wiki/Barnett_Stross, staženo dne 30. 10. 2011.

respektive identifikoval mnoho osob z britské politické reprezentace, kteří s československou rozvědkou spolupracovali. Z Labour Party se jednalo zejména o Willa Owena, Johna Stonehouse, Barnetta Strosse a Toma Driberga. Ověřit tuto informaci se mi však bohužel do této chvíle nepodařilo, vzhledem k tomu, že v Archívu bezpečnostních složek jsou materiály k osobnosti Barnetta Strosse skartovány. V každém případě pomoc Strosse Lidicím byla obrovská. I případný fakt, že byl v průběhu života skutečně ve spojení s STB nic nemění na skutečnosti, že díky jím založenému hnutí „Lidice Shall Live“ se staly Lidice opět obcí, která žije.

Motivů, které mohly vést Barnetta Strosse k jeho pomoci Lidicím, může být podle mého názoru několik. Domnívám se, že velkou roli sehráli ve vztahu mezi jím a vyhlazenou, později obnovenou obcí zejména horníci z oblasti North Staffordshire. Horníci v Anglii se podíleli na natáčení prvního filmu o Lidicích "The Silent Village", protože Lidice byly, jak bylo již zmíněno, v cizině prezentovány jako „hornická obec“. Dalším pojítkem mezi Strossem a Lidicemi je polské město Lodž. Rodina Strossů se do Anglie přistěhovala z Polska, z městečka Pabianicz nedaleko Lodže, kam byly odeslány lidické děti před zplynováním v Chelmnu. Jeho motivy mohly být samozřejmě ale rovněž pragmatické. Někteří obyvatelé Stoke on Trent se aktivně zapojili do pomoci židovským dětem tím, že je ubytovaly ve svých domovech po dobu 2. světové války. Je možné, že Stross v pomoci Lidicím mohl vidět případné zviditelnění vlastní osoby. On sám považoval za svůj největší osobní úspěch právě založení hnutí na pomoc vyhlazené vsi. Tvrdil, že skutečný úspěch hnutí nebyl v tom, že byla vybrána vysoká finanční částka na její obnovu, ani to, že se mu podařilo založit Růžový sad, nebo Lidickou sbírku umění. Úspěch viděl v tom, že informace o zničení obce a vraždě nevinných lidí obletěla celý svět a tento čin spáchaný nacisty se stal „zbraní míru“. Za své aktivity ve prospěch Lidic získal v roce 1947 od československé vlády Řád Bílého lva.

Významným osobním oceněním bylo pro Barnetta Strosse udělení prvního čestného občanství Lidic právě jemu. Jedna z lidických ulic byla rovněž pojmenována po Stoke on Trent. Barnett Stross řekl: *„Nové Lidice vzrostly z popela. Je to symbol společné potřeby pro všechny národy světa - žít spolu v přátelství a míru. Pokud Lidice zemřou znovu, zemře i naše civilizace.“*¹²⁴ Stross byl po celý svůj život nejenom podporovatelem Lidic, ale rovněž zůstal v kontaktu s československou vládou. Byl členem Výboru pro mezinárodní záležitosti a taktéž se podílel na akci „Save the Children Fund“, která měla za cíl najít lidické

¹²⁴ „A new Lidice has risen from the ashes. It is a symbol of the common need for all peoples of the world to live together in friendship and peace. If Lidice dies again, our civilization will also perish“. Deník Sentinel ze Stoke on Trent, dne 5. 9. 1963.

děti. Výše naznačené důvody Strossových aktivit ve prospěch Lidic jsou však pracovními hypotézami. Zda a jaký motiv převažoval, či dokonce byla-li jeho motivace pro podporu obce úplně jiná, nelze jednoznačně tvrdit. Ostatně může se jednat i „pouze“ o kombinaci výše naznačených možných motivů.

Na závěr kapitoly je rovněž třeba představit Strosse pohledem lidických obyvatel, kteří se s ním měli možnost mnohokrát v rámci pietních vzpomínek setkat, byť k nějakému osobnímu bližšímu sblížení nedošlo. Slovy Marie Šupíkové: *„Stross, ten tady byl, já ho pamatuju dvakrát myslím, jednak když se tady otevíral sad, tak tu byl, a to se říkalo, že on tady chtěl, aby mu postavili sochu v životní velikosti. Tak mu udělali tu alej. Jinak já si ho pamatuji jen tak, oficiálně, když jsem tam byla, tak jsem s ním moc nepřišla do styku, jenom že jsem ho viděla.“*¹²⁵ Podobné zkušenosti měl i Václav Zelenka: *„On to byl takovej pán šedivej, s brejličkam, byl takovej štíhlejší. Pamatuju si ho, no. My jsme s ním nemluvili, já si nepamatuju, že by přišel jako on mezi lidický, možná na nějakou schůzi nebo besedu, ale byl tam organizovaný a mluvila s ním jen ta špička, zastupitelé a tak hlavně. Nejblíže jsem mu byl, když se otvíral Růžový sad, to jsem společně s Věrou Hanfovou držel tu stuhu, kterou Leflerová se Strossem přestřihávali.“*¹²⁶

¹²⁵ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

¹²⁶ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. Z. vedla Gabriela Havlůjová dne 16. 1. 2010.

5. Společnost pro obnovu Lidic

Po válce bylo rozhodnuto, že Lidice budou znovu postaveny. Vedle starých Lidic, resp. území, kde původní obec stávala, měla vzniknout nová vesnice, se stejným názvem, ale jinou historií, jiným složením obyvatel. Společnost pro obnovu Lidic byla zřízena zákonem zejména z důvodu řízení výstavby nové obce. Společně s britským hnutím „Lidice Shall Live“ měly hlídat a zajišťovat výstavbu, ale rovněž schraňovat finanční prostředky, které do Lidic byly zasílány jakožto dary.

Společnost pro obnovu Lidic byla zřízena zákonem č. 187/1946 Sb. dne 13. září 1946 a její činnost upravena 18. října 1946 vládním nařízením č. 188/1946 Sb. Zajímavá a obsáhlá diskuse proběhla při schvalování zákona o Společnosti v Národním shromáždění. Diskutující se zejména zaměřili na poděkování britskému hnutí „Lidice Shall Live“, které již předalo dar po Lidice ve výši 30.000 liber a slíbili částku dorovnat na 100.000 liber. Dále byl kladen důraz v diskusních příspěvcích na mezinárodní rozměr lidické tragédie, a proto byl zdůrazňován ohlas na lidickou tragédii v USA a dalších místech po celém světě. Poslanci rovněž připomínali sílu Lidic jakožto symbolu míru a reprezentanta všech vypálených obcí za 2. světové války. Řečníci upozorňovali a s vděkem připomínali zejména zájem a pomoc amerických a britských občanů a vznikem Společnosti chtěli splnit svou povinnost vůči lidickým obyvatelům, mrtvým i přeživším, ale také celému světu - vybudovat nové Lidice.

Poslanci se však ve svých projevech vyjadřovali i k záležitosti týkající se Ležáků. Společnost měla ve svých předepsaných úkolech rovněž péči o Ležáky. Vzhledem k tomu, že ležáckou tragédií přežily pouze dvě dívky, neplánovalo se od začátku s výstavbou nové obce, ale pouze s úpravou pietního území a stavbou některých budov v okolí. Poslanec Jan Novotný ve svém příspěvku hovořil zejména o nutnosti připomínat si rovněž ležáckou tragédii a zdůraznit vedení Společnosti, aby zajistila důstojnou úpravu pietního území, postavila školu v nedalekých Miřeticích a zřídila v blízkosti ležácké tragédie ozdravovnu. Jan Novák doslova říká: *„Nežádám pro Ležáky přednost, ale žádám jejich zrovnoprávnění s Lidicemi a provedení současné výstavby, a nikoliv až po výstavbě Lidic, jak je navrhováno a míněno ve vládním návrhu zákona, kterým se zřizuje Společnost pro obnovu Lidic.“*¹²⁷ Z diskuse vyplývá, že se někteří poslanci obávali, aby pozornost nebyla věnována pouze Lidicím, což vyvozovali již z názvu Společnosti pro obnovu **Lidic**.

¹²⁷ Zápis ze zasedání Národního shromáždění, ze dne 13. 9. 1946, od 10h.: 10. schůze ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 1.bod programu: Zpráva výborů ústavně-právního a rozpočtového (podle § 35 jedn. řádu) o vládním návrhu zákona, kterým se zřizuje Společnost pro obnovu Lidic. <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/010schuz/s010001.htm>. Staženo dne 20. 11. 2011.

Diskusi ke vzniku Společnosti uzavřel poslanec Andrej Žiak, od kterého zřejmě poprvé a asi i naposledy slyšíme spojení Lidic a prvního československého prezidenta Tomáše Garigue Masaryka, jakožto dvou symbolů demokratického Československa.¹²⁸ Žiak doslova uvádí: *„Našou demokratickou legitímáciou v zahraničí vysoko čestnou je meno Masaryk. Keď Čechoslovák, občan Československej republiky, cestuje v zahraničí a spomenie, že je z krajiny, kde bol prvým prezidentom Masaryk, získava sám sebou sympatie. Dnes takou vysokou morálnou legitímáciou v zahraničí, legitímáciou nášho utrpenia a poníženia, sú Lidice. Je len vecou našej cti, aby sme túto legitímáciu zachovali ako národ vždy na takom mieste a tak čestne, ako to prikazuje morálka, ako nám to prikazuje naša národná česť.“*¹²⁹ Zákon o vzniku byl přijat a Společnost se stala důležitým partnerem při komunikaci mezi státem a lidickými, zejména při plnění úkolů, které československá vláda přislíbila na první pietní vzpomínce v Lidicích. Měla zajistit plnění těchto úkolů:

- dohlížet na stavbu nové obce
- poskytnout pomoc navrátilším se lidickým občanům
- navázat styky se zahraničními výbory vzniklými za účelem pomoci Lidicím
- věnovat se propagaci lidické památky
- péče o Ležáky a další zničené obce

Hlavní náplň Společnosti byla stanovena zákonem a zněla jasně: *„Účelem Společnosti jest především vybudovati Lidice, dáti nový domov lidickým ženám, vrátivším se z koncentračních táborů, a jejich dětem v rámci této obce, jakož i obyvatelům Ležáků, pokud se ještě vrátí, postarati se o uctění památky obětí nacistických zvěrstev, zejména v Ležákách, a obnoviti Lidice tak, aby se staly trvalým symbolem spojení všech demokratických sil, které spoluvybuodovaly mezinárodní jednotu ke zdolání fašismu. Po dosažení tohoto účelu může Společnost přispěti k obnově dalších obcí a jejich částí, pokud byly zničeny kvůli okupantů, a k podpoře jejich obyvatelů, kteří byli zničením poškozeni.“*¹³⁰ Měsíc po přijetí zákona o zřízení Společnosti následovalo vládní nařízení č. 188/1946 Sb., ve kterém byl ustanoven statut Společnosti a rozhodnutí o podřízenosti Společnosti pod ministerstvo vnitra. Vládní

¹²⁸ V dalších diskusích, dostupných článcích ani jiných probádaných dokumentech jsem toto spojení nenalezla.

¹²⁹ Zápis ze zasedání Národního shromáždění, ze dne 13. 9. 1946, od 10h.: 10. schůze ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, 1.bod programu: Zpráva výborů ústavně-právního a rozpočtového (podle § 35 jedn. řádu) o vládním návrhu zákona, kterým se zřizuje Společnost pro obnovu Lidic. <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/010schuz/s010001.htm>. Staženo dne 20. 11. 2011.

¹³⁰ Zákon č. 187/1946 Sb., Cíl Společnosti dle § 1 odst. 2

nařízení rovněž konkretizuje některé povinnosti Společnosti a organizační strukturu: členské shromáždění, správní výbor, předsednictvo, předseda a generální tajemník.

Ve statutu Společnosti nalezneme charakteristiku členů Společnosti - jedná se doslova o členy ze zákona, mezi které patřili obyvatelé jiných zničených obcí a osad starší 18 let, ale také národní, zájmové a kulturní organizace.¹³¹ Další skupinu členů tvořili lidé přijatí na základě přihlášky. Do této skupiny patřili osoby fyzické i právnické. Právnické osoby pak v členském shromáždění měli po jednom zástupci. Poslední skupinou členů byli zvolení jednotlivci. Významnou funkci předsedy zastával ministr vnitra Václav Nosek. Tím, že zastával dva významné posty, které spolu souvisely, velmi usnadnil činnost a chod Společnosti. Kvůli ministrově pracovnímu zaneprázdnění vyřizoval většinu agendy především generální tajemník Společnosti František Knor a místopředsedkyně Hana Leflerová.

Ještě před samotným oficiálním založením Společnosti, však existoval od května 1945 Přípravný výbor Lidice, který se později transformoval v Přípravný výbor Společnosti pro obnovu Lidic a po návratu lidických žen a dětí v Místní národní výbor Lidice. Původní Přípravný výbor Lidice zasedal v Buštěhradě, obci nedaleko Lidic. Výbor měl zajišťovat veškeré aktivity týkající se výstavby obce a spravovat finanční sbírku pro Lidice. V září 1946 byl majetek v hodnotě 53 327 269,- Kčs předán Společnosti pro obnovu Lidic.¹³² Tato částka byla použita nejenom na výstavbu nové obce, ale rovněž jako finanční pomoc navrátilším se ženám a dětem žijícím prozatím v kladenských opuštěných bytech po Němcích a v budovách Spojených oceláren. Společnost pomáhala ženám při těžkých začátcích po návratu z koncentračního tábora - darovala jim věcné dary, zejména oblečení pro ně a děti, ale také jim byl vyplácen měsíční finanční příspěvek. Jednalo se o částku 1 000,- Kčs pro ženy ve věku 35 let a mladší, 1 500,- Kčs pak pro ženy starší 35 let, po děti bylo zajištěno ošacení, léčení a navíc obdržely částku 500,- Kčs.

Přípravný výbor se rovněž ihned chopil další důležité činnosti, a sice osvěty – nejprve v podobě publikací o Lidicích, Ležákách a jiných zničených obcích, později pořádáním besed s lidickými ženami. Této aktivitě se Společnost věnovala zejména v druhé polovině 50. let, kdy lidické ženy navštěvovaly města a školy po celé republice.¹³³ Bohužel, komunistická moc nedala lidickým klid, přitom jednotlivé ženy se s tragédií vyrovnávaly značně individuálně. Jak bylo zmíněno, v první fázi se Společnost věnovala osvětě zejména prostřednictvím publikací. Prvním text Společnost věnovala osudu lidických mužů, publikace se jmenovala:

¹³¹ Seznam členů Společnosti pro obnovu Lidic, Viz Příloha č. 6.

¹³² Státní okresní archiv Kladno, fond Společnosti pro obnovu Lidic, karton č. 3, Zápisy se schůze správního výboru ze dne 12. 12. 1946, příloha č. 9 - Zpráva o činnosti Přípravného výboru.

¹³³ Mezi lidickými obyvateli se traduje, že se mezi sebou ženy vsázely, která kdy rozpláče publikum.

„...a muži byli zastřeleni“ a nalezneme v ní medailonky popravených lidických mužů.¹³⁴ Společnost dostala vydavatelské oprávnění dne 31. března 1950, které se týkalo vydávání neperiodických publikací o zničených obcích, ale také osudech jejich obyvatel. Výslovně je však v oprávnění uvedeno, že není možné, aby si Společnost zřídila vlastní vydavatelský podnik. Společnosti tudíž vyvstaly problémy se zadáváním tisku a vydáváním knih a brožur pod jiným nakladatelstvím. Nejčastěji knihy o Lidicích vycházely v nakladatelství Naše vojsko nebo Mír, přičemž Společnost musela vždy předkládat publikace, týkající se zejména dnes obecně známých faktů z historie Lidic, ministerstvu ke schválení.

Přípravný výbor Společnosti na obnovu Lidic zodpovídal také za organizaci v pořadí druhé národní pouti, která se konala 10. června 1946 v Lidicích u příležitosti 4. výročí vyhlazení obce. Ta proběhla podle podobného scénáře, jako první pietní vzpomínka. Ovšem zatímco první národní pouti se zúčastnilo obrovské množství návštěvníků (dle fotografií až 150 000 lidí), o rok později počet účastníků poklesl, to i z řad vysokých politických představitelů či zahraničních delegací. Společnost i v dalších letech měla za úkol pořádat pietní vzpomínky. Jedna z největších, kterou Společnost pořádala, se konala v roce 1947 k 5. výročí vypálení obce. Jednalo se nejen o pietní setkání, ale šlo rovněž o oslavy u příležitosti položení základního kamene k novým Lidicím.

Národní pouť, jak v tisku byla tento rok ještě vzpomínka nazývána, byla zahájena Foerstovou Znělkou míru. Hosty přivítalo přeživší lidické dítě, Marie Doležalová. Poté zazněl chorál Františka Škvora „Pozdrav Lidicím“ a následoval projev předsedy Ústavodárného shromáždění Josefa Davida, který pravil: „*Lidice se staly z malé vesničky nejsilnějším mementem, které má vést lidské myšlenky k představě pokoje a míru na zemi.*“¹³⁵ Další kulturním programem byla hudba původní lidické kapely Ladislava Huříka. K projevu následně přistoupil zástupce vlády. Státní tajemník Clementis poděkoval britským hostům za šíření odkazu lidické obce. Na závěr předsedkyně MNV v Lidicích Helena Leflerová zapálila oheň svobody. Český národní aeroklub pak symbolicky shodil věnec z letadla na pietní území. Slavnost vyvrcholila položením základního kamene k novým Lidicím. Takto zněl oficiální program, samozřejmě již víme, že díky každoročním návštěvám britské delegace vždy zazníval i projev Barnetta Strosse, kterému však prostor v tisku dán nebyl.

Další ročníky se nesly v podobném duchu, avšak již bez organizace Společnosti. Vzhledem k tomu, že Společnost se vzdala své organizační práce na pietních vzpomínkách (zejména z důvodu vysokých nákladů a časové náročnosti příprav akce), pietní vzpomínky

¹³⁴ ...a muži byli zastřeleni, Společnost pro obnovu Lidic, Praha 1946.

¹³⁵ Byl položen základní kámen k novým Lidicím, In: Rudé právo, č. 140, 17. 6. 1947, str. 1.

dále pořádal Svaz bojovníků za svobodu, později přejmenovaný na Svaz protifašistických bojovníků. Společnost si však vyžádala, aby vždy schvalovala program vzpomínky a občas i svými připomínkami zasáhla. Příkladem může být rok 1950, kdy členové společnosti požadovali konání bohoslužby, která nakonec byla oficiálními místy odsouhlasena.¹³⁶

Zajímavou oblastí činnosti Společnosti byla spolupráce se zahraničním – zejména s britským hnutím „Lidice Shall Live“ a americkým „Lidice Memorial Committee“. Komunikace se zahraničními organizacemi byla v některých případech usnadněna členstvím některých osob jak ve Společnosti, tak v zahraničním sdružení. Konkrétně se například jednalo o sekretáře Britsko-československého klubu přátelství Franka Hampla a poslance Julia Firta. Již v roce 1946 byla pozvána delegace Společnosti, skládající se z Heleny Leflerové, Františka Knora a Václava Babušky do Velké Británie, kde se zúčastnili výročí založení britského hnutí. V následujících letech posléze probíhaly návštěvy Lidic britskými delegacemi a naopak návštěvy delegací z Lidic ve Velké Británii. Na vývoji mezinárodních vztahů se však „podepsala“ změna politických poměrů v Československu po roce 1948. Zřetelné je to v případě ochladnutí vztahů k americké organizaci. Naopak kontakty s Brity měly narůstající tendenci, zejména díky založení Sadu přátelství a míru a později Lidické sbírky výtvarného umění.

Spolupráce s „Lidice Shall Live“ zahrnovala také přípravy pro vybudování již zmíněného Mezinárodního výzkumného ústavu pro zkoumání hornické bezpečnosti v dolech v Lidicích. Zopakujme jen, že k tomu, že zde byly snahy o založení ústavu, dopomohlo šíření obrazu Lidic v zahraničí coby hornické obce. V rámci ústavu měla být v Lidicích zřízena hornická škola. Jejich zřízení by však muselo předcházet zrušení nebo přenesení hornické školy na Kladně. Ústav tudíž kvůli těmto komplikacím nevznikl. Pravá hornická města jako například Ostrava, můžeme říci právem, nesouhlasila a uváděla, že je nesmysl, aby ústav vznikl v Lidicích. Nepříliš úspěšné byly také styky s výborem „Lidice Memorial Committee“ v New Yorku. Jednání ztroskotalo nejen na neschopnosti domluvit se o projektu amerického památníku, který měl v Lidicích vzniknout, ale rovněž na avizované změně zahraniční politiky. Další problémy přinesly nejasnosti ohledně vybrané částky, která byla menší, než se původně předpokládalo – tradovalo se, že kvůli malému zájmu Američanů.¹³⁷ Skutečnost, že Američané nakonec neposlali do Lidic předpokládanou částku peněz, obratem využili novináři. V člancích proto nalézáme glosy o tom, jak si Československo buduje Lidice samo: *„Proto naše lidově demokratická vláda a prostí lidé naší země svou prací a sbírkami společně*

¹³⁶ Tématu se blíže věnuji v kapitole „Obraz Lidic při pietních vzpomínkách“.

¹³⁷ Tématu se blíže věnuji v kapitole „Obraz Lidic při pietních vzpomínkách“.

*usilují o vybudování nových Lidic. Z našich prostředků bylo uhrazeno 96% všech nákladů. Čtyřmi procenty se podílejí dělníci ze zahraničí. Kdo však vychází úplně naprázdno – jsou političtí šarlatáni USA a Velké Británie, kteří nejvíc naslibovali.*¹³⁸

Společnost od počátku disponovala značným množstvím finančních prostředků (zejména určeným na výstavbu Lidic), navíc byla v kontaktu se zahraničím. Tyto důvody mohly vést k určitým obavám, zda bude tato organizace vždy respektovat nařízení vlády. Politické události se odrážely na její činnosti prakticky ihned po únoru v roce 1948. Jednalo se zejména o postoj Společnosti k některým členům, kteří byli z jejich řad vyloučeni. Zbaven členství byl například Josef Horák, který emigroval do Velké Británie se svou britskou manželkou. Zbaven členství byl i Josef Stříbrný, který byl rovněž propuštěn z armády. Výmluvné je v této souvislosti Prohlášení Společnosti pro obnovu Lidic k emigraci Josefa Horáka: *„Společnost pro obnovu Lidic a Místní národní výbor Lidice prohlašují, že bývalý mjr. Josef Horák, za války příslušník Britského královského letectva nemá s touto společností a s MNV nic společného a nemá práva mluvit za hranicemi za Lidice. Po osvobození nenašel cestu a neměl zájem o potřeby lidických, v národním výboru Lidic byl zcela pasivní, takže z něho musel být pro neúčast a neschopnost vyloučen. S poslancem Firtem brzdil vzkříšení Lidic tím, že uměle udržoval uvolňování finančních prostředků, aby vzbudil nespokojenost mezi lidickými ženami a ve veřejnosti. Tímto jednáním sledoval nekalý prospěch národně socialistické strany na Kladensku. Svoji rozkladnou a rozvratnou činnost dovršil tím, že ilegálním způsobem odešel do Anglie za svou anglickou manželkou, nic nedbaje toho, že se tím dopouští zběhnutí a že porušuje vojenskou přísahu, kterou učinil své vlasti. Společnost pro obnovu Lidic a lidické ženy odsuzují s rozhořčením jednání i útěk mjr. Josefa Horáka jako odstrašující případ povýšence, který ztratil styk a vztahy k lidu, z něhož vzešel, a spojil se s kapitalistickými reakcionáři, jichž okázalým způsobem života se dal oslniti. Jeho jednání a zvláště jeho poslední čin nemůže být charakterizován jinak, než jako zrada na svaté památce Lidic a na národu“.*¹³⁹

V neposlední řadě byl vyloučen i poslanec Ústavodárného shromáždění Julius Firt, člen Československé strany národně socialistické, který za války působil v Československé národní radě v Británii a kvůli členství v „Lidice Shall Live“ se stal také členem Společnosti v roce 1947. Vyloučen ze Společnosti byl i bývalý ministr pošt František Hála, který společně s dalšími protestujícími ministry podal v únoru 1948 demisi. Situace po roce 1948 a

¹³⁸ Nelze zapomenout, V. Michálková, In: Rudé právo, č. 148, 10. 6. 1952, str. 2.

¹³⁹ Prohlášení Společnosti pro obnovu Lidic k emigraci J. Horáka, které bylo otištěno prostřednictvím ČTK v tisku. Viz Příloha č. 7.

protizápadní směřování zahraniční politiky byly příčinou i zpřetrhání přátelských vztahů mezi Společností a většinou zahraničních spolků. Argumentace Společnosti týkající se neúspěchu jednání se zahraničím byla vždy svalena na zahraniční partnery – konkrétním případem je pak propaganda v souvislosti se zmiňovaným účelovým finančním darem z USA, jenž nakonec československé straně nebyl poskytnut, protože Společnost jej chtěla místo na památník využít na výstavbu obce. Samotná Společnost pocítila změnu režimu po roce 1948 zejména v souvislosti s omezení jejich pravomocí. Největším omezením pravomocí byla samotná existence Společnosti, která byla nakonec závislá pouze na rozhodnutí ministerstva vnitra a nikoliv na usnesení členského shromáždění o jejím zrušení.

Společnost pro obnovu Lidic neměla existovat navždy, můžeme říci, že ihned od jejího počátku, bylo jasné i dle jejích cílů a statutu, že stát počítá s její pozdější likvidací. Již 5. července 1951 na členském shromáždění Společnosti ministr Nosek hovořil o tom, že činnost bude zaměřena zejména jen na „oblasti kulturně propagační a ideově politické“.¹⁴⁰ V roce 1952 dle vládního usnesení byl stát pověřen hlavním úkolem Společnosti a to výstavbou Lidic. Dalším krokem, který vedl ke zrušení Lidic, byl vznik Československého výboru Sadu přátelství a míru. Tím aktivity Společnosti byly již minimální a tak jedním z posledních důvodů zániku Společnosti byla smrt ministra Noska v roce 1955, který byl předsedou Společnosti a hlavně důležitým prostředníkem mezi státem a Společností. Návrh vládního usnesení týkající se zrušení Společnosti byl projednán a schválen 17. září 1958.¹⁴¹ Likvidace Společnosti se měla uskutečnit ke dni 31. prosince 1958, nakonec Společnost zanikla až na jaře roku 1960.

Likvidace Společnosti spočívala v převedení některých činností a to zejména osvětových akcí, údržby pietního území a udržování kontaktů se zahraničím na Československý výbor Sadu přátelství a míru, Místní národní výbor a Ústřední výbor Svazu protifašistických bojovníků. Finanční zůstatek Společnosti měl být převeden do státního rozpočtu. Likvidace Společnosti byla dokončena a vyúčtování předloženo až na jaře 1960. Finanční zůstatek byl minimální, pohyboval se v řádech do 10.000,-Kč. O tom, že Společnost na tom nebyla finančně dobře, svědčí i to, že Krajský národní výbor byl požádán o dotaci, aby bylo možné uhradit povinné poplatky a mzdy. Přímý dohled nad Společností měl Krajský národní výbor v Praze, který byl rovněž pověřen její likvidací.

¹⁴⁰ Státní okresní archiv Kladno, Fond Společnosti pro obnovu Lidic, kartón číslo 23, inv. č. 138, Zápis ze schůze správního výboru ze dne 5. 7. 1952.

¹⁴¹ Viz Příloha č. 8.

6. Znovuvybudování obce Lidice

Dne 6. června 1945 bylo vládním nařízením rozhodnuto o výstavbě nových Lidic. Ministr vnitra Václav Nosek již na první pietní vzpomínce v Lidicích, která se konala 10. června 1945, předal dekret o obnovení zničené obce se stejným názvem zástupcům kladenského národního výboru.¹⁴² Pokud bychom měli zrekapitulovat, které organizace měly za svůj hlavní cíl činnosti právě výstavbu obce, tak bychom zmínili již v září 1942 založené a mnohokrát připomínané britské hnutí „Lidice Shall Live“ a v Československu pak založení Společnosti pro obnovu Lidic.

Dne 1. srpna 1945 byla vyhlášena veřejná architektonická soutěž na výstavbu nové obce, lhůta pro podání architektonického návrhu byla dána do 28. října 1945. Ke konci října 1945 bylo předloženo 58 návrhů budoucí vesnice, včetně dvou návrhů z Anglie, které posuzovala odborná komise.¹⁴³ Komisi předsedal Ladislav Machoň ze Zemského národního výboru, dalšími členy byli architekti Adolf Beneš, Bohumil Holý, Josef Kittrich, Oldřich Starý, Stanislav Šnajdr a také pozdější autor Památníku v Ležákách – Ladislav Žák. Komise vybrala sedm nejlepších návrhů a autorům poskytla další specifické a doplňující informace. Nová detailněji vymezená soutěž byla vyhlášena Místním národním výborem Lidice na období od března do července 1946. Do čela výběrové komise byl zvolen Václav Nosek, dalšími členy komise byli architekti Ladislav Machoň a Augusta Müllerová. Nejprve byly vybrány tři návrhy budoucí obce Lidice. Jeden předložila skupina architektů ve složení Václav Hlinský, Richard Ferdinand Podzemný a Antonín Tenzer. Druhý zaslal František Marek a Zbyněk Jirsák. Autorem třetího návrhu obce byl Jaromír Krejcar. Komise nakonec vyzvala prvních pět architektů, aby vypracovali společný návrh na konečný zastavovací plán obce, pietního území a silniční komunikace. S architekty bylo dohodnuto, že území bývalé obce bude upraveno v pietní území a nová obec vznikne na nedalekých pozemcích. František Marek se stal vedoucím týmu architektů, kteří předložili návrh na minimalistické řešení celého projektu – vzhledem k zachování piety bylo rozhodnuto pietní území nechat zcela prázdné a ustoupeno bylo rovněž od monumentálních pomníků (ten navrhovali někteří američtí architekti)¹⁴⁴.

Již v červnu 1945 probíhaly rozsáhlé úpravy terénu v Lidicích v rámci příprav první pietní vzpomínky. Kromě zajištění sjízdnosti komunikací vedoucích k Lidicím, se jednalo zejména o označení místa hromadného hrobu lidických mužů a jiných bývalých důležitých objektů původních Lidic, například kostela sv. Martina, hřbitova a školy. Kromě najatých firem,

¹⁴² Státní okresní archiv Kladno, fond Společnost pro obnovu Lidic, karton číslo 3, inv. č. 12, Zápisy se schůze správního výboru 12. 12. 1946, příloha č. 9 „Zpráva o činnosti Přípravného výboru“.

¹⁴³ Architektonické návrhy budoucí obce Lidice jsou součástí historické sbírky Památníku Lidice.

¹⁴⁴ Plánky na vybudování monumentálního památníku jsou součástí historické sbírky Památníku Lidice.

rovněž pomáhali s přípravnými pracemi v Lidicích dobrovolníci. Například tesařský mistr Václav Kříž z Hřebče zhotovil zdarma tribuny, kladenská firma Kablo darovala zdarma 600kg lan a samozřejmě pomohlo i mnoho okolních zemědělců a živnostníků, kteří zapůjčili, co bylo potřeba – např. automobily.¹⁴⁵

Velmi problematický úkol představovalo pro Společnost pro obnovu Lidic majetkoprávní vypořádání. Aby však mohlo dojít k majetkoprávnímu vyrovnání, museli se do té doby pohřešovaní občané Lidic prohlásit za mrtvé. Lidické matky však stále věřily, nebo chtěly věřit, že jejich děti stále někde žijí. O tom svědčí rozsáhlé pátrací akce trvající do roku 1948. Další problém v souvislosti s plánovanou výstavbou vznikl při výkupu přilehlých pozemků u Lidic, kde měla vzniknout nová obec. Vlastníci pozemků, z velké většiny obyvatelé okolních vesnic, s výkupem pozemků nesouhlasili, nakonec jim proto musely být pozemky vyvlastněny. Dodnes se setkáváme s názory občanů okolních vesnic, ale rovněž od lidických obyvatel, že jim stát nedal náhrady za vyvlastněné pozemky, jak uvádí například narátor V.Z.: *„Tak třeba náš barák stál tam, jak je teď to dětský sousoší, to nám už samozřejmě nevrátili, ale stejně říkám, že to stojí na našem. Ale hele, oni se občas ozvou nějakí vzdálenější příbuzní a zažalují obec, že to chtějí vrátit, a nebo dát adekvátní, jiný pozemek v okolí“*. Na majitele pozemků, kteří nepocházeli z Lidic, se nevztahovala možnost přepisu vlastnictví půdy, neboť nové Lidice měly patřit pouze lidickým. Vyvlastnění bylo možné podle § 2 odst. 1 zákona č. 187/1946 Sb. o zřízení Společnosti.

Dle generálního zastavovacího plánu odsouhlaseného na schůzi Správního výboru Společnosti ze dne 31. ledna 1947 byl sestaven seznam budov, které v Lidicích měly být postaveny: 150 rodinných domků s rezervou 20 parcel pro lidické ženy a děti, mateřská a obecná škola, rekreační středisko, kostel, fara, administrativní budovy obce, stanice Státní národní bezpečnosti, objekt pro hasičský sbor, pošta, muzeum, kulturní dům, obchodní dům, provozovny řemeslníků, hospodářské usedlosti, družstevní velkostatek, hornická škola a Mezinárodní výzkumný ústav pro bezpečnost v dolech.¹⁴⁶ Již v tomto původním návrhu je doporučeno stavět dvojdomky a to jak z ekonomických, tak estetických důvodů. Několik budov nakonec vystavěno v Lidicích nebylo, mezi nimi i Mezinárodní výzkumný ústav pro bezpečnost v dolech a hornická škola, dále fara, škola, kostel, rekreační středisko, stanice Státní národní bezpečnosti, hospodářské usedlosti a družstevní velkostatek. Objekt určený pro hasičský sbor byl sice postaven, ale svému účelu musela hasičská stanice ustoupit při stavbě

¹⁴⁵ Štěpánková, Pavla: *Společnost pro obnovu Lidic*, MU Brno, Brno 2006, str. 39.

¹⁴⁶ Státní okresní archiv Kladno, Fond Společnosti pro obnovu Lidic, Zápisy se schůze správního výboru 31. 1. 1947, Návrh na schválení generálního zastavovacího plánu.

lidické školky. Co se týče Výzkumného ústavu a hornické školy, nakonec bylo rozhodnuto, že sem tyto instituce nepatří z toho důvodu, že Lidice ve skutečnosti nejsou hornickou obcí a Výzkumný ústav by měl vzniknout ve městě, které je typicky hornické.

Další chybějící budovou oproti původnímu plánu je kostel. V nových Lidicích kostel nestojí, přičemž se traduje, že místo něj stojí kulturní dům – dnes Lidická galerie. V obci původně měl stát kostel, mezi lidmi ovšem převládl názor, že mnoho věřících v obci není a kostel je tudíž zbytečný. I přesto, že v soupisu u kladenského faráře se píše o tom, že více jak dvě třetiny obyvatel z Lidic se při posledním sčítání obyvatel hlásí k římskokatolickému náboženství. Pravdou je, že praktikujících křesťanů zřejmě skutečně nebylo mnoho. Vraťme se ale k počátkům výstavby obce a to do roku 1947, kdy probíhala diskuse týkající se výměry a velikosti domů. Lidické ženy byly znepokojené odlišností mezi sliby a realitou. Původně bylo slíbeno každé lidické ženě postavit čtyřpokojový dům, nakonec ale bylo avizováním, že budou postaveny pouze třípokojové domy.¹⁴⁷ Ženy připomínaly zejména sliby vlády, že se na Lidicích nebude šetřit. Zajímavé jsou důvody, proč se o třípokojových domech uvažovalo - náklady na větší domky by vzrostly o 20 milionů Kčs a druhým důvodem byla argumentace větší údržbou bytu o více pokojích.¹⁴⁸ Finanční výbor nakonec schválil domek o velikosti 4+1 za podmínky nepřesáhnutí ceny domu 650 000,- Kčs. Dle zápisu z první schůze správního výboru ze dne 12. února 1948 je zřejmé, že se počítalo již se stavbou 153 domků v pěti možných variantách.¹⁴⁹

Tyto domky byly v průběhu let skutečně postaveny.

Návrh variant rodinných domků			
Počet	Typ	Zastavěná plocha v m ²	Obestavěný prostor v m ³
43	A	70,3	670
38	B	72,22	708
33	C	71,3	711
31	D	73,7	737
7	E	Spojení dvou typů	

Kromě těchto domů měly být postaveny hospodářské usedlosti pro zájemkyně, které před rokem 1942 obhospodařovaly podobnou usedlost a chtěly v této činnosti pokračovat.

¹⁴⁷ Státní okresní archiv Kladno, fond Společnosti pro obnovu Lidic, karton číslo 3, inv. č. 12, Zápisy se schůze správního výboru 28. 3. 1947, příloha č. 12.

¹⁴⁸ Státní okresní archiv Kladno, Fond Společnosti pro obnovu Lidic, karton číslo 3, inv.č. 12, Zápisy se schůze správního výboru 30. 4. 1947.

¹⁴⁹ Státní okresní archiv, Fond Společnosti pro obnovu Lidic, Zápisy se schůze správního výboru 12. 2. 1948, Zápis jednání o rodinných domech.

Vzhledem k únorovým událostem a postupu vlády proti samostatným zemědělcům však k stavbě zemědělských usedlostí nakonec vůbec nedošlo. Na stavbě Lidic se podílelo kromě firem samozřejmě i mnoho dobrovolníků. Velkou organizovanou brigádou byla účast Stavby mládeže. Jejich účast na výstavbě byla pozorně sledovaná tiskem, zvláště v roce 1947, kdy se v Praze konal světový sjezd mládeže. Rovněž mezi dobrovolníky byly brigády, jež byly organizovány a nařizeny zaměstnancům podniky, kde pracovali. Velkou pomocí pak byly velmi časté brigády členů Svazu protifašistických bojovníků a samozřejmě také lidických žen, které docházely pomáhat na stavbu.¹⁵⁰

Přesto Společnost měla mnoho problémů týkajících se výstavby, zejména s pomalým postupem stavebního podniku Konstruktiva, který zajišťoval výstavbu obce. Společnost se rovněž potýkala s nedostatkem materiálu, přidělovaných dotací, pracovních sil a s pomalým postupem při řešení majetkoprávních záležitostí. Dalším trvajícím problémem byl výkup pozemků na katastrálním území obce Lidice. Stavba mládeže se rovněž setkala s těžkostmi, zejména kvůli nevstřícnému postoji Konstruktivy a Společnosti. Jednalo se zejména o to, že i když Konstruktiva věděla dopředu o plánu mládeže pomoci Lidicím, firma nechtěla brigádníkům přidělit práci, ani dobrá místa na dělnických ubikacích. Mládež také zarazilo, že stavební práce velmi pomalu postupují. Na Společnost si mládež dále stěžovala pro to, že se pracovalo s nevyhovujícím a nedostačujícím pracovním nářadím. Na kritiku mládeže reagoval KNV v Praze a pak také díky tlaku mládeže byl postaven první rodinný domek.

Další stížnost na Společnost přišla u příležitosti sokolského sletu v Praze v létě 1948, kdy mládež z Brna navštívila Lidice. Zarazil je současný stav staveniště a pietního území a proto Zemská osvětová rada v Brně zaslala dopis Společnosti s žádostí o zaslání plánu výstavby obce. Ze strany Společnosti se jí dostalo následující odpovědi: *„Nezúčastněná veřejnost a zejména ti, kteří tvrdí, že mají o výstavbu Lidic mimořádný zájem, měli by si nejdříve, než pronesou jediné slovo kritiky, uvědomit, že zejména v tomto případě musí být jejich kritika spravedlivá, objektivní a věcná. Pak ji rádi přijmeme, protože i správná kritika je podíl na budování. Ale naopak nesprávná nebo zkreslená kritika, nejenom že není přínosem, nýbrž je ztěžováním celé práce nebezpečným destruktivním prvkem politickým, vodou na mlýn těm živlům, kteří by rádi viděli v budování našeho státu jen neúspěchy a chyby...“*¹⁵¹

¹⁵⁰ Státní okresní archiv Kladno, Fond Společnosti pro obnovu Lidic, k. č. 36, inv. č. 212, Stravování brigádníků, fotografie lidických žen při práci v Lidicích. Viz. Příloha č. 9.

¹⁵¹ Státní okresní archiv Kladno, Fond Společnosti pro obnovu Lidic, k. č. 20, inv. č. 103, Informační služba, Odpověď Společnosti Zemské osvětové radě v Brně, 5. 8. 1948.

Generální tajemník Společnosti František Knor požádal o zařazení stavby do dvouletého i pětiletého plánu. V žádném případě však nechtěl přiznat stav, ve kterém se stavba nacházela. I díky těmto dvěma kritikám se docílilo toho, že ministerstvo vnitra zvýšilo dohled nad výstavbou obce. Nakonec dle novinového článku o dvouletém plánu v kladenském okrese bude „*Společnosti pro výstavbu Lidic poskytnuta všemožná pomoc, aby projektované stavby byly co nejdříve uskutečněny.*“¹⁵² Jak jsem již uvedla dříve, dne 27. května 1952 bylo přijato vládní usnesení a Krajský národní výbor v Praze se stal vrchním investorem stavby a ústředním investorem příslušná ministerstva. Tím ale docházelo k roztržité investic. Přesto tento krok byl významný, protože byla přesunuta zodpovědnost za stavební práce ze Společnosti na stát. Během výstavby obce byl také do prací zařazen projekt na vybudování Růžového sadu přátelství a míru. Na úpravě terénu pro Růžový sad se začalo pracovat od počátku roku 1955. Vzhledem k tomu, že na založení Sadu se podílel celý svět, zejména zasíláním růžových keříků, byla pozornost věnována právě nejvíce těmto terénním úpravám a ostatní stavební práce šly pomalejším tempem.

Z rozhovoru s narátorem E. J., který bydlí v nedaleké obci Hřebeč je zřejmé, že na výstavbě obce se podílelo nemalé množství sympatizantů a dělníků, kteří nezištně chodili pomáhat na stavbu: „*Jen pro zajímavost matka dodnes vzpomíná jak měly na bytě jednu ze studentek, které pomáhaly stavět Lidice a léta si s ní dopisovala. Byla z Rakouska a jmenovala se Luisa. Ve Hřebči stejně jako v ostatních okolních obcích bydlela spousta mládeže z celého světa a pomáhali stavět. Můj děda zedník z kladenské Poldovky po šichtě také chodil nezištně vypomáhat na stavbu Lidic.*“¹⁵³

V české společnosti přetrvával názor, že do Lidic byly poukazovány vždy větší obnosy peněz a tak se v tamější společnosti- zejména pak mezi občany okresu Kladno, používalo označení „lidický měli všechno“. Faktem je, že pokud se připomínalo kulaté výročí, okresní národní výbor poslal do Lidic větší finanční dotaci. Velkou měrou však k výstavbě pomohly zejména brigády, svatby mládeže a svépomocné práce místních obyvatel.

M. Š.: „*Tady se prostě postavil dům, měla jsi tady vodovod, měla jsi tu kanalizaci, měla jsi tu ústřední topení, chodníky, prostě všechno, jo. Jinak ale jako taky jsme měli ty akce, stavby - svépomocí jsme si dělali, třeba školku, hřiště, dole ty rybáři, rybník, to si všechno dělal svépomocí, si myslím, že se udělalo jako dost, no.*“¹⁵⁴

¹⁵² Budovatelský plán Kladenska, Rudé právo, 14. 8. 1946.

¹⁵³ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s E. J. vedla Gabriela Havlůjová dne 12. 7. 2011.

¹⁵⁴ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

6.1. Výstavba „Památníku Lidice“¹⁵⁵

Již v 50. letech návštěvník mohl shlédnout první dokumentární film o Lidicích v provizorním muzeu - lidických ubikacích. Během pietní vzpomínky v roce 1962 pak bylo slavnostně otevřeno muzeum, postavené dle projektu architekta Františka Marka. Vznikla stálá expozice, která měla připomínat tragické události roku 1942. Návštěvnost byla obrovská. Až do roku 1989 průměrně navštívilo během roku Památník Lidice okolo 250 000 lidí!¹⁵⁶ Muzeum, které zde bylo až do roku 2005, působilo na návštěvníka velmi rodinně a komorně. Tvořila ho jen vstupní „hala“, kde byly fotografie všech lidických žen a jedna místnost, kde bylo velmi stručně řečeno, co se zde v roce 1942 stalo, text byl doplněn několika fotografiemi z původních Lidic a z doby tragédie, ve vitrínách byly umístěny předměty denní potřeby z původních Lidic a oblečení lidických horníků.

Nejpůsobivější byla stěna, na níž byly fotografie zastřelených mužů a pod nimi jejich občanské a pracovní průkazy, jež byly často prostřeleny kulkami nacistů. Konec expozice tvořily hrstky sutě z koncentračních táborů a dárečky, které si tam vězenkyně – lidické ženy vyráběly. Poslední „panel“ byl tvořen fotografiemi návratu lidických dětí a propagačním plakátem „Lidice budou žít“. V podzemní části muzea mohli návštěvníci shlédnout 20 minutový film o tragédii Lidic se záběry, které natočili nacisté během vypalování Lidic. Film se vyvíjel a měnil. Toto muzeum bylo velmi působivé tím, že bylo domácí, lidičtí, když sami prováděli, mohli ukázat své rodiny na fotografiích, mohli vyprávět své příběhy... Průvodkyně - lidické ženy dodávaly pomoci vystavených předmětů, vážících se k tragédii, svému vyprávění věrohodnost. Muzeum ale patřilo spíše lidickým a spíše než muzeum, nazvali bychom prostor pamětní místností.

Vzhledem k velmi zastaralé expozici, která nevyhovovala trendům v muzejnictví a rovněž vzhledem k nepraktickému rozložení prostoru muzea, se započalo v roce 2005 s rozsáhlou rekonstrukcí. Nejenom že bylo přistavěno několik prostor, ale zároveň byla naprosto změněna stálá expozice muzea, která je nyní plně multimediální. Zmizely všechny dochované a doposud vystavené předměty. Autoři expozice zdůvodňovali toto rozhodnutí tím, že předměty budou vystavovány v rámci krátkodobých výstav v dalších výstavních prostorách Památníku a budou tak lákat k opakované návštěvě již jednou příchozích návštěvníků. Toto

¹⁵⁵ Pod pojmem Památník Lidice známe prostor muzea, pietního území a dalších budov až od roku 2001, kdy byla zřízena příspěvková organizace ministerstva kultury „Památník Lidice“.

¹⁵⁶ Statistika návštěvnosti Památníku Lidice je archivována u ředitele Památníku Lidice. Počty návštěvníků, které uvádí statistika před rokem 2003, jsou však pouze odhadem průvodkyň, protože až od roku 2004 byl v Lidicích nainstalován přístroj Pegas na evidenci vstupenek, který umožňuje sledovat rovněž návštěvnost podle věku a bydliště.

rozhodnutí autorů nové expozice přitom vyvolalo diskusi jak mezi zaměstnanci Památníku Lidice, tak mezi přeživšími lidickými občany. Vzhledem k tomu, že Památník Lidice má ve svém archívu na 400 sbírkovým předmětů, někteří zaměstnanci, ale rovněž návštěvníci předměty postrádají. Průvodkyně Památníku Lidice A. D. doslova uvádí: „*Nejenom mně, ale i průvodcům, co sem jezdí léta se skupinami, tady chybí třeba ty občanky, to bylo tak působivý.*“¹⁵⁷

Muzea hrají důležitou roli ve vztahu ke vzpomínání. Vzhledem k tomu, že zřizovatelem například Památníku Lidice je ministerstvo kultury, stává se i Památník nástrojem politiků. Muzeum budí emoce, návštěvníci a jejich vzpomínání jsou ovlivněny návštěvou expozice, ale i dalších objektů Památníku Lidice. Autoři expozice vybrali příběhy, fotografie a ukázky filmů, ze kterých si návštěvník vytvoří svůj obraz Lidic, odnáší si svůj prožitek, který je však vytvořen autory výstavy s určitým cílem. Autorem výtvarné části expozice je Bohumil Prokůpek, autory historického scénáře jsou pracovníci VHÚ Eduard Stehlík a Michal Burian, autorem ideového záměru je Jiří Žalman z MK ČR. Autorem multivizí je dokumentarista Pavel Štingl. Expozice získala řadu ocenění, zejména za výtvarné ztvárnění expozice.¹⁵⁸ Návštěvník nejprve vstupuje do tzv. rotundy, kde sleduje úvodní film tvořený třemi příběhy (dění od roku 1918 do roku 1945– v Lidicích, v Československu a ve světě). Další část tvoří jedna velká místnost s holými šedými zdmi i stropy. Jak uvádí samotný výtvarný řešitel návrhu Bohumil Prokůpek: „*Právě prázdné prostory zde mají svůj smysl, právě prázdnota, odejmutí zjevného, je zde obsahem. A právě jen světelné obrazy toho co bylo a už není, zde mají hodnotu výpovědi. K nim pak jsou protikladem jména otisknutá v betonové zdi.*“¹⁵⁹ V hlavní části expozice se návštěvník seznámí s dobovými souvislostmi, které nakonec vyústily až k tragédii v Lidicích. Expozici tvoří krátké filmy – nástup Hitlera, Heydricha, atentát... Ale zároveň jsou zde zákoutí, která jsou velmi emocionálně zaměřená - dětské hlásky čtou dopisy, které posílaly lidické děti v den své smrti svým blízkým domů. Malé fotografie všech zavražděných mužů patří také k emotivní stránce muzea. V poslední části muzea se návštěvníci setkají pomyslně se samotnými lidickými – pamětníci (lidické děti a ženy) vypráví své příběhy. Expozice má návštěvníka silně emocionálně zasáhnout. Po stěnách muzea jsou různé fotografie – školní fotky, fotky z rodinných alb, ale také se můžeme zastavit u fotografií atentáčníků na Heydricha apod. Jediné předměty, které autoři umístili do expozice, jsou dveře do kostela, kovový Ježíš na kříži, část žehličky a dětské šatičky...

¹⁵⁷ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s A.D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

¹⁵⁸ Hlavní cena Český interiér 2006, Zvláštní cena Gloria Musaelis v kategorii Muzejní výstava roku 2006.

¹⁵⁹ Slovo autorů k multimedialní expozici: Výtvarné řešení expozice muzea, Bohumil Prokůpek: http://www.lidice-memorial.cz/new_exposition_authors_cz.aspx, staženo dne 22. 11. 2011.

Autoři obsahu expozice se logicky zaměřili prakticky jen na tragédii Lidic a tzv. druhý život obce opomněli, resp. snažili se zřejmě tyto dějiny suplovat vzpomínkami pamětníků, jež jsou v závěru expozice promítány. To však dostatečně nenahrazuje některé faktografické informace týkající se zejména ohlasu lidické tragédie a výstavby obce. Samozřejmě je všeobecně známé, jak moc poznamenalo lidické drama osudy obyvatel obce. Jen málokdy si však uvědomí, jak se tento tragický osud promítl do poválečného života těch, kteří přežili.

Mezi výpověďmi, s nimiž jsem v rámci výzkumu pracovala, byla i vyprávění průvodkyň Památníku Lidice. Při rozhovorech byly dotázány na provoz muzea a vyzvány k jeho hodnocení. Zajímavá informace zazněla ze slov dlouholeté průvodkyně, která uvedla, že průvodcovská služba po pietním území byla zavedena teprve před několika lety. Vzhledem k tomu, že v muzeu dříve pracovaly lidické ženy, vyprávěly zájemcům své příběhy v muzeu, kde mohly na předmětech a fotografiích, ukázat, co prožily. Takovým způsobem se de facto vzájemně podporovala autentičnost vystavených exponátů, ale i sdělovaných příběhů. Vzájemným „propojením“ se osud žen i věcí stával v danou chvíli „skutečnějším“, respektive „hmatatelnějším“.

V odpovědích narátorů se rovněž vyskytlo i hodnocení nové výstavy. Je zajímavé, jak se průvodkyně, ovšem coby zároveň pamětnice mající k prezentovanému jedinečný osobní vztah, shodují, že expozici poměrně kladně hodnotí zejména mládež a cizinci. Obsahové stránka je však nedostatečná a tak průvodkyně nebo pedagogický dohled musí skupinám historii dopovídat, ať už v rámci prohlídky a procházky po pietním území, nebo v rámci hodin dějepisu. Jak uvádí A.D.: *„Provádění po pietním území, to vlastně zahájil až teďko pan ředitel, řekla bych, že je to dobře. Zvlášť teda teď, když ta expozice... no, je to hezky udělaný, je to vlastně dělaný pro tu mladou generaci, ale řekla bych, že tam toho dost chybí... kolikrát se mi stalo, že mi říkaly ty učitelky, že jim to dalo víc ten výklad to procházení tou původní vesnicí, než muzeum, ale názor má každéj jinej...“*¹⁶⁰ Autoři expozice sami dodávají ke svému dílu, že je nutné jej doplnit. Slovy Bohumila Prokūpka: *„Přemýšlím li nad současnou podobou toho, co jsme vytvořili, vidím jako nezbytné pro život tohoto útvaru i dokončení navržené informační části v prostoru pod současnou tribunou u parkoviště. Současná expozice, jak jsme zamýšleli, má výrazně emotivní charakter. Je však nutné, aby obrovské množství materiálů, shromážděných především oběma spoluautory, Dr. Stehlíkem, režisérem*

¹⁶⁰ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s A. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

Štinglem i dalšími, našlo svou cestu k těm, kteří budou chtít svůj emotivní zážitek doplnit o fakta ¹⁶¹.

Součástí dnešního areálu Památníku Lidice je kromě budovy muzea, výstavní prostor Im Memoriam, výstavní prostor Pod Tribunou, kde je umístěno i vzdělávací středisko, pietní území, které se rozprostírá na území původních Lidic a Lidická galerie. V prostorách pietního území v současnosti nalezneme několik soch. Nejpůsobivější je zcela jistě pomník lidických dětí, které byly zavražděny v polském Chelmnu. Autorkou je akademická sochařka Marie Uchytlová, která jej ovšem věnovala všem dětským obětem 2. světové války. První část sousoší byla na pietní území umístěna v roce 1995 a poslední sochy lidických dětí byly umístěny na své místo v roce 2000. Autorka se bohužel umístění sousoší v Lidicích nedožila – zemřela v 16. listopadu 1989. Na pomníku pracovala 20 let. Umístění sousoší se však neobešlo bez problémů, „samozřejmě“ zejména finančních. Na odlití soch do bronzu nakonec přispívali lidé z celého světa a první tři sochy odlévala autorka dokonce z vlastních prostředků. Další sochy jsou umístěny u hrobu lidických mužů - socha truchlící ženy a socha matky s dítětem u základů původní školy. Obě dvě sochy vytvořil akademický sochař Bedřich Stefan. Karel Lidický je autorem další sochy - socha ženy, chránící si obličej před plameny hořící obce u základů kostela. Autoři expozice muzea se vyjádřili, že by bylo vhodné, či přímo nutné rovněž upravit pietní území:

Bohumil Prokůpek: *„Jako další úkol vidím i ve vizuální připomenutí zmizelé obce v současném pietním prostoru, který bez tohoto dokončení by se mohl v budoucnosti stát jen jakýmsi promenádním parkem a devalvovat tak sílu paměti místa.*“¹⁶²

Pavel Štingl: *„Není pádnějšího důkazu pravdivosti vyprávění, než možnost vyjít z potměného prostředí muzea do bílého dne a spočinout před prázdným prostorem, ve kterém dříve žila vesnice.*“¹⁶³

Součástí areálu Památníku Lidice je dále prostor Růžového sadu, kde je umístěno poslední sochařské dílo, tentokrát Karla Hladíka - sousoší chlapce s dívkou, které se jmenuje "Mír". Na výrobu sousoší umístěného na fontáně v Růžovém sadu má vzpomínku i jeden z narátorů. Jak uvádí: *V. D.: No jezdili jsme se, ještě jako děti jako, tak jsme jezdili po parku*

¹⁶¹ Slovo autorů k multimediální expozici: Výtvarné řešení expozice muzea, Bohumil Prokůpek:

http://www.lidice-memorial.cz/new_exposition_authors_cz.aspx, staženo dne 22. 11. 2011. Viz Příloha č. 10.

¹⁶² Slovo autorů k multimediální expozici: Výtvarné řešení expozice muzea, Bohumil Prokůpek: http://www.lidice-memorial.cz/new_exposition_authors_cz.aspx, staženo dne 22. 11. 2011.

¹⁶³ Slovo autorů k multimediální expozici: Výtvarné řešení expozice muzea, Pavel Štingl: http://www.lidice-memorial.cz/new_exposition_authors_cz.aspx, staženo dne 22. 11. 2011. Viz Příloha č. 11.

na kole no a nějakej sochař tam dělal takový, sochal sochu, načez nás požádal, jestli bysme se mohli zastavit a dělat mu model, tak že by podle nás to chtěl vidět jak to bude vypadat, takže Pepíček (pozn.aut. Jaroš) tam dělal tu malou takovou tu holku, mám dojem, že to byla holka, to menší, a já dělal toho velkýho.¹⁶⁴

Na počátku 60. let byl podle návrhu Františka Marka dostavěn u muzea gloriety se dvěma křídly. Na zdi dostavěných křídel byl zasazen reliéf Jana Simoty, který zobrazuje lidickou tragédii. Umělci je tento reliéf hodnocen jako slabý a rovněž je zdůrazněno, že příběh je zasazen nesmyslně do důlní chodby. V osmdesátých letech se rovněž uvažovalo o stavbě obrovské sochy Lidické ženy u hřbitova podle návrhu Miloše Axmana. Nejmonumentálnější však byly plány na stavbu památníku – galerie – nejčastěji však byla stavba nazývána železným monstrem, které se skutečně začalo stavět za gloriety. Mělo se jednat o obrovskou budovu, ve které mělo být muzeum druhé světové války, místo pro Lidickou sbírku moderního umění a další výstavy. Rokem 1989 byl však plán na stavbu zastaven a teprve po 13 letech došlo k samotné demolici objektu. O demolici bylo rozhodnuto až po vzniku Památníku Lidice a vyřešení majetkových vztahů, k likvidaci betonové konstrukce s železnými výtěžky došlo až k 30. květnu 2002.

Do areálu Památníku Lidice patří rovněž obnovená Alej Dr. Sira Barnetta Strosse, lemující cestu od muzea k parkovišti u silnice na Kladno. V dubnu 2008 bylo rovněž nově otevřeno vzdělávací středisko pro mládež a badatelna v zrekonstruovaném prostoru Pod Tribunou. V neposlední řadě je součástí Památníku i budova Lidické galerie, která prošla rekonstrukcí v roce 2003. Tato budova byla původně postavena dle návrhu Františka Marka jako kulturní dům, fungovat začala dne 14. června 1959. Po roce 1989 se však dostala do soukromých rukou a až v roce 2002 odkoupil budovu stát v dezolátním stavu. Kulturní dům prošel rekonstrukcí a stala se z něj budova Lidické galerie, která slouží nyní k výstavním a kulturním účelům. Je zde zejména umístěna Lidická sbírka moderního umění. V červnu 2003 rovněž měla vernisáž v budově Lidické galerie opět Mezinárodní dětská výtvarná výstava Lidice, která každoročně přijme do své výtvarné soutěže na zadané téma až 25tisíc prací z 50 zemí světa. V roce 2004 poté byla otevřena zahrada Lidické galerie, kde je umístěno několik trojrozměrných děl Lidické sbírky. Přesto můžeme konstatovat, že Lidická galerie, resp. bývalý kulturní dům má v současné době minimální návštěvnost, kterou se snaží zvýšit zaměstnanci Památníku pomocí kulturních večerů pořádaných v podzimních a zimních měsících. Umění zajímá pouze úzkou skupinu návštěvníků a tak narátoři z řad lidických

¹⁶⁴ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 26. 3. 2010,

občanů stále častěji ve svých vzpomínkách vyzdvihují zlaté časy kulturního domu. Narátorka M.Š. vzpomíná na společenský život v obci před rokem 1989 a to zejména na plesy, které byly vyhlášené v celém okolí, a téměř byl problém se na ně dostat. Vyhlášený byl zejména zahradnický ples a to z několika důvodů: k tanci hrála dle slov narátorky velmi kvalitní hudební skupina z Klecan, která do Lidic přijížděla z přátelství s lidickými ženami, které do Klecan jezdily besedovat. Ples byl ale rovněž populární z důvodu možnosti odebrání květinové výzdoby při odchodu. Narátorka M.Š. však dodává, že nastával problém, když návštěvníci odebírali i výzdobu, která byla v kulturním domě součástí stálého vybavení. Další narátorka V.S. připomíná, že kulturní dům nesloužil jen na plesy, ale také na různé schůze, přednášky, taneční, balet, čaje a další společenské akce.

M.Š.: Jé, Gábinko, zahradnickej ples, to už se říkalo: „Bude zahradnickej!“, budou lístky v prodeji, jen se to řeklo, hele už byly lístky pryč. Vona tam byla květinová výzdoba, ty lidi si pak kytky mohli vzít, jenomže voni brali potom i ty veliký, ale takže jako, to, ale byli krásný ty plesy, opravdu.¹⁶⁵

V.S.: My jsme tam chodili vlastně na ten sál cvičit. A jak tady v tom kulturním domě, tam se dělaly zábavy, nebo ty čaje, tam vždycky hrával ten můj první muž... Tady byly vyhlášený ty čaje, nebo ty zábavy, zahradní plesy. Nádherná výzdoba. Nebo ty Silvestry, tam ještě já jsem teda nesměla, že jo. To jsem vždycky koukala z okna, jak ty lidi choděj. Ty zábavy tady byly jako moc hezký no, takový že jo, pak přišly ty diskotéky. Tenkrát ty lidi drželi trošku, nebo trošku, víc pohromadě, protože se konaly tady ty schůze všelijaký. Ty lidi šli třeba na tu schůzi no a pak šli do tý restaurace třeba na kafe nebo když si dali pivo, no ty lidi prostě drželi trošku víc pohromadě. Ale pak se ta zábava jako rozjela jeden byl předseda a takový ty důležitý dopadli daleko hůř než ty normální. Taky se stalo, že skončil pod stolem, vid'... na zemi.¹⁶⁶

V.Z.: Noo... kdybys to viděla, holka... to byl... tam co byla výstava, tak to byl velkej sál. To podium... tam byla muzika, nebo se tam hrálo divadlo. Ehhh, všechno to bylo daný lidickýma ženskejma. No a nahoře, na mramoráku, tam když byl zahradnickej bál, nebo Silvestr, hele... tam se nedalo projít. Na mou duši! Tam se nedalo projít, natož tancovat! No to bylo narvaný. A to si představ, že tadydle byly zábavy... tady byly zábavy, hele, to byly komunisti, hasiči... hasiči, pak to byli rybáři, včelaři, svazáci – jsme taky měli někdy to... svazáci, sokolové, no prostě co organizace, to bál. Estébáci, že jo... A ted' se fackovali o pátky, že jo. A to bylo furt narvaný, furt narvaný... Do dneška lidi na to vzpomínaj, že sem chodili až z Hostouně pěšky.

¹⁶⁵ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

¹⁶⁶ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s V. S. vedla Gabriela Havlůjová dne 8. 11. 2009.

*Skončilo to vlastně po revoluci. Ale ono zaplat' pánbůh, že to slouží, jo ted'. Kdybys to viděla po revoluci pak... když jsem viděl parkety takhle... vybouraný, no... bar vůbec neexistoval. Kam se to podělo, ví Bůh, jo... Prostě, no hrůza, hrůza, hrůza! Jo, takže zaplat' pán Bůh, že je tam ted' alespoň ta galerie...*¹⁶⁷

Památník Lidice mohl být rovněž rozšířen o další budovu a to kostelík. Dne 12. 12. 2007 předal ředitel Památníku Lidice Milouš Červencl k projednání obecnímu zastupitelstvu v Lidicích návrh architekta Bohumíra Prokúčka na stavbu kostelíka. Poptávka po ekumenickém místě byla zejména ze strany věřících návštěvníků, kteří se dovolávali místa, kde by mohla proběhnout mše. Tento ekumenický prostor měl rovněž sloužit pro svatební obřady, křty apod. Do této doby se mše za mrtvé odehrávala buď přímo u hrobu lidických mužů, nebo na jiném místě v blízkosti pietního území. Místo pro kostelík bylo vybráno v prostoru parčíku u gloriety po pravé straně místní komunikace vedoucí ke státní silnici a stavba by neměla převyšovat vzrostlé stromy. Obecní zastupitelstvo návrh zamítlo.¹⁶⁸ Kvůli stavbě kostelíka probíhala mezi lidickými a dalšími občany diskuse, nakonec bylo doporučeno různým skupinám návštěvníků, kteří chtějí uspořádat mši, navštívit Oázu, kde je k tomu určen prostor.¹⁶⁹ Konečnými důvody pro zamítnutí bylo několik – nevhodně vybrané místo, kde dříve stávalo nepopulární betonové „monstrum“, nedostatek financí, které by byly potřeba jinde a nedostatečná informovanost občanů.¹⁷⁰

6.2. Ideál a realita, strasti a slasti –

každodenní život v Národní kulturní památce

Lidice jsou jménem, potažmo místem, které je neodmyslitelně stalo součástí nejen českých dějin. Tato obec se de facto proměnila ve svébytný symbol. Zároveň jsou však místem, které po válce mělo žít „běžným“, „každodenním“ životem. V této souvislosti je pak zajímavé a důležité zkoumat, jak mohl takový život v obci-symbolu vypadat? Jaké výhody či naopak limity a omezení přinášelo žití v místě, které se dostalo do učebnic dějepisu, na stránky novin či plátna kin?

¹⁶⁷ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s V. Z. vedla Gabriela Havlůjová dne 16. 1. 2010.

¹⁶⁸ Zápis č. 15 z veřejného zasedání obecního zastupitelstva Lidice, ze dne 20. 2. 2008.

¹⁶⁹ Budova Oázy byla postavena zejména jako ubytovací středisko pro osoby se zdravotním postižením a pro seniory. Oáza se věnuje zejména třem oblastem – sociální, kulturní a duchovní. V této oblasti jsou nápomocni především duchovní ze správní rady o. p. s. Memento Lidice. Snaží se udržovat duchovní tradici právě v Oáze, která je také místem, jež je v Lidicích určeno pro duchovní setkávání.

¹⁷⁰ Zastupitel JUDr. Klíma na jednání argumentoval, že jsou nyní potřeba peníze na opravdu chodníků. Ředitel Památníku Lidice odpověděl na vznesenou připomínku, že Ministerstvo kultury rozhodlo na stavbu kostelíka uvolnit 46 -48mil. Kč – jedná se ale o účelové peníze, které nelze použít na chodníky.

S narátory, lidickými občany, jsem proto diskutovala na téma života v nových Lidicích. V průběhu rozhovorů postupně vycházely najevo běžné starosti, s nimiž se obyvatel Národní kulturní památky Lidice setkával. I přesto, že se zdály Lidice jako ideální místo k životu, ať už kvůli klidu, které přinášela výhodná lokalita, kvůli vždy uklizené obci či kvůli moderním rodinným domům. Realita byla jiná, rozhodně ne však ideální. Život v „legendární“ obci, přinášel nejedno úskalí. Prvním problémem byl zákaz stavebních úprav v Lidicích, což dokumentuje asi nejvíce diskuse týkající se na první pohled snad nedůležitého problému, výstavby garáží. Je známým faktem, že v době svého budování byly považovány Lidice za nejmodernější obec v Československu. Ženy a děti v domech měly veškeré novinky, které člověk tehdy v domě mohl mít, například ústřední topení. Architekt se pak tázal žen, zda chtějí u domu garáže, ony zásadně nesouhlasily a žádaly chlívký pro dobytek, tak jak byly zvyklé z hospodářských usedlostí z původní obce. Doba se však samozřejmě změnila a nová generace, již zcela motorizovaná, garáže požadovala. Z tohoto důvodu v Lidicích vzniklo několik předem nepovolených staveb, jejichž majitelé byli později předvoláváni k přestupkové komisi. Stavební omezení se týkalo celé obce, ale největší problém byl samozřejmě s úpravami na hlavní ulici – 10. června 1942 vedoucí od Lidické galerie k muzeu. K domům na této ulici bylo několik garáží umístěno pod Národním výborem, avšak nedostatečný počet.

Jak jsem uvedla, narátoři kriticky hodnotili zákaz stavebních úprav. Zároveň se však většina z nich shoduje ve svém nesouhlasu s porevoluční výstavbu různých přístavků a velkých garáží u domků či s vysokými ploty a různobarevnými fasádami. Nepovažují tyto stavební úpravy za adekvátní a působí to na ně spíše provokativně. Faktem však je, že obec se díky tomu již nejeví jako „mrtvý skanzen“. Některé domy jsou již zcela jiné, než architekt zamýšlel. Na druhou stranu, nízké ploty, které lemovaly jednotlivé doby, nebyly praktické pro chov psů, ale především neposkytovaly soukromí. Níže uvedená myšlenka reprezentuje názor většiny narátorů. Pamětník Z. F. hodnotí situaci s architektonickými úpravami po roce 1989 následovně:

Z. F.: Nákupní středisko se také změnilo, důležité obchody a služby pro obec se změnilly v nepotřebné, prodej triček apod. Začalo se chaoticky stavět, kdekdo si stavěl, jak se mu zlíbilo, ploty se začaly zvyšovat, takže když člověk procházel obcí už ani nemusel zdravít souseda, protože ho neviděl.¹⁷¹

¹⁷¹ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s Z. F. vedla Gabriela Havlůjová dne 15. 4.2011.

Z dalších ukázek je patrná nespokojenost obyvatel se stavebními zákazy v Lidicích. Neoficiálně mezi obyvateli kolovalo následující doporučení Místního národního výboru: „Uvnitř si můžete udělat jakékoliv úpravy, ale zvenku musí dům mít stále stejný ráz“.¹⁷² Problém s garážemi byl nakonec vyřešen tím, že byla k jednotlivým typům domků vyprojektovaná. Žádost o stavbu garáže vždy ještě posoudil Okresní národní výbor a pak již nic nestálo v cestě v její výstavbě. Narátorka A.D. poukazuje také na rozdíl v postoji k obci Lidice mezi skutečně lidickými obyvateli a „přistěhovalci“. Je pravdou, že pokud někdo domek koupil v Lidicích, nic mu nebrání jej přestavit, možná nemá k Lidicím takový vztah jako starousedlíci, avšak není pravda, že by úpravy s domy prováděli pouze nově příchozí obyvatelé.

A.D.: Byla to hloupost, když v té hlavní ulici 10. června tam některým lidem nepovolovali garáže. I té ženský, který někdo chce udělat tu garáž a prostě zachová ten tvar toho domu a nějak to nenarušuje, tak bych řekla, že to měli umožnit, jo, to jako bylo přistřižený vopravdu až moc, jako přitažený za vlasy. Ale teď se mi jako zase nelíbí, když to prostě, já nevím, třeba jsem hodně konzervativní, jo, jenže už to prostě nejsou ty Lidice jako dřív. Támhle třeba maj červenej barák. Předtím ho měli zelenej. To mě prostě připadá jako pěst na voko. Já nevím, ale myslím si, že když jednou je to kulturní národní památka, tak, že by se na to měli tak dívat. Vlastně taky je to prostě kuriozita, že jo, ty Lidice. No nelíbí se mi třeba, když to má někdo udělaný s těma vysokýma plotama, když některej dům má takhle vysokej plot, mě to připadá jako vohrada pro koně. Každýho je to věc, že jo, ale je to co člověk, to něco jiného, je tady hrozně cizích lidí.¹⁷³

Narátorka, V. S. připomněla ve své vzpomínce zajímavou informaci o tom, že zhruba kolem roku 1975 bylo v Lidicích povoleno dostavit dalších 5 domků. Dále narátorka shrnuje svůj pohled na stavební úpravy v obci. Vzpomíná na předvolání svého druhého manžela na Místní národní výbor. Důvodem byla právě přístavba přístřešku na auto – „bohužel“ bydlí na ulici 10. června 1942¹⁷⁴.

¹⁷² Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s V.Z. vedla Gabriela Havlůjová dne 16. 1. 2010.

¹⁷³ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s A. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

¹⁷⁴ Hlavní ulice v obci Lidice nese název „10. června 1942“, obyvatelé žijící v této ulici zmiňují, že sice domy byly postaveny jako první a ženy se mohly ihned nastěhovat, na druhou stranu ale byly a jsou celý život tzv. na očích. Pojmenování ulice po tragickém dni pro ně není ničím zvláštním, protože rovněž další ulice v Lidicích nesou názvy související s tragédií Lidic či jiných vypálených obcí (např. Josefa Štemberky – poslední lidický farář, Marzabottská – vypálená italská obec atd.).

V.S.: No to potom povolili, ještě asi pět těch rodinných domků a Dáša (pozn.aut. nevlastní sestra) je poslední...Domy musely být stejné: ploty zelený, červený žlaby a když bylo teda po revoluci, tak s tím sousedem, s panem Mikulášem ten plot pak natřeli na hnědo. Já jsem říkala, hele, z toho, z toho bude nákej průšvih, to není dobrý, to ste neměli dělat. Ale pak se to už neřešilo. Ten kdo to bral vážně, byli komunisti.(...) Garáž jsme nesměli, že se ruší celkový pohled na dům. To nevím, jestli je to pravda. Připadá mi to teda divný. A můj muž právě tenkrát byl taky kvůli tomu předvolanej. Neměli jsme povolení na přístřešek, vlastně bez toho povolení, jsme tady nesměli dělat nic. Ale člověk to tak bral, je to tak jak to má bejt, že jo.¹⁷⁵

Jedním ze zajímavých aspektů výstavby nové obce bylo přidělování jednotlivých domů lidickým ženám a dětem. Původně měly domky dostat lidické ženy a úplní sirotci. Nakonec však byl dekret poupraven na základě stížnosti několika lidických žen a domky dostaly i všechny navrátnější děti (počítáno nebylo od začátku stavby s domem pro přeživší muže - Seidla, Horáka a Stříbrného). Ženy, kterým se vrátily děti, požadovaly dům pro každého navrátnějšího a tak nastala situace, že v jedné rodině byly i tři domy – babička, matka a dítě. Faktem je, že úmrtím několika lidických žen se uvolnily domy, se kterými bylo počítáno nejprve pro lidické ženy, ale nakonec byly využity právě pro lidické děti.

Celou kauzu týkající se domků pro lidické děti zřejmě odstartoval sporný případ týkající se domu pro Emílii Chválovou. Ihned po narození jí její otec opustil, poté zemřela i její matka a tak si jí údajně adoptovala její teta (sestra matky) Růžena Frejová z Lidic, která byla bezdětná. I když Emílie Chválová tvrdí, že si jí teta adoptovala, neexistují k tomu doklady. Problém spočíval ve skutečnosti, že v jejím rodném listě byl uveden její biologický otec, jenž ještě v poválečné době žil. Nemohla být tudíž považovaná za úplného sirotka. To znamenalo mnoho problémů – mimo jiné když děti dostávaly po válce dávky od státu, ona nikoliv. Emílie Chválová nakonec přesto dům v Lidicích dostala – a to byl důvod, proč se některé ženy rozhodly získat domy i pro své děti.

M.Š.: A teď se bouřily, Zámečnicková, kdo ještě...Prošková, myslím, Bubeníková a Jany Hanzlíková máma, tak se sebraly a jely za Noskem, protože ta společnost spadala pod Noska, pod ministra vnitra. No, a tam teda mu to jako vylíčily, co a jak, že jsou to teda polosirotkové a takže ten barák dostala, jo, ale tam si myslím, zase zatlačila ta Helena (pozn.aut. Leflerová), že to bylo jako příbuzenstvo, vzdálenější, no, tak nakonec ten Nosek tu výjimku

¹⁷⁵ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s V. S. vedla Gabriela Havlůjová dne 8. 11. 2009.

udělal, že i ty polosirotkové nakonec ty baráky dostali, no. No a jak ti říkám, a ta Emilka, je mi jí líto, protože já to vim, že ona by ty prachy potřebovala bejvala, no ale když vona v tom rodným listě má toho tátu....¹⁷⁶

Kromě rodinných domů byly stavěny další budovy, ať už bývalý kulturní dům, budova dřívějšího místního národního výboru, obchodní zóna, nebo místní školka. V konečném dojmu působí obec poměrně uniformně. Budova místní školky, která je situována u obchodní zóny, je příkladem svépomocné stavby lidických, byť ne všichni obyvatelé s její stavbou souhlasili. I když dnes panuje všeobecný názor potažmo vzpomínka „my jsme si školku vybuďovali sami“, skutečnost byla jiná.

M.Š.: Každý měl jiný názor, pokud se týká školky, byli i lidi proti tomu. Víš, tam dřív chodili, tam byla požární zbrojnice a chlapi tam v zimě chodili hrát karty, tam bylo teplo, tam se topilo a teďko my jsme jim to vzali a dělala se z toho školka (smích), to víš, že jsme upadli v nemilost, jo. Tak jako to nebylo lehký.¹⁷⁷

Jak jsem uvedla, Josefu Stříbrnému a Josefu Horákovi nebyl po hlasování lidických žen přidělen v nové obci dům. Stále zde zřejmě přetrvával názor, že Lidice byly zničeny kvůli nim, protože v době tragédie se oba muži účastnili výcviku v Anglii. Narátorka V.S. vypráví o tom, jak je běžně vysvětlení podáváno. Otevřela rovněž téma zášti a závisti v nových Lidicích.

V.S.: Tenkrát předseda národní fronty řekl: „Tady je hromada peněz navíc, pokud se dostaví ještě o dva baráky víc, Stříbrnému a Horákovi, tak vy budete mít... nebudete mít baráky takový, asi takhle... ! Jinak ty vztahy tady v těch Lidicích nebyly až tak ideální. Protože... v těch starejch Lidicích oni byly i bohatý. Jo? A... když se ženský nastěhovaly tady, tak dostaly všichni stejně. A pamatuju si teda jednu věc, že maminka... to si pamatuju, že říkala... že když byly v koncentráku, tak že... prý až přijedeme domů, nebo až se dostaneme domů, tak budeme šetřit a nebudeme s ničím plýtvat a pak si všeho budeme vážit, abysme si pomáhaly. A když pak teda měly tu možnost, že tady teda jako bydlely pohromadě v Lidicích, tak že to bylo hrozný..¹⁷⁸

¹⁷⁶ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

¹⁷⁷ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

¹⁷⁸ Viz. Soukromý archiv autorky. Rozhovor s V. S. vedla Gabriela Havlůjová dne 8. 11. 2009.

Lidické ženy o vztahu k Horákovi a Stříbrnému hovořit nechtějí, nebo se snaží převádět téma do roviny „oni rozhodli“. Snaží se vzpomínku odosobnit a nenést na konečném rozhodnutí vlastní odpovědnost. Ovšem podle svědectví jedné z obyvatelek sousední obce, měly lidické ženy oba muže dokonce veřejně napadnout a obvinít z tragédie v Lidicích.

E.J.:Jednou oba v uniformách přišli na tancovačku do Hřebče a matka byla svědkem, že lidické ženy, které tam také byly je začaly veřejně napadat. Snad za to mohl alkohol, který otupil zábrany. Není divu, že Horák s anglickou manželkou Winifred a malým synkem odjel zpět do Anglie, kde bohužel zahynul při zaletávání prototypu nového letadla. Stříbrného vyhodily po únoru z armády a přestalo se mu dařit i v osobním životě, bohužel těžkou situaci řešil alkoholem.¹⁷⁹

6.3. Časy se mění – rozšíření obce Lidice

V posledních letech lze v případě Lidic hovořit o začátku další etapy jejich historie a s tím i o možnostech posunu ve vnímání obce jejími obyvateli. Obecní zastupitelstvo v Lidicích po roce 1989 již mnohokrát řešilo změnu územního plánu a případné rozšíření obce. Uvažovalo se o výstavbě nových domů. Dne 28. ledna 2008 bylo obcí oznámeno rozhodnutí prodat pozemky a dne 14. října 2010 byla podepsána kupní smlouva s firmou Monlid development.¹⁸⁰ Obec vydala regulační plán, který za přísných podmínek dovoluje postavit novou ulici rodinných domů, ovšem tak aby Lidice zůstaly Národní kulturní památkou s ojedinělým architektonickým řešením.¹⁸¹

Výstavba domů byla zahájena v dubnu 2011. Za spolupráce s obecním zastupitelstvem a orgány památkové péče tak vzniká v Lidicích unikátní a zcela nečekaný projekt. Po více než 60. letech, kdy nebylo možné v obci provádět žádné stavební úpravy, bude do roku 2012 vystavěno 39 nových domů. Toto rozhodnutí bylo zdůvodněno zejména potřebou získat prodejem pozemků finanční prostředky na zvelebení obce – například výstavbou nových chodníků apod.¹⁸² Zastupitelstvo obce Lidice rozhodlo, že výstavba domů bude navazovat na původní zástavbu a i když se bude jednat o moderní domy, musí zachovávat původní ráz obce a typy domů musí kopírovat ty, které byly postaveny v letech 1945 -1959. V kontextu tématu

¹⁷⁹ Viz. Soukromý archív autorky. Rozhovor s E.J. vedla Gabriela Havlůjová dne 13. 7. 2011.

¹⁸⁰ Zdroj: rozhovor s Tomášem Skálou, t.č. místostarosta obce Lidice ze dne 3. 8. 2011.

¹⁸¹ Zápis č. 30 z veřejného zasedání obecního zastupitelstva Lidice, ze dne 5. 5. 2009

¹⁸² Otázka nutnosti opravit stávající chodníky je řešena již od roku 1989. Bývalý starosta Václav Zelenka uvádí, že chodníky byly zničeny během let komunistické vlády, kdy počet návštěvníků pietních vzpomínek převyšoval parkovací možnosti v Lidicích a tak autobusy a automobily musely stávat i po celé obci. Rozhovor s Václavem Zelenkou vedený dne 30. 11. 2011. Viz Soukromý archív autorky.

této práce lze však uvažovat o začlenění nových obyvatel do obce. Je otázkou, jakým způsobem budou přijati nový obyvatelé a zda i oni budou mít zájem se integrovat, žít nejenom v Lidicích, ale s lidickými. Zda budou navštěvovat kulturní akce Památníku Lidice a budou mít zájem být aktivními občany, nebo zda se přistěhují do Lidic pouze z důvodu dobré lokality nedaleko Prahy. Či snad zda budou participovat a jakým vlastně způsobem na paměti Lidic. Jisté ovšem je, že historického významu místa si je vědoma alespoň developerská skupina Doma-je-doma. Ta prezentuje svůj projekt „Lidickou Alej“ a lokalitu lidické obce, ovšem bez zásadnější zmínky o válečné tragédii. Vyzdvihována je estetická stránka obce a lákavá kvalita žití: *„Osou poválečných Lidic je šestisetmetrový bulvár lipové aleje. Spojuje obec s Památníkem, obklopeným pečlivě udržovaným parkem a růžovým sadem. Na bulvár se vážou velkoryse vystavěné budovy galerie, obecního úřadu a další parky. Mimořádnost je i v detailech – v kamenné dlažbě, zábradlí a plastikách. Typové rodinné domy jsou pravidelně rozmístěny v elegantní síti ulic. Lidice vznikly jako výstavní symbol poválečné obnovy. Mají blíže spíše k vilovým čtvrtím jako je Ořechovka než k tradiční vesnici. (...) Ojedinelá kvalita Lidic má několik důvodů. Byly vystavěny na zelené louce podle plánu architektů Hilského a Tenzera během několika poválečných let. Dostaly do vínku neobyčejnou tradici péče o parky a veřejná prostranství, která trvá dodnes. I rodinné domy jsou majiteli pečlivě udržovány a jejich úpravy jsou vedeny s citem pro celek. Vede k tomu samo prostředí (genius loci), ale i dozor památkářů, pod jejichž pravomoci obec spadá.“*¹⁸³

Otázkou tedy zůstává, co může nová výstavba domů v Lidicích učinit s pamětí tohoto svébytného místa. V současné době je obec poměrně uzavřenou komunitou obyvatel, kteří se mezi sebou znají, tak, jak to bývá na každé menší vesnici. Pokud ovšem vyroste u Lidic „satelitní městečko“ lidí, kteří toto místo volili vzhledem k lokalitě, nebo z jiného praktického důvodu, bude v budoucnu zajímavé sledovat, zda a jak noví obyvatelé zasáhnou do fungování obce, do přenosu paměti Lidic a na Lidice. Tak se může i stát, že výstavbou nových domů a přílivem nových obyvatel dojde k přepsání paměti tohoto místa. Konkrétní paměť totiž vždy potřebuje konkrétní nositele a ti se v případě Lidic budou nutně měnit...

¹⁸³ <http://www.doma-je-doma.cz/cs/lidicka-alej>, staženo dne 5. 10. 2011.

7. Obraz Lidic při pietních vzpomínkách

V následující kapitole se pokusím na základě novinových článků a příběhů pamětníků dopracovat k obrazu Lidic tak, jak byl vytvářen komunistickou mocí při pietních vzpomínkách. Zároveň představím skutečné vnímání vzpomínkových akcí lidickými obyvateli a jejich život v Lidicích. Pro svůj výzkum jsem zvolila texty Rudého práva reprezentující oficiální komunistickou propagandu. Vždy jsme zdokumentovala ohlas lidické tragédie a pietních vzpomínek v průběhu měsíce června u vybraných let. Přiblížena jsou lidická výročí – půlkulatá a kulatá a rovněž roky, kdy se udála některá z politicky významných událostí. Snažila jsem se zaznamenat změny a tendence v projevech i člancích, které k výročí tragédie vycházely.

V tuto chvíli se budu zabývat prakticky pouze obdobím do roku 1989. Doba následující je natolik specifická, že zasluhuje vlastní výzkum.¹⁸⁴ V každém případě i v tomto období můžeme sledovat určité tendence v četnosti článků. V následující kapitole prezentuji závěry po přečtení 96 článků o Lidicích, které vyšly v Rudém právu v letech: 1947 (počet článků: 2), 1948 (počet článků: 1), 1949 (počet článků: 2), 1950 (počet článků: 1), 1952 (počet článků: 7), 1953 (počet článků: 1), 1962 (počet článků: 16), 1967 (počet článků: 19), 1968 (počet článků: 1), 1969 (počet článků: 2), 1972 (počet článků: 14), 1977 (počet článků: 8), 1982 (počet článků: 14), 1988 (počet článků: 3), 1989 (počet článků: 3) a potažmo rok 1992 (počet článků: 2). Pietní vzpomínku z roku 1945 jsem již připomněla v rámci předcházejících kapitol. V projevech z pietní vzpomínky z roku 1945 zaznívalo zejména jasné stanovisko „Lidice budou žít“, pozornost byla rovněž věnovaná rozhodnutí o výstavbě obce a lidické ženy vyslaly výzvu do celého světa s prosbou o pomoc při hledání jejich dětí. Pietní vzpomínka v roce 1946, která byla pořádána Společností pro obnovu Lidic, byla bohužel kvůli velmi nepříznivému počasí předčasně ukončena.¹⁸⁵

Z hlediska četnosti článků byly Lidice nejvíce zastoupené v tisku v době kulatých výročí, konkrétně v roce 1962, 1967, 1972 a 1982. Nejvýrazněji byl zastoupen rok 1967 a to zejména množstvím článků o zahraniční účasti na pietní vzpomínce a životě v nových Lidicích. Nejmenší počet článků věnovaných této středočeské obci o kulatá výročí byl v roce 1947 a 1992, kdy vyšly pouze 2 články. V roce 1947 i přesto, že během pietní vzpomínky probíhal poklep na základní kámen k novým Lidicím a mohlo by se zdát, že události bude věnován větší prostor. Roku 1992 byl důvodem ztrácející zájem o „komunistické“ Lidice. I

¹⁸⁴ Lidice v období transformace zpracovávám v rámci doktorského studia na UČD FF UK v Praze. Zpracovávám disertační práci s názvem „Poválečné Lidice v politických proměnách 20. století“.

¹⁸⁵ Fotografie z pietní vzpomínky z roku 1946. Viz. Příloha č. 12.

když se jednalo o 50. výročí vyhlazení Lidic, v novinách vyšla pouze jedna krátká zpráva o tom, že Lidice navštívil prezident Václav Havel¹⁸⁶ a druhý článek s názvem „Proč padly Lidice“¹⁸⁷.

Lidice v tisku varují, hovoří, žijí, jsou krvavé, umučené, nejsou zapomenuty a rovněž jsou symbolem. Symbolem hořícím do svědomí celého světa, znakem nezměrného utrpení národa a výstrahou – „Již nikdy Lidice!“¹⁸⁸ Představují symbol nezdolných sil života a míru¹⁸⁹, symbol boje pokrokových mírových sil proti fašismu a válce¹⁹⁰, symbol odhodlání všech mírumilovných lidí na světě¹⁹¹, symbol nejkrutějšího barbarství¹⁹², symbol míru, lásky a naděje¹⁹³, symbol fašistického barbarství, symbol osudu, který stihl tisíce obcí i měst Sovětského svazu, Polska, Jugoslávie, Francie a dalších evropských zemí, symbol nenávisti proti fašismu a válce, symbol odhodlání celého mírumilovného demokratického lidstva rozdrtit fašismus a vybojovat mír.¹⁹⁴ Nejenom Lidice jsou však označovány za symbol, rovněž lidické ženy se ocitají v obdobné roli: „*Lidické ženy jsou bez nadsázky svědomím světa a symbolem statečnosti. Vykřičníkem, který nikdy nesmí z kroniky historie lidstva vymizet.*“¹⁹⁵

Většina článků má velmi podobnou strukturu, vždy nalezneme na začátku historický úvod o Lidicích se statistickými údaji a dále myšlenky o symbolickém významu a odkazu, který Lidice přinášejí. Velmi často se opakuje teze, ba přímo sama věta: *Osud Lidic již není pouze jejich záležitostí, ale stal se výstrahou celému světu.*¹⁹⁶ Odkaz lidických obyvatel jako celku, či zavražděných mužů si však autoři vykládali v kontextu doby různě, někteří autoři článek vidí naplnění takového odkazu například v účasti a vzorné práci při budování socialistického života v republice.¹⁹⁷ V Lidicích na společném zasedání Československého mírového výboru, Československého výboru pro evropskou bezpečnost, Československého svazu žen, Socialistického svazu mládeže a Československého svazu protifašistických bojovníků bylo proneseno prohlášení, kde se mimo jiné uvádí, že odkaz lidických mučedníků spočívá v trvalé výzvě všem poctivým, demokraticky smýšlejícím, mírumilovným lidem všech kontinentů bojovat proti fašismu, proti všemu, co tuto zruďnou teorii a praxi plodí,

¹⁸⁶ V. Havel uctil památku Lidic, In: Právo, č. 139, 13. 6. 1992, str. 3.

¹⁸⁷ Proč padly Lidice, In: Právo, č. 133, 8. 6. 1992, str. 8.

¹⁸⁸ Ohlas dne, B. Kvasnička, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1948

¹⁸⁹ Výzva lidických žen, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1962, str. 1.

¹⁹⁰ Z kalendáře, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1988, str. 1.

¹⁹¹ Žijí a budou žít, In: Rudé právo, č. 130, 5. 6. 1972, str. 1.

¹⁹² Lhostejní tu nemohou procházet, Irena Maňáková, Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1972, str. 4.

¹⁹³ Věčně živá připomínka, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1977, str. 2.

¹⁹⁴ Provolání účastníků mírového shromáždění, In: Rudé právo, č. 137, 13. 6. 1977, str. 1.

¹⁹⁵ Nejkrásnější pusa, Lenka Tomešová, In: Rudé právo, č. 136, 10. 6. 1982, str. 3.

¹⁹⁶ Provolání lidických žen k 10. Výročí vyhlazení Lidic, In: Rudé právo, č. 147, 9. 6. 1952.

¹⁹⁷ Splníme odkaz lidických hrdinů-vybudujeme socialismus v naší zemi, In: Rudé právo, č. 139, 14.6.1949, str.1

bojovat proti imperialistické politice ohrožující lidstvo příznakem nové války.¹⁹⁸ Aby byl odkaz lidických mučedníků naplněn, vyzívá shromáždění v roce 1982 k posílení socialismu a míru – přispět má každý svou aktivní účastí při plnění závěrů XVI. sjezdu KSČ.

Můžeme konstatovat, že obecně i v projevech pronesených v Lidicích při pietních vzpomínkách je zřetelná podobná tendence, jako v novinových článcích. Řečník vždy na úvod svého projevu zrekapituloval základní fakta o lidické tragédii, případně zhodnotil výstavbu obce a poté se obrátil k odkazu Lidic. Zaznívaly odkazy a komentáře na současnou politickou situaci, mezinárodní situaci, závěry ze sjezdu KSČ a KSSS a na závěr pronesl prohlášení, rezoluci nebo provolání za světový mír. Jmenovatel byl u všech pronesených projevů ve zmiňovaných letech stejný – záchrana, budování, ochrana a zachování míru na světě. A tak když kterýkoliv řečník ať československý, nebo zahraniční zmiňoval politické události, vždy tomu tak bylo ze stejného důvodu – lidickým odkazem mělo být spojení národů a uchování míru na celém světě.

Ovšem události, které ohrozily mír, nebo způsobily válku, se postupem doby měnily v závislosti na vývoji domácí i mezinárodní politické situaci. V roce 1947 to byla reflexe odsunu Němců z Československa v tisku, což prezentovala čs. vláda, coby akt záchrany míru: „*V zájmu nás i budoucích, v zájmu Evropy i lidstva znemožnili jsme opakování německých útoků tím, že jsme Němce odvezli. Věděli jsme, že odsun nám způsobí hospodářské těžkosti, ale nebyli jsme ochotni za biblický talíř čočovice prodat svou budoucnost*“.¹⁹⁹ V roce 1948 již autor článku varuje před kapitalisty, kteří ve své hodně za ziskem rozpoutávají další války.²⁰⁰ V roce 1950 byla na pietní vzpomínce přečtena mírová výzva světové veřejnosti, aby se postavila proti válečným přípravám imperialistů a aby se lidé připojili k provolání Stálého výboru světového kongresu obránců míru.²⁰¹ V roce 1952 se v projevech varuje proti americkým imperialistům, kteří připravují novou a ještě strašlivější válku a k tomu používají fašistických vrahů.²⁰²

Rovněž každoročně zazníval projev lidické ženy. V roce 1952 odsuzují lidické ženy generální smlouvu a žádají její okamžité zrušení. Ženy upozorňují, že imperialisté denně provádí obdobné hrůzy, jako se odehrály v Lidicích ve Vietnamu, Koreji, na Filipínách, v Egyptě, Tunisku a Malajsii.²⁰³ V roce 1962 je v projevech zmiňován nebezpečný vývoj

¹⁹⁸ Symbol boje za mír, (tš)In: Rudé právo, č. 138, 12. 6. 1982.

¹⁹⁹ Byl položen základní kámen k novým Lidicím, In: Rudé právo, č. 140, 17. 6. 1947, str. 1.

²⁰⁰ Ohlas dne, B. Kvasnička, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1948

²⁰¹ Mírová výzva lidických žen, In: Rudé právo, č. 138, 11. 6. 1950, str. 7.

²⁰² Provolání německých demokratických organizací k 10. Výročí vyhlazení Lidic, ADN, In: Rudé právo, č. 145, 7. 6. 1952, str. 3

²⁰³ Provolání lidických žen k 10. Výročí vyhlazení Lidic, In: Rudé právo, č. 147, 9. 6. 1952.

v Německé spolkové republice, kde opět bývalý příslušníci Gestapa a nacisté provolávají fašistická hesla. Mírová rezoluce, která byla odsouhlasena všemi přítomnými v rámci pietní vzpomínky, vyzívá k uzavření mírové smlouvy s Německem a přeměnu západního Berlína ve svobodné demilitarizované město, aby mohla být postavena hráz agresivním silám západoněmeckého militarismu a revanšismu.²⁰⁴ V roce 1967 ke kritice amerických imperialistů přibývají komentáře ke konfliktu na Středním východě. Antonín Novotný upozorňuje, že se všechny socialistické státy rozhodly odsoudit izraelskou agresi a naopak vyslovili podporu Spojené arabské republice a dalším arabským státům.²⁰⁵ Při projevech a v člancích k 30. výročí vyhlazení Lidic v roce 1972 zejména zaznívala tragická souvislost s obcí My-lai v Indočíně, která prošla podobným osudem jako Lidice. Řečníci se vymezují vůči válce a vyzívají ke světovému míru.²⁰⁶ V roce 1982 zazněla z pietní vzpomínky výzva mládeži celého světa k zahájení kampaně akcí mladých proti nukleární hrozbě, za mír a odzbrojení. Mládež poukazuje ve své výzvě na rozmístění americký raket středního doletu a střel s plochou dráhou letu v některých státech západní Evropy s obavami o reálnou hrozbu z termojaderné války.²⁰⁷ V roce 1988 je to z mezinárodních událostí setkání Michaila Gorbačova a Ronalda Reagana, které je hodnoceno jako významné a důležité pro další bezpečnost a budoucnost světa.²⁰⁸ V souvislostmi s takovými společensko-politickými tématy lze dokonce tvrdit, že tragický osud Lidic se do jisté míry změnil pouze v příležitost artikulace aktuálních mocenských a politických názorů a tendencí. Řečníci se tak ve vztahu k lidickým mrtvým, ale i živým proměnili v pomyslné „břichomluvce“ hovořící jménem obětí a zaklínající se jejich jménem, tedy v tomto případě jménem obce.

V projevech a člancích zaznívá často odkaz na lidické děti, např. při projevení vděčnosti Josifu Vissarionovičovi Stalinovi prostřednictvím básní, které recitují lidické děti, ale také jako určité „lákadlo“ pro novináře při zájezdech, kulturních akcích a dalších aktivitách spjatých s lidickou tragédií. Je však důležité si uvědomit, jakých dětí bylo využíváno. Všeobecně jsou myšleny přeživší lidické děti, ty ale brzy odrůstaly a tak byly na akce a fotografování využívány děti lidických žen, avšak narozené již po válce.²⁰⁹

Pietní vzpomínky navštěvovalo obrovské množství zahraničních delegací a hostů. Často se však setkáváme se zdánlivým rozporem, kdy hlavní řečník vítá účastníky pietních vzpomínek ze západních mocností a zároveň je ve svém projevu kritizuje. Jedná se zejména o

²⁰⁴ Setkání zástupců zničených měst a obcí v Lidicích, In: Rudé právo, č. 163, 15. 6. 1962, str. 1.

²⁰⁵ Projev soudruha Antonína Novotného, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 1.

²⁰⁶ Mírové shromáždění v Lidicích, č. 134, 9. 6. 1972, str. 2.

²⁰⁷ Mír je naše společné právo, In: Rudé právo, č. 135, 9. 6. 1982, str. 1.

²⁰⁸ Symbol boje za upevnění míru, In: Rudé právo, č. 137, 13. 6. 1988, str. 1.

²⁰⁹ Lidice opět žijí a budou žít, Jan Zámyslický, In: Rudé právo, č. 146, 8. 6. 1952, poslední strana.

vždy přítomnou britskou delegaci ze Stoke on Trent, Coventry nebo členů hnutí „Lidice Shall Live“. V projevech však přesto velmi často zaznívá, že zlo a války šíří američtí imperialisté společně s britskými „spřeženci“. Pravdou však je, že členové těchto zahraničních západních delegací byli z velké části buď lidé ze spřátelených levicových organizací, nebo členové hnutí, kteří byli součástí delegace pozvaného starosty, či předsedy hnutí. Zahraniční delegace se vždy po pietní vzpomínce zdržovaly ještě několik dní, aby navštívily další kraje a promluvily s obyvateli Československa.

Zahraniční řečníci ve svých projevech pochvalovali výstavbu nových Lidic. I přesto, že stavba nepokračovala takovým tempem, jaké bylo avizováno, řečníci stavbu vyzdvihují, zejména aktivitu brigády z úřadů, fabrik, škol a mládeže celého světa. V roce 1962 proběhlo v Lidicích setkání obcí s podobným osudem – probíhalo na něm mimo jiné 4 hodiny projevů plných obdivu nad budovatelskou prací československého národa.²¹⁰

7.1. Lidice v Rudém právu

V následujícím výčtu pietních vzpomínek a zajímavostí z nich uvádím vždy rok pietní vzpomínky a heslo, citaci z některých projevů a článků, které je té které době příznačné a samo již svým způsobem vypovídá o zaměření a obsahu celé akce.²¹¹ Bohužel je třeba zkonstatovat, že projevy z lidických pietních vzpomínek se nearchivovaly, ani centrálně státem, ani obcí Lidice, místním muzeem, dnes Památkem Lidice. Projevy tudíž máme možnost nalézt pouze v tisku a to jen některé a leckdy v omezeném rozsahu. Vedle výše připomenutých obecných tendencí, jež v projevech nalezneme v různých odstínech prakticky každoročně, tedy na následujících stránkách přináším již konkrétní a pro daný rok typické teze a myšlenky řečníků, případně autorů novinových článků.

1947 „Před pěti léty výstřely popravčích čet, dnes veselá píseň betonové míchačky.“²¹²

V rámci pátého výročí lidické tragédie proběhla pietní vzpomínka dne 15. června 1947, kdy bylo také poklepáno na základní kámen nových Lidic. Slavnostní poklep učinil ministr Nosek za přítomnosti Barnetta Strosse a dalších hostů. Hlavní projev pronesl předseda ÚNS David Pravil. Ministr Nosek poděkoval Barnettovi Strossovi za finanční dar, který vybralo hnutí „Lidice Shall Live“ od britských horníků – jednalo se o částku 6,5 mil. Kčs. Státní tajemník Cletis anglicky poděkoval britskému hnutí a dále se ve svém projevu

²¹⁰ Spojíme své síly v boji za mír, In: Rudé právo, č. 164, 16. 6. 1962, str. 1.

²¹¹ Pro tuto kapitolu jsem uváděla jednotný pojem setkání u příležitosti výročí lidické tragédie jakožto *pietní vzpomínku*.

²¹² Němci nevmazali Lidice z mapy, -vs-, In: Rudé právo, č. 134, 10. 6. 1947, str. 1

zaměřil na poválečný odsun Němců, který byl podle něj nutný a je nedoceněný.²¹³ Vzhledem k tomu, že v tisku vyšly pouze dva články týkající se pietní vzpomínky v roce 1947, ve kterých autoři citovali pouze státního tajemníka Clementise a Pravila, pracujeme s omezenými informacemi. Na co však můžeme upozornit je „poselství“ na které bylo kladeno v člancích důraz a které vyplynulo z projevu Clemenise a to obhajoba státní politiky v souvislosti s odsunem Němců.

1948 „Ženy byly zavlékny do koncentračního tábora, děti prodali do otroctví“²¹⁴

Pietní vzpomínka v roce 1948 byla v tisku zastíněna jinou významnou událostí a to volbou prezidenta republiky, která probíhala počátkem června 1948. Prostor na předních stránkách Rudého práva byl tudíž věnován výhradně Klementu Gottwaldovi. Pouze jeden článek vyšel k 6. výročí vyhlazení Lidic.²¹⁵ V článku je uvedeno nepravdivě sdělení o osudu lidických dětí a to doslova: „Ženy byly zavlékny do koncentračního tábora, děti od nich odtrhli a prodali do otroctví“²¹⁶. Pravdou je, že ze 105 lidických dětí bylo 82 dětí zplynováno již 4. července 1942 v Polsku, ostatní přežily v dětském domově, nebo v náhradních německých rodinách. Je možné, že se stále ještě doufalo, že se nějaké lidické děti naleznou. V každém případě i děti, které byly v době války v německých rodinách, nepovažovaly svůj pobyt za otroctví, naopak, své náhradní rodiny si většinou oblíbily a nesly těžce svůj návrat domů. Ovšem poválečná, v tomto případě již i pouťorová rétorika žádné relativizace nepřipustila:

M.Š.: „No, ta rodina Schiller mě přivedla, protože (pauza) hele, otevřely se jedny dveře, druhý, ty se za mnou zavřely a byl konec, (pauza.) A to bylo to nejhorší (pláč). No a já pak tedy jela do Československa, přišla k tý mamince. Věřila, že se jí vrátím, no, a pochopitelně, že jsme se poznaly, ale nemohly jsme se domluvit, no a vona 9. prosince umřela... za čtyři měsíce, co jsem se vrátila. A pak jsem žila u poručníka, v Ostravě, na to nerada vzpomínám.“

V člancích se poukazuje na Lidice coby symbol hořící do svědomí celého světa, nezměrného utrpení národa a výstrahou „Již nikdy Lidice! Bojovat proti fašismu! Bojovat dnes za mír, za socialismus!“. Autor rovněž varuje před kapitalisty, kteří ve své hodně za ziskem rozpoutávají další války.²¹⁷ Již v tomto roce je parný jasný posun v jazyku a vyjadřování se řečníků a jejich kritické poukazování na západní politiku. Komunisté u moci a

²¹³ Byl položen základní kámen k novým Lidicím, In: Rudé právo, č. 140, 17. 6. 1947, str. 1.

²¹⁴ Ohlas dne, B. Kvasnička, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1948

²¹⁵ Ohlas dne, B. Kvasnička, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1948

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž

změna politického režimu znamenala na dalších 40 let cílenou propagaci východní politiky a útočnou kritiku „imperialistického“ západu na všech pietních vzpomínkách pořádaných v Lidicích.

1949 „Splníme odkaz lidických hrdinů – vybudujeme socialismus v naší zemi“²¹⁸

Vzhledem k tomu, že si počátkem června společnost připomínala první výročí od zvolení Klementa Gottwalda prezidentem, opět byl prostor v novinách věnován výročí Lidic pouze omezeně, rovněž se nejednalo o kulaté výročí a tak nalezneme v Rudém právu pouze dva články. Již název článku „Splníme odkaz lidických hrdinů – vybudujeme socialismus v naší zemi“²¹⁹ napovídá, jaká rétorika zaznívala v projevech na 7. výročí lidické tragédie a do jaké míry se již údajný odkaz popravených politicky změnil ve prospěch budování nových společenských a politických pořádků v zemi. Vzpomínku zahájil předseda krajského výboru SBS Josef Ejem, který pozdravil zahraniční účastníky – z Indonesie, Řecka, Francie a Švýcarska. V projevu pokračoval ministr národní obrany Ludvík Svoboda, který poděkoval sovětskému lidu a sovětské armádě za osvobození od fašismu. V závěrečném projevu předsedy SBS Kopřivy zaznělo, že nemůže být dokonalejšího splnění odkazu lidických mužů, než účast a vzorná práce při budování socialistického života v republice.²²⁰

Na závěr pietní vzpomínky vedoucí člen brigády kanalizačního odboru obce pražské Václav Kerner odevzdal primátorovi hl. města Prahy klíče od prvního dobudovaného lidického rodinného domu. Klíče primátor odevzdal předsedkyní Národního výboru v Lidicích. Stavba prvního domu byla prezentována jako brigádnická stavba pražských komunálních podniků Technické služby, závodu kanalizačního. V Lidicích se skutečně střídalo mnoho brigád, ať už z různých závodů, úřadů nebo škol. Na stavbě se v rámci Festivalu mládeže podílela i mládež z celého světa. Vzpomeňme jen již připomenutou rozhořčenou korespondenci mezi Společností a mládeží, která si stěžovala na pomalý postup prací v Lidicích a nechotu. Autor článku dále jmenuje, jaké všechny stavby v Lidicích ještě budou vystavěny a zmiňuje i stavby, které se však nakonec nestavěly. Na závěr se v článku dočteme, že je obrovská snaha, aby Lidice nezůstaly jen památkem utrpení, ale zároveň vzornou vesnicí.²²¹ V článkách o Lidicích z roku 1949 dominovalo téma budování nové obce, která však ve skutečnosti nebylo tak bezproblémové, jak uváděl tisk. Je patrné, že komunistická moc již začíná používat Lidic, jakožto symbolu a zbraně zároveň. Odkazováním

²¹⁸ Splníme odkaz lidických hrdinů-vybudujeme socialismus v naší zemi, In: Rudé právo, č. 139, 14.6.1949, str. 1

²¹⁹ Splníme odkaz lidických hrdinů-vybudujeme socialismus v naší zemi, In: Rudé právo, č. 139, 14.6.1949, str. 1

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Lidice po sedmi letech, G.E., In: Rudé právo, č. 136, 10. 6. 1949, str. 1

na lidickou tragédii řečníci údajně bojovali proti „kapitalistům rozpoutávajícím další války“, ale rovněž budované nové Lidice sloužily jakožto symbol, symbol budování – nejen výstavby vzorné vesnice, ale i socialismu jako takového.

1950 „Světová veřejnost, postav se proti válečným přípravám imperialistů.“²²²

V roce 1950 v rámci 8letého výročí lidické tragédie jedna z lidických žen, Růžena Petráková, na pietní vzpomínce přečetla mírovou výzvu světové veřejnosti. Jednalo se o odsouzení válečných příprav imperialistů a výzvu k podpoře svolání Stálého výboru světového kongresu obránců míru. Výzvu podepsaly všechny přítomné lidické ženy, avšak nikde není uvedeno, kolik jich bylo celkem přítomných. Lidické ženy kromě mírové výzvy rozeslaly pozdravné telegramy do Oradouru, mexických, brazilských a amerických Lidic.²²³ Oproti předcházejícím letům rozvinuly lidické ženy „své síly“ ve větší míře. Jejich slovo mělo ve společnosti váhu a tak zatímco každoročně zazníval na pietní vzpomínce projev lidické ženy – předsedkyně MNV, nyní svým svoláním hovořily ke světu všechny.

1952 „...rozsévají smrt a zkázu dědici Hitlerova odkazu – američtí imperialisté...“²²⁴

Německý mírový výbor poslal Lidicím poselství v rámci 10. výročí lidické tragédie. Na počátku roku 1952 totiž došlo ke zlomové události mezi vztahy Lidic a Německa – Německý mírový výbor obdržel 20. ledna 1952 od místního národního výboru v Lidicích první oficiální dopis zasláný z Lidic do Německa. Lidické ženy vyslovily morální podporu všem Němcům, kteří bojují o mír a chtějí vyřešit mírovou cestou německou otázku. Němci odpovídají, že všechen lid bude národním odporem odpovídat na Adenauera podepsanou generální smlouvu.²²⁵ Výročí lidické tragédie využili německé demokratické organizace²²⁶, aby ve svém svolání ke všem občanům NDR upozornili na americké imperialisty, kteří připravují novou a ještě strašlivější válku a k tomu používají fašistických vrahů.²²⁷ Dále vyzývají občany k manifestacím v den 10. června 1952.

Prostor pro prezentaci v Rudém právu dostaly rovněž lidické ženy, které ve svém „Svolání lidických žen k 10. výročí vyhlazení Lidic“²²⁸ nastínily širší rozměr lidické

²²² Mírová výzva lidických žen, In: Rudé právo, č. 138, 11. 6. 1950, str. 7.

²²³ Mírová výzva lidických žen, In: Rudé právo, č. 138, 11. 6. 1950, str. 7.

²²⁴ Lidice opět žijí a budou žít, Jan Zámyslický, In: Rudé právo, č. 146, 8. 6. 1952, poslední strana

²²⁵ Poselství Německého mírového výboru mírové manifestaci v Lidicích, In: Rudé právo, č. 147, 9. 6. 1952, str. 2.

²²⁶ Ústřední předsednictvo Svazu pronásledovaných nacistem, byro presidia Národní rady Národní fronty demokratického Německa.

²²⁷ Svolání německých demokratických organizací k 10. výročí vyhlazení Lidic, ADN, In: Rudé právo, č. 145, 7. 6. 1952, str. 3

²²⁸ Svolání lidických žen k 10. výročí vyhlazení Lidic, In: Rudé právo, č. 147, 9. 6. 1952.

tragédie a mezinárodní souvislosti týkajících se Lidic. V první řadě to bylo poukázání na americké imperialisty, kteří „chystají novou a ještě horší válku“ a na to si údajně připravovali i muže - dle článku tvořil „tuto armádu“ hitlerovský wehrmacht a propouštění váleční zločinci. Nejvíce však byla odsuzována generální, neboli válečná smlouva, jejíž okamžité zrušení ženy požadovaly. Ženy upozorňovaly, že imperialisté denně provádí obdobné hrůzy jako v Lidicích ve Vietnamu, Koreji, na Filipínách, v Egyptě, Tunisku a Malajsii. Dále upozorňovaly, že osud Lidic již není pouze jejich záležitostí, ale stal se výstrahou celému světu. Lidické ženy žádaly všechen lid, aby zajišťoval a urychloval výstavbu socialismu, protože ten měl nejvíce posílit mohutný tábor míru, v jehož čele stála „ocelová pevnost a záštita míru – Sovětský svaz“.²²⁹ Dále ženy vyjádřily podporu francouzským vlastencům a dalším obyvatelům, na které francouzská vláda „útočila a upírala jim demokratická práva a přímo podporovala válečné plány“.²³⁰

V dalších článcích se dočteme o situaci na stavbě v nových Lidicích²³¹. K 10. výročí lidické tragédie bylo postaveno 71 domků, v nichž žily lidické ženy a již 70 dětí. Jak je uvedeno v článku, děti si byly vědomy, kdo byl zárukou jejich šťastného dětství – veliký Stalin a tak se předháněly, kdo řekne více básniček o pětiletce a o vděčnosti ke Stalinovi. Kromě spokojených chvil trávených v Lidicích se v článku dočteme, že stále ještě trpí lidé v Koreji, Malajsii, Vietnamu a všude, kde dosud ještě „rozsévají smrt a zkázu dědici Hitlerova odkazu – američtí imperialisté se svými spřeženci“.²³²

Rudé právo uveřejnilo dne 9. června 1952 celý projev ministra Noska. Jeho slova si přímo na pietním území vyslechlo dle tisku na 20 000 návštěvníků²³³. Za zvuku smutečního chorálu položili věnce: prezident republiky, komunistická strana, vláda, diplomatický sbor, vláda Německé demokratické republiky, Ústřední akční výbor Národní fronty, Národní shromáždění, armády a další organizace. Pietní vzpomínka byla zahájena československou a sovětskou státní hymnou. Hlavní projev měl ministr vnitra Nosek, poté promluvila Anežka Hodinová-Spurná, předsedkyně Čs. výbor obránců míru. Průběh vzpomínky byl několikrát přerušen projevy vděčnosti Stalinovi, Gottwaldovi a Komunistické straně Československa. Nakonec bylo přečteno poselství Německého mírového výboru²³⁴, Růžena Petráková přečetla

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Provolání lidických žen k 10. Výročí vyhlazení Lidic, In: Rudé právo, č. 147, 9. 6. 1952.

²³¹ Lidice opět žijí a budou žít, Jan Zámyslický, In: Rudé právo, č. 146, 8. 6. 1952, poslední strana.

²³² Lidice opět žijí a budou žít, Jan Zámyslický, In: Rudé právo, č. 146, 8. 6. 1952, poslední strana.

²³³ Lidice nás zavazují – držíme ve svých rukou pevně věc míru, In: Rudé právo, č. 147, 9.6.1952, str. 1.

²³⁴ Mírová organizace z Německé demokratické republiky. Ústřední předsednictvo Svazu pronásledovaných nacismem, byro presidia Národní rady Národní fronty demokratického Německa.

provolání lidických žen a lidické děti Hanf a Vokatá přečetli protest proti generální smlouvě v západním Německu a pronásledování francouzských obránců míru.

Nosek se v první části svého projevu věnoval historickým událostem v Lidicích, uváděl, že Lidice, které se pro český lid měly stát výstrahou, lidé vyslovovali jako přísahu. V dalších částech svého projevu se věnoval politický událostem – zejména válce v Koreji a situaci ve Francii: „*Kapitalistická Amerika, Velká Británie a v jejich službách byrokracie a zrádná sociální demokracie hlásají ideologii třetí světové války.*“²³⁵, zdůrazňoval, že Američané provádí horší krutosti, než se staly v Lidicích. Výraznější pozornost rovněž Nosek věnoval tématu výstavby Lidic, zejména se zabýval otázkou rozpočtu. Ze statistických přehledů Nosek uvádí částky, které na Lidice byly vybrané a použité. Na stavbu nových Lidic přispěli cizinci v částce 7 milionů Kčs, což pokrývalo cca 4% výdajů.

Nosek uvedl, že Lidice byly vybudovány pilným československým lidem a díky státnímu rozpočtu, což snad mělo mimo jiné dokazovat sílu československého poválečného potažmo pounorového státu. Navíc dodal, že američtí „kšeftaři“ sice sbírku opravdu vyhlásili a měli určité množství finanční prostředků, ale nakonec místo pomníku, na který původně sbírka byla vyhlášena, měli zájem o velkostatky, kde by zároveň bylo zastoupení firmy s hospodářskými stroji. Tento návrh amerického komitétu byl zamítnut a zástupci vyzváni k předání sbírky – vyhlášovatelé sbírky však záhy sdělili, že peníze nedávají, že si je již rozdělili a 5000 dolarů darovali na fond uprchlých československých obyvatel. Na závěr Nosek zrekapituloval současnou situaci na výstavbě nových Lidic. Uvedl, že výstavba nových socialistických Lidic je přímo symbolem celého budovatelského úsilí. „*Lidice nás zavazují, abychom všichni na svém úseku co nejvíce usilovali o to, abychom se co nejdřív dopracovali k cíli – socialismu v naší zemi.*“²³⁶

Jediný článek, který vyšel přímo na výročí lidické tragédie, se ocitl až na druhé straně listu, přesto, že se jednalo o 10. výročí. Snad lze z této skutečnosti usuzovat na faktické priority komunistické moci. První stránku totiž zaplnily články týkající se závěrečného hodnocení roku stranického školení a socialistické soutěže k plnění plánu a zhospodárnění výroby. V článku o Lidicích s názvem „Nelze zapomenout“ nalezneme opět několik faktografických chyb – opět týkající se osudu dětí. Autorka uvádí „*ženy a děti byly zavlčeny do potupného otroctví*“²³⁷, tato nepravdivá, ale již „tradičně“ se opakující informace se

²³⁵ Lidice nás zavazují – držme ve svých rukou pevně věc míru, In: Rudé právo, č. 147, 9.6.1952, str. 2.

²³⁶ Lidice nás zavazují – držme ve svých rukou pevně věc míru, In: Rudé právo, č. 147, 9.6.1952, str. 2.

²³⁷ Nelze zapomenout, V. Michálková, In: Rudé právo, č. 148, 10. 6. 1952, str. 2

objevila poprvé v roce 1948²³⁸. Tentokrát byl kromě osudu dětí nepravdivě uveden i osud žen. Ženy strávily tři roky v koncentračním táboře Ravensbrück, přičemž 60 žen válku nepřežilo.

V textu článku se rovněž vyskytuje kritika Benešovy politiky v souvislosti s podepsáním Mnichovské dohody a zdůrazněním úlohy komunistické strany, která dle slov autora již v té době vedla „otupený“ národ: „*Mnichovem sražený a otupený národ burcovala a vedla ho komunistická strana v ilegalitě, posilována Stalinem a sovětským lidem. Popravy českých vlastenců budily nikoliv strach, ale hněv a nenávist.*“²³⁹ Dále jsou v článku kritizováni Američané za „velkohubá gesta“, která později nebyla naplněna – jako například snaha kongresmanů v roce 1945 přesvědčit Trumana, aby den vypálení Lidic prohlásil za „Lidice Day“, což se nestalo. Autorka dodává: „*Truman učinil z každého dne, z každé noci, z každé hodiny lidický den pro tisíce pokojných občanů Koreje*“²⁴⁰. Na závěr svého článku autorka vyzývá čtenáře k aktivní práci a zdůrazňuje, že aby byl zajištěn mír, je zapotřebí víc továren, víc uhlí, víc obilí, až poté má být naše země silná a nezranitelná.

Pietní vzpomínka v roce 1952 a její obraz v Rudém právu přinesla mnoho zajímavých spojitostí, které oproti minulým letům zmiňovány nebyly, anebo byly, ale nyní s ještě větším důrazem. Obsáhlý prostor byl věnován vztahům mezi Lidicemi a východním Německem. Z Lidic byl zaslán první oficiální dopis na podporu vztahů s Němci, ve kterém byla vyjádřena podpora lidem a organizacím²⁴¹, které bojovali proti generální smlouvě. Pro celý národ, ale rovněž další státy bylo adresováno svolání lidických žen. V neposlední řadě se autoři článků uchylovali k hodnocení první etapy výstavby nových Lidic. Stavba byla prezentována jakožto stavba mládeže, která vznikala díky poctivé práci celého národa. Již se neprezentovalo, že i přesto, že lidické ženy obývaly sedmdesát nově vybudovaných domů, okolí domů bylo neupravené. Chodníky, ani silnice nebyly součástí plánů první etapy výstavby.

1953 „U hrobu mužů stála čestná stráž pionýrů.“

V roce 1953 pietní vzpomínku uspořádal krajský výbor Svazu protifašistických bojovníků, krajský výbor obránců míru v Praze a místní národní výbor v Lidicích za účasti všech složek Národní fronty. Pražští pozouněři zahráli „Lidický chorál“ ke kladení věnců. U hrobu mužů stála čestná stráž pionýrů, členů ČSM, Lidových milic a složek národní

²³⁸ Ohlas dne, B. Kvasnička, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1948.

²³⁹ Nelze zapomenout, V. Michálková, In: Rudé právo, č. 148, 10. 6. 1952, str. 2.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Ústřední předsednictvo Svazu pronásledovaných nacismem, byro presidia Národní rady Národní fronty demokratického Německa.

bezpečnosti. Na pietní vzpomínce byl přítomen ústřední tajemník Čs. výboru obránců míru Lorenc, který pronesl hlavní projev, poté zazněl projev Růženy Petrákové (předsedkyně místního národního výboru) a poslance Vodičky (předseda Svazu protifašistických bojovníků). O politickém, stranickém a především opět automaticky myšleném odkazu mrtvých přítom hovoří i tak zdánlivě nevýznamná skutečnost, že tryzna byla ukončena Internacionálou.²⁴² V roce 1953 k výročí lidické tragédie vyšel pouze jeden stručný článek, který shrnul základní údaje o pietní vzpomínce. V článku nenalezneme ani citaci některého z projevů.

1962 „Vzorná obec okresu Kladno.“

V Lidicích se připomínalo 20. výročí a v Rudém právu bylo událostem věnováno výrazně více prostoru než v předchozích letech. V hlavním článku věnovaném lidické tragédii „Lidice hovoří“²⁴³ v samotný den výročí, je uvedeno, že lidická tragédie předznamenávala osud všech našich obyvatel. Autor článku se zajímavým důrazem na chystaný osud komunistické strany, který jaksi automaticky předsazuje před hrozbu celé společnosti, doslova uvádí: „*Všechny naše děti chtěli zabít nebo ukrást jako ty lidické. Země uprostřed Evropy, kde kázal Hus a táhly Žižkovi houfy, ta země měla být postupně zbavena svých oprávněných dědiců a měla se stát jen dílečkem „tisícileté říše“ fašistické zvrácenosti. Tak dalekosáhlé byly plány na likvidaci komunistické strany, dělnické třídy a všeho našeho lidu, který stál pevně proti okupantům.*“²⁴⁴ Jinými slovy český lid – to byla vlastně dělnická třída v čele s komunistickou stranou. Pořadí vyjadřovalo preference a ideální společenský stav.

V předvečer výročí lidické tragédie se sešli zástupci 26 zemí, zejména zemí, kde nalezneme obec s podobným osudem – jako Volgograd, Oradour, Band, Marrzabotto, Televag a Kragujevec. Mezi pozvanými hosty byli i čestní občané Lidic - Barnett Stross, plukovník Pankov, ošetřovatelka lidických dětí v Lodži Julia Makowská, polský lékař Jan Zielina a další. Všichni se sešli ve Smetanově divadle v Praze, kde jim Výbor socialistické kultury ve spolupráci s uměleckými svazy uspořádal „Večer poezie a hudby“. V rámci odpoledního programu následujícího dne byla v Lidicích otevřena výstava dětských výtvarných prací.²⁴⁵ V dalším článku nalezneme informaci o návštěvnosti Památníku Lidice – autor uvádí 200 000 návštěvníků ročně. Autor ve svém článku rovněž reflektuje spolupráci Lidic se zahraničím. Výčet měst a obcí, se kterými uvádí živou spolupráci, je dlouhý – anglické Coventry, norský Televag, jugoslávský Kragujevec, italské Marzabotto a Grullascem a samozřejmě

²⁴² Tryzna k 11. výročí vyhlazení Lidic, In: Rudé právo, č. 159, 9. 6. 1953, str. 2.

²⁴³ Lidice hovoří, In: Rudé právo, č. 158, roč. 42, 10. 6. 1962, str. 1 .

²⁴⁴ Lidice hovoří, In: Rudé právo, č. 158, roč. 42, 10. 6. 1962, str. 1 .

²⁴⁵ Večer k výročí lidické tragédie, In: Rudé právo, č. 158, roč. 42, 10. 6. 1962, str. 1.

s Leningradem, Varšavou, Budapeští a dalšími místy s podobnou historií. Štěpánek uvádí, že je to právě odkaz Lidic, který spojuje celý svět v mezinárodním úsilí o světový mír. Autor článku rovněž zmínil právě probíhající zájezd z Lidic ve Velké Británii, kam hnutí „Lidice Shall Live“ pozvalo 5 žen a 15 dětí z Lidic.

Článek je dále koncipován jako rozhovor s lidickou ženou, předsedkyní místního národního výboru Marií Jarošovou, která je během rozhovoru několikrát vyrušována – lidický občan a tajemník ONV přinese tabule s nápisem „Vzorná obec okresu Kladno“. Jarošová dodává, že toto ocenění přichází díky práci lidických žen, které se aktivně starají o chod obce – vyzdvihuje zejména činnost třináctičlenného výboru žen, který přednáší po celé republice. Jarošová obdivuje aktivitu žen, kterým je 70 let a působí jako informátorky v Růžovém sadě.²⁴⁶

Další článek napsala lidická žena Anna Rohlová. V tomto textu uvádí okolnosti obklíčení Lidic a následné události. Na závěr prosí všechny ženy a matky, aby se spojily v boji za mír.²⁴⁷ Největší prostor lidické tragédii byl však věnován v Rudém právu dne 11. června 1962. Tehdy články o lidické pietní vzpomínce zaplnily téměř celou úvodní stranu. Titulky zněly: Mohutné manifestace „Za mír a přátelství mezi národy“, Síly socialistického společenství nejmocnějším mírovým činitelem, Zahraniční delegace a hosté z více jak 30 zemí světa, Přes 70 000 účastníků, Výzva lidických žen a otištěn byl rovněž celý projev prezidenta Antonína Novotného. Kromě článků nalezneme na přední stránce hned tři velké fotografie z pietní vzpomínky (Novotný při projevu, kladení věnců delegace strany a vlády, pohled na zaplněné pietní území)²⁴⁸. V článku „Výzva lidických žen“ je uvedeno prohlášení žen, které rozlišují mezi Němcem a nacistou a upozorňují na německé spoluvězeňkyně v koncentračním táboře Ravensbrück. Lidice označují rovněž za symbol – symbol nezdolných sil života a míru.²⁴⁹

Z projevu Antonína Novotného bychom mohli kladně hodnotit, že již není opakována lež nacistů o osudu lidických dětí, ale již jsou pravdivě vylíčeny tragické události. Ale bohužel přes pravdivé informace o lidických dětech nastupuje lživá a jasně politicky motivovaná informace o výběru Lidic pro zničení, coby odplatu za smrt Heydricha: „*Němečtí fašističtí okupanti pochopitelně neurčili vyhlazení Lidic náhodou. Tento zločin byl adresován dělnické třídě, komunistické straně a pokrokovým silám, veliké většině národa, která pevně a*

²⁴⁶ Živé zrcadlo Lidic, VI. Štěpánek, In: Rudé právo, č. 158, 10.6.1962, str. 3.

²⁴⁷ Při jejich památce, Anna Rohlová: In Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1962, str. 3.

²⁴⁸ Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1962.

²⁴⁹ Výzva lidických žen, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1962, str. 1.

*odvážně věrna slavným revolučním bojům stála odhodlaně proti fašistickým okupantům.*²⁵⁰ Jak bylo již naznačeno výše, obec Lidice byla vypálena z mnohem prozaičtějšího důvodu. Na počátku stál dopis ženatého muže, který se chtěl rozejít se svou milenkou a aby si dodal na zajímavosti tak tvrdil, že je odbojář-atenátník. Příslušníci gestapa však dopis získali a dalšími výslechy se dostali na stopu, která vedla do Lidic. Novotný dále označuje Lidice jako symbol přátelství mezi národy a vyzívá, aby bez ohledu na společenské zřízení žily národy ve vzájemném míru, aby navždy byly vyloučeny války z lidských dějin.²⁵¹

Rudé právo v článku „Nikdy nesmí svět zapomenout“²⁵² reflektuje ohlas 20. výročí vyhlazení Lidic v zahraničním tisku. Moskevský deník Pravda píše: „*Jméno Lidic, dříve málokomu známé, zaznělo před 20 lety jako volání do zbraně. Navždy vstoupilo do dějin a stalo se symbolem boje za svobodu a za mír...*“. Bukurešťský list „Scintela“ otisknul článek pražského zpravodaje „Lidice žijí“, kde píše jak o tragédii, tak o životě v nových Lidicích. Poukazuje však i na osud nacistů, kteří se podíleli na tragédii a nyní údajně spokojeně žijí v západním Německu. Všechen tisk východní části Berlína pak uveřejňuje prohlášení prezidenta Lidové sněmovny NDR k 20. výročí lidické tragédie a mnoho dalších článků o historii i současnosti Lidic. Berliner Zeitung uvádí: „*Synonymum pro pojem fašistického barbarství a symbol světového boje za mír současně, to jsou Lidice.*“²⁵³

Následující den Rudé právo uveřejňuje další ohlasy ve světovém tisku. V článku „Lidice jsou výzvou k boji za mír“²⁵⁴ uvádí citace z korejských demokratických listů: „*Výročí vyhlazení Lidic je pro všechny mírumilovné lidi na světě příležitostí, aby potvrdili své odhodlání bojovat ještě důrazněji proti válečným přípravám amerických imperialistů.*“ Francouzský list Combat zdůrazňuje, že Lidice nejsou vymazány v srdcích těch, kteří trpěli pod nacistickým barbarstvím. Mexický prezident Lazaro Cardenas vyzívá všechny národy světa, aby se sjednotily v boji proti imperialistickým kruhům, které chtějí rozpoutat novou světovou válku. V československém kulturním středisku ve Varšavě proběhla vernisáž výstavy „Lidice-symbol fašistického teroru“. Pietní setkání proběhlo také v Havaně, kde k pamětní desce připomínající oběti nacismu za druhé světové války položili věnce zástupci kubánského hnutí za mír a svrchovanost národů, představitelé kubánských revolučních organizací, havanského městského zastupitelstva a pracovníci velvyslanectví ČSSR. Setkání zástupců zničených měst a obcí v Lidicích proběhlo 14. června 1962 v kulturním domě

²⁵⁰ Projev soudruha A. Novotného, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1962, str. 1.

²⁵¹ Projev soudruha A. Novotného, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1962, str. 2.

²⁵² Nikdy nesmí svět zapomenout, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1962, str. 3.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ Lidice jsou výzvou k boji za mír, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1962, roč. 42, str. 3.

v Lidicích. Zúčastnili se zástupci měst z Anglie, Francie, Belgie, Holandska, Itálie, Jugoslávie, Norska, Řecka, Sovětského svazu a Španělska. Za ČSSR se zúčastnily lidické ženy, zástupci Ležáků a slovenských obcí Ostrý Grúň, Klak a Švermovo. Setkání bylo zakončeno přijetím mírové rezoluce, kde se mimo jiné zmiňuje nebezpečný vývoj v Německé spolkové republice, kde údajně bývalý příslušníci Gestapa provolávají fašistická hesla.

Rezoluce vyzývá k uzavření mírové smlouvy s Německem a přeměnu západního Berlína ve svobodné demilitarizované město, aby mohla být postavena hráz agresivním silám západoněmeckého militarismu a revanšismu.²⁵⁵ Další akce pro zahraniční účastníky připomínky 20. výročí lidické tragédie byla uspořádána dne 15. června 1962, kdy se účastníci prohlédli obec a rovněž lidické domácnosti. Poté si delegace měly možnost prohlédnout Růžový sad a pietní území. Následovaly 4 hodiny projevů plných obdivu nad budovatelskou prací československého národa. Na závěr promluvil čestný občan Lidic plukovník Pankov, který osvobodil i území Lidic v roce 1945.²⁵⁶

Během připomínání smutného výročí lidické tragédie v roce 1962 se v tisku objevily některé nové tendence ve vyjadřování o Lidicích a zároveň některé spojitosti s Lidicemi nezůstaly tak jako každý rok opomenuty. V rámci 20. výročí lidické tragédie byl připraven doprovodný, kulturní program, o němž některé články pojednávaly. Z těchto článků se například můžeme dozvědět, kdo se těchto programů zúčastňoval. Kromě tradičních hostů a zahraničních delegací se pak setkáváme i se jmény lidických čestných občanů. Poprvé se v člancích rovněž objevuje informace o městech a obcích, se kterými Lidice aktivně spolupracují. Poměrně zřetelné odlišnosti se projevují v uvažování o Lidicích coby mezinárodním symbolu míru. Do této doby byly každoročně Lidice prezentovány jako symbol míru a svobody pro celý svět. Tato slova však vždy zaznívala z úst československých řečníků, maximálně z úst Barnetta Strosse. Až v roce 1962 však byla čtenářům nabídnuta připomínka lidické tragédie v zahraničním tisku. V článku je uvedeno z mnoha států světa, jakým způsobem si smutné výročí údajně připomínají například Mexičané, Kubánci, Poláci, Angličané a další. Pokud někdo měl pochyby o mezinárodním rozměru Lidic, nyní měl být přesvědčen, že skutečně Lidice „zná celý svět“.

²⁵⁵ Setkání zástupců zničených měst a obcí v Lidicích, In: Rudé právo, č. 163, 15. 6. 1962, str. 1.

²⁵⁶ Spojíme své síly v boji za mír, In: Rudé právo, č. 164, 16. 6. 1962, str. 1.

1967 „...odnášel dopisy dětí, aby je vhodil do poštovní schránky...“²⁵⁷

Pětadvacáté výročí v roce 1967 se neslo v podobném duchu jako to před 5 lety. Opět noviny avizovaly příjezd zahraničních účastníků, v čele s plukovníkem Pankovem. Za britskou delegaci se již se nezúčastnil Barnett Stross, který krátce před pietní vzpomínkou zemřel, ale představitel Společnosti pro britsko-československé přátelství a hnutí „Lidice Shall Live“, poslanec britské Dolní sněmovny Tedd Garrett. V kladenském divadle v předvečer výročí tragédie proběhla premiéra scénické montáže „Lidice žijí“.²⁵⁸ Jednalo se o dramatickou montáž filmových dokumentů, hudby a slova, kterou připravil ředitel divadla Dvořák.²⁵⁹ V souvislosti s 25. výročím probíhalo mnoho dalších doprovodných akcí – běžecký maraton Praha – Lidice, slavnostní zasedání sdružených měst a obcí, v kulturním domě byla zahájena výstava prací od umělců, kteří reagovali na výzvu „Lidice Shall Live“ a poslali jedno své dílo do Lidic, mnoha obyvatelům a institucím byly uděleny medaile a diplomy „Lidice 1942“²⁶⁰ jako projev uznání za významnou činnost v boji proti fašismu a válce, za přátelství mezi národy a podporu při budování nových Lidic a také byla odhalena pamětní deska budovatelům obce.²⁶¹

Náměstek ministra zahraničí NDR Fischer uvedl, že Lidice jsou symbolem boje československého lidu proti válce a fašismu, že jsou výzvou nepřipustit, aby německý imperialismus a militarismus znovu přepadl národy Evropy. V Tokiu proběhlo vzpomínkové setkání za účasti 400 občanů. Japonsko-československá společnost uvedla, že národy celého světa žádají, aby se Lidice již neopakovaly a přesto USA rozpoutaly ve Vietnamu válku a každodenními nálety zabíjejí ženy a děti.²⁶² Podobné projevy zaznívaly i na jiných místech světa. V Budapešti si občané v rámci výročí Lidic připomínají hrozbu neonacismu v západním Německu, odsuzují americkou agresi ve Vietnamu a fašistický teror v Řecku. V rámci vzpomínkového večera shlédli přítomní návštěvníci československý film *Vyšší princip*. Lidické výročí si rovněž připomnělo Mexiko, v deníku *Siempre* se píše: „*Případ Lidic měl dát celému světu lekci. A svět odpověděl: Lidice budou žít!*“²⁶³ Ve Washingtonu uspořádal pietní večer vyslanec ČSSR v USA Duda. Západoněmecká sociálně demokratická strana vyslala do Lidic delegaci, aby položila věnec u hromadného hrobu.²⁶⁴

²⁵⁷ Poslední dny lidických dětí, J. Řeřicha, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1967, str. 3.

²⁵⁸ Příjízdní zahraniční účastníci na lidickou manifestaci, In: Rudé právo, 4. 158, 10. 6. 1967, str. 1.

²⁵⁹ V neděli manifestační shromáždění v Lidicích, In: Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1967, str. 1.

²⁶⁰ Udělení medaile „Lidice 1942“, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 2.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Vzpomínka na Lidice ve světě, In: Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1967, str. 1.

²⁶³ Vzpomínka na Lidice ve světě, In: Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1967, str. 7.

²⁶⁴ Tamtéž.

I po 25 letech nalezneme v mnoha člancích informaci o tom, že „**hornická** obec Lidice byla před 25 lety vypálena“. ²⁶⁵ Hlavní referát na pietní vzpomínce pronesl místopředseda Výboru čs. sdružených měst a krajů Otradovec, který upozornil na další hrozbu války. Po Vietnamu přichází další hrozba – válečný konflikt na Středním východě. Uvedl, že Výbor žádá, aby Izrael respektoval usnesení Rady bezpečnosti a neprodleně zastavil agresi. Na závěr pietní vzpomínky bylo přijato prohlášení účastníků, ve kterém se vyzívá, aby všichni zástupci krajů, měst a obcí napomáhali rozvoji spolupráce mezi samosprávami a tím i k rozvoji kulturním, sportovním, vědeckým mezi národy a státy v duchu Charty OSN a usilovali o ukončení současně vedených válek. ²⁶⁶

Poprvé se v člancích k 25. výročí vyhlazení Lidic dočítáme, že lidické ženy kladly květiny v tělocvičně kladenského gymnázia, kde se naposledy viděly se svými dětmi. Dodnes zde pietní vzpomínka probíhá, i když prošla organizačními změnami. Nejprve ženy jezdily do gymnázia s početnými delegacemi, po roce 1989 v tělocvičně vzpomínaly na poslední chvíle strávené s dětmi samy. Nyní opět společně s lidickými ženami, resp. spíše již dětmi pietu udržuje mnoho osobností veřejného a politického života.

Neznámé a zajímavé informace se objevily v článku Řeřichy, který zaznamenal vyprávění polského lékaře Jana Zieliny, který společně se sestrou Julií Makowskou pečoval o lidické děti krátce před jejich smrtí. V článku se však objevuje několik sporných informací. Eduard Stehlík, který se dlouhodobě zabýval lidickou tragédií, několikrát upozornil na skutečnost, že pohledy zaslané lidickými dětmi z Polska, jsou výsledkem nacistické aktivity. Sami nacisté totiž rozdali dětem pohlednice a nechali je napsat příbuzným. Ti si měli myslet, že děti stále žijí. Naopak ve zmiňovaném článku se dozvídáme, že nacisté: „*Opatřili jim papír a tužky, aby mohly napsat domů. Když doktor Zielina po tajných lékařských vizitách odnášel dopisy dětí, aby je vhodil do poštovní schránky, vůbec netušil, že jsou to jejich poslední.*“ ²⁶⁷

Ohlas lidické tragédie i po 25 letech v zahraničí byl rozsáhlý. Setkání u příležitosti lidického výročí se konalo ve Státní opeře v Berlíně, akci organizovala národní rada Národní fronty demokratického Německa. V západoněmeckém i východoněmeckém tisku vyšlo mnoho článků o Lidicích a západoněmecká televize odvysílala pořad o vyhlazení obce, který připravila čs. televize. ²⁶⁸ Ostatní světový tisk reagoval na lidické výročí obsáhlými články, většinou napsaných českými a slovenskými autory či dopisovateli. Pietní vzpomínka se konala v New Yorku (uspořádali jí čs. krajané), v San Jeronimu v Mexiku, kde promluvil čs.

²⁶⁵ Aby se již nikdy neopakovala lidická tragédie, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1967, str. 1.

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ Poslední dny lidických dětí, J. Řeřicha, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1967, str. 3.

²⁶⁸ Na paměť Lidic v zahraničí, In: Rudé právo – Nedělní příloha, č. 159, 11. 6. 1967, str. 11.

velvyslanec Hanuš a na Kubě, kde čs. velvyslanec položil pomníku lidickým obětem věnc.²⁶⁹ Dodnes například v Chile probíhá v hlavním městě, Santiagu pietní vzpomínka u pamětní desky věnované lidickým obětem ve čtvrti Lidice, kterou organizuje české velvyslanectví.²⁷⁰ Z hlediska uchování paměti a jejího přenosu na jednotlivé generace je však třeba si klást otázku, zda by pietní vzpomínky probíhaly, kdyby se do organizace nezapojovalo české velvyslanectví, nebo krajanské spolky.

Rudé právo, které vyšlo po lidické pietní vzpomínce, 12. 6. 1967²⁷¹, věnovalo Lidicím velkou část přední strany. Úvodní článek s názvem „Tragický osud Lidic nás zavazuje“ je doplněn fotografií z kladení věnců ÚV KSČ, vlády a Národní fronty. Další prostor je věnován celému projevu Antonína Novotného a „Výzvě lidických žen a dětí“. 25. výročí od vyhlazení Lidic probíhalo v tradičním duchu. Nejprve zazněl Pochod padlých revolucionářů, poté proběhlo kladení věnců. Hlavní projev zazněl od prezidenta Antonína Novotného. Jak uvádí dobový tisk, jeho slova několikrát přerušil bouřlivý potlesk na znamení souhlasu.²⁷² V projevu se Novotný zaměřil na „americkou agresi ve Vietnamu, kde Američané shazují bomby a ničí jak životy, tak majetek“.²⁷³ Dále se zaměřil na konflikt na Středním východě a upozorňuje, že se všechny socialistické státy rozhodly odsoudit izraelskou agresi a vyslovili podporu Spojené arabské republice a dalším arabským státům. Zároveň dodává: „*Je bezesporu, že Izrael by takový válečný akt nemohl provést, kdyby si nebyl jist podporou imperialistických sil, především Spojených států amerických, jež v prvé řadě sledují zastavit pokrokový vývoj v této zemi.*“²⁷⁴ Mezi nové problémy, které ohrožují mír a do roku 1967 nebyly prezentovány na pietních vzpomínkách, patří růst počtu hlasů ve volbách do zemského sněmu v Dolním Sasku pro strany sdružující neofašisty.²⁷⁵

Účastníky dále pozdravil generál Pankov, který opět opakoval (tak jako na každé pietní vzpomínce): „*Jsme zde různí lidé z různých zemí. Jedno nás však spojuje – obavy o mír. Důrazně říkáme na adresu žhářů – mějte rozum, nebo vás stihne smutný osud.*“²⁷⁶ Závěrečné slovo zaznělo od A. Swinglerové, která zde prezentovala Společnost pro britsko-čs.styky, přednesla projev nedávno zesnulého Barnetta Strosse. Výzva lidických žen a dětí zazněla ze slov Marie Jarošové a dav návštěvníků pozvedal ruce na souhlas. Ve výzvě požadovaly:

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ Konzultace s českým velvyslancem v Chile, Imrichem Klimentem, 15. 4. 2010.

²⁷¹ Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967.

²⁷² Tragický osud Lidic nás zavazuje, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 1.

²⁷³ Projev soudruha Antonína Novotného, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 1.

²⁷⁴ Projev soudruha Antonína Novotného, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 1.

²⁷⁵ Tragický osud Lidic nás zavazuje, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 2.

²⁷⁶ Tamtéž.

1. aby solidarita mírumilovných lidí zabránila obnově militarismu a fašismu, který se znovu ozývá ze západního Německa
2. aby byla zastavena krvavá americká agrese ve Vietnamu a agrese Izraele na Středním východě, které vážně ohrožují světový mír
3. aby bylo skoncováno s rasovým útlakem a kolonialismem, který je hanbou XX. století
4. aby bylo přistoupeno k účinným ozbrojovacím opatřením, což by přineslo všem národům nesmírnou morální a materiální úlevu a pomohlo odstranit hlad a bídu z naší planety²⁷⁷

Po skončení pietní vzpomínky se oficiální hosté přesunuli do kulturního domu, kde již byla výstava moderního umění od umělců z celého světa. K 25. výročí vyhlazení Lidic byla vydána publikace „Již nikdy Lidice“, která byla přeložena do angličtiny, němčiny, francouzštiny a španělštiny a Čs. výbor obránců míru ji rozeslal do 80 zemí světa.²⁷⁸ Tak jak byla naznačená tendence v roce 1962 posílit význam Lidic jakožto celosvětového symbolu, v roce 1967 tato snaha byla ještě silnější. V rámci 25. výročí tragédie bylo opět uspořádáno mnoho doprovodných akcí, ať již skoro tradičně kulturních, tak i sportovních. Obec a různé spolky se snažily do Lidic přilákat více návštěvníků právě pomocí doprovodným programům.²⁷⁹ Do Lidic přijelo mnoho zahraničních delegací a rovněž tisk přinášel informace z celého světa, jak si připomíná tragédii malé české vypálené vsi.

1968 „Na paměť hrdinské smrti parašutistů.“²⁸⁰

V roce 1968 pronesl hlavní projev náměstek ministra zahraničních věcí Pleskot. Připomněl zejména důležitost splnění akčního programu KSČ, dále hovořil o současné mezinárodní situaci a zvýšení napětí vyvolávaném agresivní politikou některých států. Na závěr svého projevu prohlásil: *„V důsledném upevňování internacionální solidarity se socialistickými zeměmi založeném na demokratických principech rovnosti a nezávislosti, nevměšování a vzájemném respektování vidíme záruky, že svazky mezi socialistickými zeměmi se budou posilovat.“*²⁸¹ Ve výtisku rovněž nalezneme zajímavý článek „Na paměť hrdinské smrti parašutistů“, kde jsou informace k setkání, které má proběhnout 18. 6. 1968 v Resslově ulici v Praze. Setkání mělo přispět k rehabilitaci parašutistů, kteří vykonali atentát na

²⁷⁷ Výzva lidických žen a dětí, In: Rudé právo, č. 160, 12. 6. 1967, str. 1.

²⁷⁸ Světem kultury a umění, In: Rudé právo, č. 159, 11. 6. 1967, str. 2.

²⁷⁹ Tak se tomu děje například v dnešní době v Památníku Lidice. Do Lidic na výročí přijíždělo stále méně návštěvníků a tak ředitel Památníku Lidice začal pořádat v rámci výročí přehlídku dětských pěveckých sborů apod.

²⁸⁰ Na paměť hrdinské smrti parašutistů, In: Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1968, str. 4.

²⁸¹ Pietní shromáždění v Lidicích, In: Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1968, str. 1.

Reinharda Heydricha.²⁸² Faktem je, že tato zmíněná souvislost mezi Lidicemi a atentátníky na Heydricha naznačuje, že se autor článku zamyslel nejenom nad průběhem lidické tragédie, ale rovněž nad důvody vypálení Lidic. Zároveň je zde vidět změna tendence, kdy v poválečné době byli atentátníci nejprve odsuzováni, nyní se setkání v Resslově ulici konalo k jejich rehabilitaci.

1969 „Lidice stále volají do zbraně.“²⁸³

Lidická pietní vzpomínka probíhala v tradičním duchu, zakončena byla Internacionálou. Nové informace se dočítáme ve článku „Lidice stále volají do zbraně“ od Vladimír Konopky, který se dlouhodobě věnoval lidické tragédii. Kromě historických faktů se dozvídáme i některé informace, které nebyly do té doby prezentovány. Autor článku se zaměřil na ohlas lidické tragédie v USA a Latinské Americe, upozornil, že se k solidaritě s Lidicemi připojil i Charlie Chaplin a Bohuslav Martinů, který složil světově proslulou chorálovou meditaci, která byla prezentována již 28. října 1943 v Carnegie Hall v New Yorku. Na závěr svého článku Konopka uvádí: „*V době, kdy lidické děti dostávaly německá jména, aby už nikdo nezaslechl slovo Lidice, antifašisté na vzdáleném konci světa zvedali tato jména a novorozeňata je nesla dál jako symbol nezničitelnosti života.*“²⁸⁴ Kromě již tradičně zmiňovaného ohlasu lidické tragédie ve světě, Konopka zmiňuje další způsob uchování paměti na Lidice a to v podobě přejmenování žen a dívek po Lidicích zejména v Latinské Americe.

1972 „Položím kytičku za vietnamskou vesnici My-lai. Fašismus je na celém světě stejný.“²⁸⁵

V rámci 30. výročí od lidické tragédie se schází ravenšbrücké vězenkyně z celé republiky v Lidicích. Emílie Rohlová se ujala početné skupiny a provedla je po pietním území i nových Lidicích. Po skončení setkání se účastnila zájezdu do Polska, aby položila kytici v Chelmu, kde byly zavražděny lidické děti. Emílie Rohlová uvádí: „*Na místo smrti položím kytičku i za děti z jihovietnamské vesnice My-lai. Neboť fašismus je na celém světě stejný.*“²⁸⁶ Vietnamská vesnice My-lai, která byla zničena americkou armádou je součástí každého projevu i článků o lidické tragédii v rámci 30. výročí. Autoři vzpomínají na ohlas Lidic před

²⁸² Na paměť hrdinské smrti parašutistů, In: Rudé právo, č. 158, 10. 6. 1968, str. 4.

²⁸³ Lidice stále volají do zbraně, Vladimír Konopka, In: Rudé právo, č. 134, 10. 6. 1969, str. 3.

²⁸⁴ Lidice stále volají do zbraně, Vladimír Konopka, In: Rudé právo, č. 134, 10. 6. 1969, str. 3.

²⁸⁵ Jméno obce nevmazali, Zdeněk Provazník, In: Rudé právo, č. 130, 5. 6. 1972, str. 2.

²⁸⁶ Jméno obce nevmazali, Zdeněk Provazník, In: Rudé právo, č. 130, 5. 6. 1972, str. 2.

30 lety a připomínají, jak se každý domníval, že se již takováto tragédie nemůže opakovat...Nyní opět vyzívají svět k míru a zastavení běsnění imperialistů.²⁸⁷

Pražská mládež uspořádala počtvrté mírový pochod z Prahy do Lidic, sešlo se 600 mladých lidí. Mládež vyslovila jako důvod svého pochodu zejména podporu světového míru a vymezila se vůči válkám a násilí. Jedna ze studentek uvádí: „*Američtí vojáci vraždí v Indočíně nevinné lidi. Britská vláda brutálně vystupuje proti vlastencům v Severním Irsku.*“²⁸⁸ Hlavní projev na pietní vzpomínce v Lidicích pronesl Lubomír Štrougal. Přítomen byl rovněž prezident Ludvík Svoboda, předseda ÚV KSČ Gustav Husák a další funkcionáři. Štrougal v projevu ocenil zejména nedávnou dohodu mezi NSR, Sovětským svazem a Polskou lidovou republikou, také podepsání závěrečného protokolu ke čtyřstranné dohodě o západním Berlíně. Štrougal uvedl, že tato významná událost přispěla k uklidnění situace v Evropě. Zdůraznil i důležitost sovětsko-amerických jednání a fakt, že i země s odlišným společenským zřízením se mohou dohodnout. Dále byla součástí Štrougalova projevu informace o mírovém programu XXIV. sjezdu KSSSS.²⁸⁹ Tak jako každoročně do Lidic přijelo mnoho zahraničních delegací. Lidické mírové slavnosti proběhly za účasti zahraničních hostů dne 13. června 1972, v čele předsednictva zasedl generál Pankov a tajemník ústředního výboru Vietnamské vlastenecké fronty Tran-huu-Dyet.²⁹⁰

Doprovodné akce k 30. výročí vyhlazení Lidic probíhaly na Kladně, kde byla instalována výstava známek „Lidice budou žít“ a v Mánesu v Praze byla otevřena výstava výtvarných děl vzniklých k lidické tragédii a jako protest proti válce, jmenovala se „Lidice 1942-1972 – Proti válce a fašismu“.²⁹¹ Ostatní doprovodné akce bychom mohli nazvat jako sportovní – bylo vyhlášeno několik mírových pochodů do Lidic.²⁹² K 30. výročí byly vydány i dvě publikace mapující lidickou tragédii, dílo Miloslava Moulise „Lidice žijí“²⁹³, kde kromě tragédie je informace o dalších obcích s podobným osudem a další publikace Vladimíra Konopky „Lidice 1942-1972“²⁹⁴, což je obrazová publikace doplněna o předmluvu. Fotografie v knize dokumentují tragédii i nový život v obci. Unikátní informace přichází o uzavírání sňatků v Lidicích. Dozvídáme se, že od roku 1964 bylo v Lidicích uzavřeno na 850 sňatků! Do Lidic přicházejí nejenom tuzemští zájemci o sňatek, ale rovněž Čechoslovák

²⁸⁷ Jména nesoucí tíhu, Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1972, str. 3.

²⁸⁸ Žijí a budou žít, In: Rudé právo, č. 130, 5. 6. 1972, str. 1.

²⁸⁹ Projev soudruha L. Štrougala na mírovém shromáždění, In: Rudé právo, č. 136, 12. 6. 1972, str. 2.

²⁹⁰ Setkání v Lidicích, In: Rudé právo, č. 138, 14. 6. 1972, str. 1.

²⁹¹ Lhostejní tu nemohou procházet..., In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1972, str. 4.

²⁹² Mírové shromáždění v Lidicích, In: Rudé právo, č. 134, 9. 6. 1972, str. 2.

²⁹³ Moulis, Miloslav: Lidice žijí, Středočeské nakladatelství, Praha 1972.

²⁹⁴ Konopka, Vladimír: Lidice 1942-1972, Pressfoto, Praha 1972.

s francouzskou učitelkou, dále Česka a Švéd a další smíšená manželství.²⁹⁵ Cizinci, kteří uzavírali sňatek v Lidicích, tím chtěli vyjádřit svou podporu Lidicím. Názory na svatby v Lidicích jsou však rozporuplné, někteří považují sňatek na místě, kde se stala tragédie, za předem nešťastný, další v něm však vidí naopak symbol trvání, věčnosti.

1977 „Lidické memento není jen historickou událostí, má aktuální platnost i dnes...“²⁹⁶

V předvečer lidické tragédie proběhlo setkání zástupců Čs. svazu protifašistických bojovníků, Čs. svazu žen, Čs. mírového výboru a Socialistického svazu mládeže u příležitosti vypálení obce Lidice a Ležáků, přičemž obec Ležáky je v oficiálním názvu setkání uváděna vůbec poprvé. Pódium bylo vyzdobeno plakátem s nabádavými a vystražnými slovy Julia Fučíka uváděnými relativně často v souvislosti s věcí války a míru: „Lidé bděte!“²⁹⁷ Hlavní projev měl místopředseda ÚV NF ČSSD Trávníček, který upozornil, že ze závěrů XXV. sjezdu KSSS vyplývá, že se již nemá mír bránit, ale budovat. „*Lidické memento není jen historickou událostí, ale má svou aktuální platnost i v současné době, kdy k nám doléhají ozvěny ze srazu německých revanšistů ve Vídni, srazu neofašistů v NSR a kdy v Chile působí Pinochet.*“²⁹⁸

V tisku se objevila poprvé v rámci článků k výročí také informace o práci akademické sochařky Marie Uchytlové na památníku dětským obětem války, který byl ovšem až za dalších více než 20 let umístěn na pietní území.²⁹⁹ Hlavní projev na pietní vzpomínce měl Lubomír Štrougal, který ve své řeči vyzdvihl zejména odkaz lidických mučedníků a opakoval, proč se v Lidicích lidé každoročně schází – údajně kvůli aktuálnosti lidického odkazu, jenž měl spočívat v trvalé výzvě k míru. Ve svém projevu neuvádí Štrougal žádné konkrétní války, či mezinárodní události, pouze upozorňuje, že díky iniciativě Sovětského svazu probíhá mezinárodní jednání o míru s USA. Z lidické pietní vzpomínky bylo vydáno „Provolání účastníků mírového shromáždění“, tedy nejenom lidických žen a dětí, jak bývalo zvykem.

Pomineme-li další konkrétní teze, jež v průběhu akce zazněly, respektive v souvislosti s tímto výročím byly napsány, lze v daném roce pozorovat ústup od pozornosti soustředěné výhradně na Lidice, lidické ženy a děti. V oficiálních doprovodných programech zaznívá nyní ve spojitosti s Lidicemi i vzpomínka na Ležáky. Řečníci rovněž ve svých projevech začínají kritizovat nejenom „americké a další západní imperialisty“, ale přidávají další skupinu

²⁹⁵ Kde kvetou růže z celého světa, Zdeněk Provazník, In: Rudé právo, příloha Haló sobota, č. 135, 10. 6. 1972, str. 3.

²⁹⁶ Jméno, jež se stalo symbolem, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1977, str. 3.

²⁹⁷ Věčně živá připomínka, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1977.

²⁹⁸ Jméno, jež se stalo symbolem, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1977, str. 3.

²⁹⁹ Kultura, Jaroslav Moucha, In: Rudé právo, č. 135, 10. 6. 1977, str. 5.

nepřátel – neonacisty. V minulých letech autoři článků upozorňovali na nacisty z doby druhé světové války, kteří stále působili například v západním Německu, nyní však upozorňují i na nové podporovatele nacistické ideologie – mladé neonacisty.

1982 „Žádná, tzv. místní válka, nás nemůže nechat klidnými...“³⁰⁰

U příležitosti 40. výročí vyhlazení Lidic byla v pražském muzeu Klementa Gottwalda otevřena výstava „Lidice varují“, ve které se kromě lidických historických událostí věnovali autoři obrovskému rozmachu boje světových pokrokových sil za mír. Návštěvníkům byla představena rovněž další místa s podobným osudem, nejenom z doby druhé světové války, ale i z časů pozdějších. Výstavu připravilo oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ.³⁰¹

V době připomínání lidické tragédie rovněž v Praze probíhalo 11. shromáždění Světové federace demokratické mládeže. Jeden den zasedání proběhl v Lidicích, kde se mládež setkala s představiteli stranických a státních orgánů. Výsledkem jednání byla výzva mládeži celého světa k zahájení kampaně akcí mladých proti nukleární hrozbě, za mír a odzbrojení. Mládež poukazuje ve své výzvě na rozmístění americký raket středního doletu a střel s plochou dráhou letu v některých státech západní Evropy a vyjadřuje obavy z hrozby termojaderné války.³⁰² Výzva byla zaslána zasedání Valného shromáždění OSN. Další článek pojednává o hrozbě fašismu, který stále nevymizel, protože existuje předpoklad jeho zrodu – imperialismus.³⁰³ Autor článku uvádí, že nejenom šedá eminence z doby druhé světové války opět vládne v NSR, ale také posilují neonacistická hnutí zejména v USA a Itálii. Další texty se věnují lidické tragédii a opakují historická fakta. V každém článku je však závěrem připomenuto, že Lidice a její „sestry“ po celém světě trvale budou pečovat a udržovat mír a budou se proti válkám bouřit. V projevech řečníků stále zaznívá odvolávání se na odkaz Lidic a vymezování se vůči politice USA a jejímu zbrojení.³⁰⁴

Hlavní projev na pietní vzpomínce pronesl Alois Indra, zdravotní velvyslanec SSSR v ČSSR Alexander Botvin. V současnosti vždy při pietních vzpomínkách má projev nejvýše postavený přítomný politik. Zajímavé je, že v roce 1982 byl přítomný předseda vlády ČSSR Lubomír Štrougal i prezident republiky Gustav Husák a přesto měl projev Alexandr Indra, coby člen předsednictva ÚV KSČ. Indra se ve svém projevu kromě tradičních informací a statistických údajích o lidické tragédii zaměřil na návrhy předložené Brežněvem na XXVI.

³⁰⁰ Projev soudruha Aloise Indry, In: Rudé právo, č. 139, 14. 6. 1982, str. 2.

³⁰¹ Svět nesmí zapomenout, In: Rudé právo, č. 134, 8.6.1982, str. 1.

³⁰² Mír je naše společné právo, In: Rudé právo, č. 135, 9. 6. 1982, str. 1.

³⁰³ Lidice a dnešek, In: Rudé právo, č. 136, 10. 6. 1982, str. 1. Nebo Vzpomínky alarmují, In: Rudé právo, č. 136, 10. 6. 1982, str. 1.

³⁰⁴ V srdcích i paměti světa, In: Rudé právo, č. 136, 10. 6. 1982, str. 3.

sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu. Indra dodává, že vedení KSČ souhlasí s názorem Brežněva, že některé z posledních projevů prezidenta Reagana představují „krok správným směrem“, zároveň však upřesňuje, že slova musí být doplněna odpovídajícími činy, aby měly plnou váhu.³⁰⁵ Indra dále odsuzuje surovou agresi Izraele proti Libanonu a arabskému lidu Palestiny: *„Žádná, tzv. místní válka, byť by byla jakkoliv zeměpisně vzdálená, nás nemůže nechat klidnými, protože z ní může kdykoliv vzplát světový jaderný požár. Vždy budeme zastávat názor, že se všechny sporné otázky mají řešit politickým jednáním.“*³⁰⁶

Projev Indry i Botvina byl několikrát přerušován souhlasným potleskem. Marie Šupíková, tajemnice MNV přečetla „Provolání účastníků mírového shromáždění“, ve kterém se vyzývá k boji za mír a vyjádření protestu proti rozhodnutí vlády USA o výrobě neutronové zbraně a dalších prostředků hromadného ničení. Za zvuku Pochodu padlých revolucionářů byly položeny věnce a na závěr zazněla československá státní hymna.³⁰⁷ V novinách se objevilo rovněž několik článků s ohlasem na tragédii v zahraničí. V Coventry bylo připomenuto nejenom 40. výročí vyhlazení Lidic, ale také bylo oslaveno stejné výročí vzniku hnutí „Lidice Shall Live“. V nové katedrále v Coventry byla nainstalována výstava československých umělců s protiválečnou tematikou. Kromě výstavy byly až do konce června promítány československé válečné filmy a filmy seznamující také se životem socialistického Československa.³⁰⁸

Z článků vyplývá, že se pokračuje v nastoleném trendu částečného ústupu od centralizace zájmu pouze na Lidice a pietní vzpomínky se začaly využívat k jakémusi „všeobecnému zájmu společnosti“, o čemž například nyní svědčí další provolání účastníků mírového shromáždění. Aby však zřejmě neupadal zájem o Lidice a naopak se stále připomínala na různých úrovních tragická událost, pietní vzpomínku doplňovalo mnoho doprovodných akcí. Za povšimnutí rovněž stojí zmínka o ukončení pietní vzpomínky, kdy zazněla československá hymna. Bohužel, není možné zjistit, zda autor pouze opomněl i Internacionálu, či zda skutečně v tomto roce nezazněla. Každopádně pokud byla hrána, tak vždy o tom psal i tisk.

³⁰⁵ Projev soudruha Aloise Indry, In: Rudé právo, č. 139, 14. 6. 1982, str. 2.

³⁰⁶ Projev soudruha Aloise Indry, In: Rudé právo, č. 139, 14. 6. 1982, str. 2.

³⁰⁷ Ve jménu míru a blaha národů, In: Rudé právo, č. 139, 14. 6. 1982, str. 2.

³⁰⁸ Coventry Lidicím, In: Rudé právo, č. 139, 14. 6. 1982.

1988 „Žít a pracovat v míru, nedopustit rozpoutání válečného konfliktu“³⁰⁹

Projev stále ještě k tisícům přítomným přednesl kandidát předsednictva UV KSČ a vedoucí tajemník Středočeského krajského výboru strany Josef Haman. Kromě historických událostí připomenul odkaz Lidic, za nějž bylo považováno zejména udržení a upevnění míru. Z mezinárodních souvislostí připomenul nedávné setkání Michaila Gorbačova a Ronalda Reagana. To hodnotil řečník jako významné a důležité v souvislosti s bezpečností a budoucností světa.³¹⁰ Haman dále charakterizoval současnou společenskou přestavbu, zejména ekonomické reformy a další kroky k posilování socialistické demokracie. Na vzpomínce dále promluvil Valentija Mesjac, tajemník moskevského oblastního výboru KSSS. Ve svém projevu vyzdvihl mírovou politiku Sovětského svazu a přátelské styky mezi Moskevskou oblastí a Středočeským krajem, které trvají již 24 let.³¹¹

1989 „...přichází stovky občanů z celé vlasti...“

Velkou změnou v článku o pietní vzpomínce z roku 1989 je informace o příchodu „stovek občanů z celé naší vlasti“.³¹² V dřívějších letech přicházeli nejprve desetitisíce, později tisíce návštěvníků. Lze tak hovořit o zřetelném poklesu zájmu občanů o lidické vzpomínkové akce. Důvodem může být fakt, že se nejedná o kulaté, ani půlkulaté výročí, ale rovněž možný úpadek zájmu o Lidice, či dokonce odklon české společnosti od „všeho komunistického“. Zajímavostí je položení věnce ze syrské Kunejtry, kde se obdobná tragédie stala v roce 1974. Guvernér Kunejtry a předsedkyně MNV podepsaly následně protokol o spolupráci a přátelství. Hlavní projev na pietní vzpomínce zazněl od předsedy ČNR Josefa Kempného, který po shrnutí tragických událostí v Lidicích promluvil o tom, že byly dokončeny potřebné předpoklady k tomu, abychom socialistickou společnost podstatně zdokonalili. Mírové shromáždění bylo zakončeno opět Internacionálou.

7.2. Pohled lidických obyvatel na pietní vzpomínky

Zajímavé je konfrontovat průběžně otiskované novinové zprávy a oficiální projevy s prožitky a vnímáním samotných lidických obyvatel. Nárátorům jsem proto kladla otázku týkající se pietních vzpomínek. Zajímalo mě, zda se jich zúčastňovali, jak je vnímali oni a jejich rodina, popřípadě zda si nějakou konkrétní akci vlastně vybavují. Ve výsledku se

³⁰⁹ Symbol boje za upevnění míru, In: Rudé právo, č. 137, 13.6.1988, str. 1.

³¹⁰ Symbol boje za upevnění míru, In: Rudé právo, č. 137, 13.6.1988, str. 1.

³¹¹ Symbol boje za upevnění míru, In: Rudé právo, č. 137, 13.6.1988, str. 1.

³¹² Ve jménu mírového života, In: Rudé právo, č. 136, 12. 6. 1989, str. 1.

odrazilo to, jak člověk na tragédii vzpomínal. Někteří spíše preferovali tichou vzpomínku v ústraní, v jiný den, než byla ona oficiální, někteří se zúčastňovali veřejných akcí z důvodu oficiální funkce, kterou v obci zastávali. Na počátku jsem vycházela z předpokladu, že se lidičtí museli vzpomínkových akcí účastnit. To se však nepotvrdilo. Pokud lidická žena na pietní vzpomínku nešla, nikdo jí nic nevyčítal. Domnívám se, že to bylo způsobeno tím, že návštěvnost pietních vzpomínek byla tak obrovská, že stačilo, pokud přišly jen některé přeživší ženy a děti, jakožto reprezentantky vzpomínky na tragédii.

V. D.: „No to je, takhle, matka to neměla ráda, i když jako, jako lidická žena měla chodit, eh, na ty pietní vzpomínky a to. A ta velice nerada chodila, protože... ona neměla dobré vzpomínky, v hrobě taky nikoho neměla. Ani nikdy se nejela podívat, i když jako dělali zájezd do Německa nebo přímo do Ravensbrücku, tak nikdy tam nejela. Bohatě jí stačilo, že už tam byla a že se tam podívat nikdy nemusí.“³¹³

V. D.: „No my jsme to pojímali takovým tím spíš jako, že je to jako pouť. Tak jsme se scházeli třeba u Jarošů, protože jako děti jsme šli spolu. Tam jsme chodili jako pionýři“.³¹⁴

V.S.: „No, nikdy si nepamatuju, že by když byla pietní vzpomínka, tak že by ten den na tu pietní vzpomínku šla. Nikdy! Vždycky chodila až druhej den. Většinou na tu pietní vzpomínku prší. Takže takový to, jak tam je prostě ta hudba a hromada lidí... A taky si pamatuju, každěj rok ty ženský, jak jezdily do tý reálky. My jsme to tenkrát brali, jako že se uleju ze školy. Ale pro ní jako ten den pro ní byl jako pohřeb. Byla z toho hodně špatná.“³¹⁵

Narátorka A.D. reflektuje ve svých vzpomínkách přípravu na pietní vzpomínku a také to, jak se pietní vzpomínka dříve nazývala. Obecně bychom mohli konstatovat, že pouze první pietní vzpomínka se nazývaly pojmem „národní pouť“, i když mezi některými návštěvníky toto pojmenování přetrvávalo – změnil se ale charakter – resp. obsah slova „pouť“. Národní pouť do Lidic byla skutečně bezprostřední reakcí, která následovala těsně po osvobození Československa a trvala zhruba do roku 1947. Právě proto první pietní vzpomínka v Lidicích byla obrovská, co se týče počtu návštěvníků, ale rovněž zda se, že i skutečně upřímná, vzhledem k tomu, že se konala pouze měsíc od konce války. Návštěvníci přijížděli, nebo

³¹³ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 26. 3. 2010.

³¹⁴ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 26. 3. 2010.

³¹⁵ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. S. vedla Gabriela Havlůjová dne 8. 11. 2009.

přicházeli z celé republiky, spontánně. Během pořádání pietních vzpomínek Společností bylo setkávání nazýváno také „slavností“. Nejvíce používaným pojmem, ovšem s již srozumitelnými politickými konotacemi, byla zřejmě „manifestace“ definovaná jako „veřejné projevení určitého názoru“. Tento pojem měl signalizovat sounáležitost s lidickými ženami a jejich „poselstvím“ o zachování míru. Rovněž však měl zároveň upamatovávat na budování lidově demokratického Československa. Narátorka A.D. popisuje pietní vzpomínku, jako „pout“³¹⁶. A i další narátor P. H. se k názvu pietní vzpomínky vyjadřuje a kriticky hodnotí pojem „slavnost“.

A.D.: „No tak většinou pamětníci, co vlastně teda přežili jako ti, tak se na to připravovali, že prostě uklízeli, dávali všechno do pořádku, protože to byli vlastně ty lidi, co tady měli kořeny, co tady vyrostli v těch Lidicích, a proto se taky říkalo pout', v Lidicích je pout', ale nebyla to pravda, protože když byla ta 1. pietní vzpomínka, tak to bylo tak, že lidi putovali, jako 1. pout' do Lidic a voni prostě z toho udělali manévry, vždycky pout', pout', to bylo špatně založený. No, takže sem hodně lidí chodilo, tak se na to ty lidi připravovali, že jo, aby teda jim doma i mohli něco nabídnout, nějaký to pohoštění“³¹⁶

P.H.: „Musím říct jednu věc: pamatuju si na to, že vždycky takhle, jako tenkrát se slavilo, jako prostě to je takovej výraz, kterej jako mně nejde přes rty.“³¹⁷

Narátorka V.S. vzpomíná na pietní vzpomínky, které prožívala jako dítě. Otázkou je, zda se dokáže vcítit do doby, kdy jí bylo 10 let. Domnívám se, že člověk není schopen této perspektivy, avšak prožitek z výjimečnosti, kterou zažívala, v její paměti zůstal natolik silný, že jej zřejmě uchovala dodnes – i když třeba v pozměněné podobě, kterou způsobil časový odstup a další okolnosti. Narátorka byla dítě, které se samozřejmě rádo pochlubilo a tak o pietní vzpomínku byla jedinečná příležitost vyniknout. Hezky se oblékla a byla pyšná na to, že patří do Lidic. V.S. také naznačila jistou paralelu mezi pietní vzpomínkou a 1. Májem:

„Sem, když jsem byla malá, se tady slavily ty výročí, tak tady bylo hromadu lidu. Já i vím, že lidi k nám chodili i na prohlídku baráku. Hroznýho lidu. A já jsem byla právě taková pyšná, že teda jako bydlím v těch Lidicích. Když jsem šla v šatech, tak jako do toho domu, tak lidi tak koukali.. a chtěli vidět ty baráky, nový, moderní, viš. Když bylo to kulatý výročí a já měla sem

³¹⁶ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s A. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

³¹⁷ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s P. H. vedla Gabriela Havlůjová dne 22. 11. 2009..

tak nádherný silonový šaty, růžový s kanýrkama, tenkrát hogo fogo. Já vím, že mě lidi jako zastavovali, jaký sem měla krásný šaty, jako modelka. Byla jsem taková jako hrdá, pyšná, že jako všichni vobdivujou ten barák, že prostě. Brala jsem to prostě úplně jinak, než jsem to jako měla brát... Ale byla jsem mladá holka, to jako... s tím se nedalo nic dělat“.³¹⁸

A.D: „Víš, chodili se podívat, jak bydlíme, protože to byly moderní baráky, ústřední topení, velký místnosti. Ale myslím si, že ty ženský by vyměnily tenkrát klidně nějakou pastoušku, kdyby se jim místo toho vrátily děti.“³¹⁹

Narátkorka M. Š. rovněž komentovala organizaci pietních vzpomínek a to s rozdělením, zda se jednalo o kulaté výročí, či jen o každoroční pietní vzpomínku: *„Když to bylo celostátní, tak to dělal federální ústřední výbor národní fronty, Když to bylo neoficiální jako nekulatý, tak to dělal krajský výbor národní fronty. Takže my jsme jako tadyhle s tím... samozřejmě, že jsme jako pomáhali zajišťovali různý ty, ale jinak finančně to všechno táhli voni. Kraj anebo Praha, no“.³²⁰*

Narátkorky M. Š. jsem se v souvislosti s pietními vzpomínkami zeptala také na další doplňující otázku, jen zdánlivě okrajovou. Dotázala jsem se jí na prodej ovoce a zeleniny během akcí, respektive zda se domnívá, že možnost nákupu zboží, které jinak bylo těžko dostupné, nějak ovlivňovalo účast na pietních vzpomínkách: *„To jo, no, to bylo právě, tohleto nejhorší, že nikde to nebylo a na výročí všechno. Hele, ale my jsme se k tomu ani nedostali prosím tě, jak jsme lítali vod rána do večera, ježiš, to bylo, ale věděli jsme to, že to tam je, to říkali. Vono, podívej se, vono stejně, když bylo to kulatý, tak tady ty lidi... tady bylo víc, že jo, protože tady byl třeba prezident, tyhle ty, vláda, že jo, tak to... A když nebylo kulatý tak už to taky nebylo takový jako, tak hodně lidí, takže... Ale no jo, tak každá ta doba něco s sebou přinesla a muselo se to takhle dělat, no, dneska se to zas dělá jinak“.³²¹*

P.H. také vzpomíná na prodej ovoce a zeleniny, u něj je asi nejvíce patrné ze všech narátorků, že nechce hovořit o dění za minulého režimu: *„No, je to pravda, byly tady dycky jahody, byly tady třešně, brambory byly a tady to, to je pravda. Ovšem to byla jiná doba, možná že jako chtěli nalákat lidi, aby sem šli, ale já jsem v té době byl mladej, takže nemůžu prostě jako tohleto hodnotit.“³²²*

³¹⁸ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s V. S. vedla Gabriela Havlůjová dne 8. 11. 2009.

³¹⁹ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s A. D. vedla Gabriela Havlůjová dne 28. 3. 2009.

³²⁰ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

³²¹ Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s M. Š. vedla Gabriela Havlůjová dne 5. 3. 2010.

³²² Viz Soukromý archív autorky. Rozhovor s P. H. vedla Gabriela Havlůjová dne 22. 11. 2009..

V. Z. se na rozdíl od ostatních narátorů domnívá, že návštěvníci do Lidic jezdili i kvůli ovoci a zelenině a také ne vždy zcela dobrovolně. Upozorňuje na to, že pokud například jel zájezd na Křivoklát, vždy se zastavil i v Lidicích: „*Holka zlatá, hele, v půl sedmý, v půl sedmý už sem chodili lidi, protože tady byly první jahody, první rajský, jo? A to je fakt! Prostě... takže ty lidi sem chodili skutečně hele, a... prostě to to nebylo, tak se nacpali do Lidic, jo. Kdo jel na Křivoklát, na Karlštejn se stávil v Lidicích... Hele, nahnali sem hasiče z okolí, jo? Hele ty hasiči, tady byli i přes noc. Ty zhnojený chodníky, který tady jsou ještě od starejch dob. Od čeho myslíš, že to je? Od autobusů, od těchle hasičskejch aut, hele... to všechno sem nahnali. Tady hele, tady prostě... tady prostě bylo, to parkovalo tady, parkovalo to nahoře ve starejch Lidicích na tý louce takhle do kopce, tak tam to parkovalo taky. Jo? Prostě všechno, co to... tak to nahnali do Lidic, jo? No nevim no... Prostě nevim, no... A to je jako fakt, jo? Protože tohle nikdo nemůže popřít, jo.“*

ZÁVĚR

V diplomové práci jsem se zabývala poválečnými dějinami Lidic a životem místních obyvatel v obci. Paměť na Lidice se pohybuje od téměř idylického předválečného života v původní obci, přes vzpomínky na tragické události během války až po paměť na komunistickou propagandu v rámci pietních vzpomínek. Během interpretace rozhovorů se setkáváme s motivem, který je pro jednu skupinu narátorek - lidických žen - stejný – udržují coby jediné přeživší dospělé osoby paměť na původní obec. Lidické děti mají paměť na původní obec již zprostředkovanou, ať posloucháním příběhů svých matek, či jsou jejich vzpomínky ovlivňovány dalšími okolnostmi, zážitky, literaturou atp. Tato má domněnka byla potvrzena v rámci nahrávání rozhovorů jak s lidickými dětmi, tak ženami.

Okolnosti tragédie a osudy lidických obyvatel byly zpracovány mnoha autory. V předložené práci jsem „známé vody“ lidické tragedie opustila a zaměřila jsem se na dobu poválečnou, na Lidice coby symbol a na jejich odkaz. Jak je patrné v celé diplomové práci, Lidice nejsou jedním a tím samým, potažmo statickým symbolem pro každého jedince či pro každou skupinu. Přesto nejčastěji byly Lidice nazývány symbolem míru. Odkaz vyhlazených Lidic se měl stát pojítkem mezi státy celého světa – odkaz, který měl vyzývat k míru a životu bez válek. Ovšem komunistická moc v Československu z Lidic v průběhu 41 let své vlády vytvořila vlastní specifický symbol. V rámci pietních vzpomínek Lidice náležitě využívala ke své propagaci. Pouze první pietní vzpomínka byla zcela spontánní. Do Lidic se sjelo 10. června 1945 na 150.000 návštěvníků, kteří demonstrovali odhodlání a sílu národního kolektivu nepřipustit opakování podobných událostí a budovat novou republiku.

Po roce 1948 však Lidice byly využity komunistickou propagandou při obhajování komunistické politiky. Komunistická moc z Lidic udělala nositelku svébytné politizované paměti a zřetelný symbol nových politických poměrů. Při každoročních pietních vzpomínkách po roce 1948 byly na tribuně prezentovány hesla a výzvy na podporu komunistické strany, poděkování a vděku Rudé armádě a Sovětskému svazu. Zároveň zde však byly přeživší lidické ženy a děti, a ty si pietní vzpomínky prožívaly vlastním způsobem. Některé se zúčastňovaly, buď z piety, nebo z důvodu své funkce, jiné zůstávaly doma nebo opouštěly vesnici před masami lidí. Vzpomínky se nekonaly pro ně, ale zejména pro funkcionáře a občany, kteří dostali na tento den volno z práce, či školy. Na pietních vzpomínkách se prodávalo nedostatkové zboží a účast byla vždy obrovská.

Lidice se měly stát nejen místem vzpomínek na tragédii, ale rovněž i symbolem režimu a po únoru 1948 budovaných protifašistických tradic. V představách nejen návštěvníků pietních akcí, ale snad i většinové společnosti, se Lidice zároveň staly prototypem komunisté obce. Lidice byly prezentovány coby stavba mládeže, kde žijí šťastní obyvatelé, většinou přeživší ženy a děti těšící se z nových přírůstků do rodiny a z moderně vybavených domů.³²³ Pravdou však je, že se někteří muži do přízně lidických žen ne vždy hlásili kvůli lásce. Lákal je nejenom majetek, který ženy dostaly – rodinný dům, ale i ošacení a finanční dary apod., ale také postavení. Některé lidické ženy a další členové jejich rodin se aktivně zapojili do politiky a někteří získali vysoké funkce ve státní správě. Druhou stranou mince, ne příliš známou, ale charakteristicky vypovídající o poválečné době v obci, je každodenní realita lidických obyvatel, kterým často život v nové obci připravil různá omezení. Ať už to byla omezení ta nejvážnější v osobním životě, nebo ta méně důležitá, ale přesto nepříjemná, sice omezení stavební. V předkládané diplomové práci pak zazněly některé konkrétní příběhy a případy omezení a zásahů vůči obyvatelům.

Jak jsem již uváděla, příchozí lidé si měli Lidice zapamatovat. Lidice jsou však dynamickým místem paměti. Jak vyplývá z této diplomové práce, Lidice mohou být synonymem pro válku, poválečné národní sepětí, poúnorové budování a politizaci, ale nakonec jsou i znakem transformačního procesu české společnosti, plurality paměti a pokračující politické manipulace s touto pamětí. Z rozhovorů s pamětníky vyplývá, že paměť na Lidice se nevztahuje pouze na původní obec, ba naopak, zejména na tragédii zničení Lidic, která u české společnosti a návštěvníků místa převažuje. Lidice však nejsou pouze místem paměti pro českou společnost. Díky propagandě jak nacistů, tak západních mocností, zná Lidice snad celý svět. Západní mocnosti využily Lidic jakožto symbolu k posílení boje za mír a ukončení války. Naopak nacisté chtěli na příkladu Lidic zastrašit odbojáře a mocnosti.

Opak se stal skutečností. Lidice měly světový ohlas a paměť na Lidice byla přenášena a posilována mnoha způsoby. Ať to bylo filmovým zpracováním, přejmenováváním obcí a měst po Lidicích, ale rovněž v neposlední řadě pojmenováváním žen a dívek. Z rozhovorů se třiceti ženami jménem Lidice žijícími převážně v Latinské Americe, které jsem oslovila prostřednictvím sociální sítě Facebook, jsem dospěla k několika zajímavým postřehům, které prezentuji v diplomové práci. Žen jsem se dotazovala, na motivy rodičů, které přiměly své dcery pojmenovat po Lidicích a na další otázky, týkající se jejich vztahu k Lidicím. Dospěla

³²³ V nových Lidicích dostala každá přeživší žena a později i přeživší dítě rodinný dům.

jsem k závěru, že většina žen považuje své jméno za osudné a celý život rozšiřují povědomí o Lidicích a to i nevědomky, když se ostatní lidé ptají, co jejich zvláštní jméno znamená.

Ohlas lidické tragédie po celém světě byl zapříčiněn nejenom propagandou v rozhlasu a tisku, ale rovněž díky Barnettu Strossovi a britskému hnutí „Lidice Shall Live“, o kterém pojednával jeden z tematických bloků předkládaného textu. Zabývala jsem se příčinami založení a činností hnutí „Lidice Shall Live“ a rovněž osobností zakladatele hnutí, Barnettem Strossem. O Strossovi je obecně známý pouze fakt, že byl britský lékař a poslanec za Labour Party. Z rozhovorů s příslušníky rodiny Strosse jsem zjistila, že Stross byl lékař horníků, kterým vymohl odškodnění za jejich pracovní úrazy a onemocnění. Proto když byla rozhlasem rozšířena informace o vypálené „hornické“ české vsi, rozhodl se Stross Lidicím pomoci a oslovil právě britské horníky. Stross následně založil hnutí, které mělo za cíl vybudovat novou vesnici, dále podporovat přeživší ženy a děti a dbát na to, aby se na Lidice nezapomnělo.

Paměť na Lidice posiloval několika způsoby. Stross budil pozornost svým zájmem o umění a tak díky svým uměleckým kontaktům později vyhlásil výzvu umělcům do celého světa a založil Lidickou sbírku moderního umění, která je dodnes v Lidické galerii a její součástí je množství velmi vzácných děl. V Lidicích rovněž založil Růžový sad přátelství a míru a při svých každoročních návštěvách pietních vzpomínek vozil i finanční dary. Barnett Stross ovšem nejezdil do Lidic pouze jako velký podporovatel a mecenáš, ale jeho návštěvy měli vedlejší podtext – spolupracoval dle britské Wikipedie³²⁴ se Státní bezpečností. V předkládané práci představuji Strosse nejenom jakožto oficiálního každoročního hosta Lidic a váženého poslance, ale rovněž naznačuji i jeho méně známé stránky, jak z osobního, tak pracovního života.

Kromě britského hnutí „Lidice Shall Live“ byla v československém prostředí zřízena organizace, která měla za svůj hlavní cíl právě výstavu obce a to „Společnost pro obnovu Lidic“, jejími aktivitami se také v práci zabývám. V souvislosti s výstavbou nové obce jsem se rovněž zaměřila na otázku, do jaké míry se jedná o dvě odlišné obce stejného jména. I když Lidice byly po válce znovu postaveny, v materiálním, hmotném slova smyslu se již jedná o novou obec. Můžeme konstatovat, že nejenom samotným uspořádáním, ale i objekty, které v nových Lidicích vznikly, jasně dokazují mnohem spíše na jiné směřování obce. Ať je to například vybudování kulturního domu na úkor kostela. Největší rozdíl v nové obci je pak ve složení obyvatel a zpretrhání vazeb.

³²⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Barnett_Stross, staženo dne 1. 12. 2011.

Po roce 1989 však právě díky tisícům návštěvníků, kteří do Lidic přicházeli a měli si tato místa (místo původních Lidic a nově vybudované Lidice) zapamatovat, se Lidice stávaly nejen místem vzpomínek na tragédii, ale rovněž a snad i především, symbolem režimu. Právě tato snaha z Lidic udělat komunistický symbol přivedla po revoluci 1989 Lidice téměř k zapomnění, protože obec, která byla prezentována jako komunistická, upadla v nezáměr politiků, ale i větší části společnosti. Nová politická moc se chtěla vymezit vůči všemu „komunistickému“ a tak i Lidice byly zařazeny do míst, kterým není potřeba věnovat takový prostor. Závěrem snad můžeme konstatovat, že lidičtí skutečně měli výjimečný život. Někteří svého tragického osudu pragmaticky využívali, prakticky všichni však byli nikoliv vlastní iniciativou, s tragédií po celý svůj život konfrontováni.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

...a muži byli zastřeleni, Společnost pro obnovu Lidic, Praha 1946

Amort, Čestmír: *Heydrichiáda*, Naše vojsko, Praha 1965

ASSMANN, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit (Erinnerungskultur und Geschichtspolitik)*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn 2007

ASSMANN, Jan: *Kultura a paměť*, Prostor, Praha 2001

BAUM, Will Klug: *Oral History for the Local Historical Society*, American association for State and Local History, Nashville 1971, Second edition

BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945*, Prostor, Praha 2000

CRESSWELL, Tim: *Place- a Short Introduction*, Malden u.a. 2004

FREUD, Sigmund: *Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, Gumberg Library, Berlin 1917

GUDEHUS, Ch.-EICHENBERG, A.-WELZER, H.: *Gedächtnis und Erinnerung (Ein interdisziplinäres Handbuch)*, J.B. Metzler, Stuttgart, 2010

HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*, Slon, Praha 2009

KONOPKA, Vladimír: *Lidice*, Mír, Praha 1953 (a další vydání)

KONOPKA, Václav: *Zde stávaly Lidice*, Naše vojsko, Praha 1959

KURAL, Václav: *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938 – 1945)*, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1994

Lidice! očima pamětníků a autorů literatury faktu, Pražská vydavatelská společnost s.r.o., Praha 2009

Lidice shall live, Published by Czechoslovak.British Friendship-Club 1942

Lidická tryzna: projevy učiněné dne 10. června 1945 v Lidicích. Praha, Ministerstvo informací, 1. vyd. 1945

Lidice, Futuro, Buenos Aires 1944

LOUDA, Vlastimil: *Lidice. Čin krvavého teroru a porušení zákonů i základních lidských práv*, Ministerstvo vnitra, Praha 1945.

MACKOVÁ, Jolana – Ulrych, Ivan: *Osudy lidických dětí*, VEGA – L, Nymburk 2003

- MARIÁNKOVÁ, Jana a kol.: *Lidice 1942-2002* : soupis publikací, dokumentů a uměleckých děl v rešerších domácích a zahraničních institucí, VEGA-L, Libice nad Cidlinou 2002
- MASTNÝ, Vojtěch: *Protektorát a osud českého odboje*, Eurolex Bohemia, Praha 2003
- MERHOUT, Cyril: *Lidice*, Ministerstvo informací, Praha 1945
- NICOLSON, Harold: *A Tribute by the Members of the International P.E.N.*, Allen & Unwin, London 1994
- NICOLSON, Harold: *A Tribute by the Members of the International P.E.N.*, Allen & Unwin, London 1994
- NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií*, In: Politika paměti, Cahiers du CEFRES, Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1998
- ROBERTSON, M.B.: *Třídílná struktura- Oral history guide*, Unley, AOHA 2006
- SCHMID, Harald: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis*, V&R unipress, Göttingen 2009
- SKLENIČKOVÁ, Jaroslava: *Jako chlapce by mě zastřelil – příběh nemladší lidické ženy*, Prostor, Praha 2006
- STEHLÍK, Eduard: *Lidice – Příběh české vsi*, V Ráji, Praha 2004
- STEHLÍK, Eduard: *Lidická vzpomínání*, Praha 2007
- SONTAG, Susan: *Das Leiden anderer betrachten*, Carl Hanser Verlag, München 2003
- ŠTĚPÁNKOVÁ, Pavla: *Společnost pro obnovu Lidic*, MU Brno, Brno 2006
- THOMAS, William: *The Polish Peasant in Europe and America (1918–1920)*, University of Chicago Press, 1920
- VANĚK, Miroslav.: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, ÚSD AV ČR, Praha 2004
- VANĚK, M.-Mücke P.-Pelikánová H.: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*, Ústav soudobých dějin, Praha 2007
- VEVERKA, Přemysl: *Jak se chodí do Lidic*, VEGA-L, Nymburk 2008
- VEVERKA, Přemysl: *Poutníkův lidický průvodce*, VEGA-L, Nymburk 2009
- WELZER, H. - MOLLEROVÁ, S. – TSCHUGGNALLOVÁ, K.: *Můj děda nebyl nácek – nacismus a holocaust v rodinné paměti*, Argo, Praha 2010

Internetové zdroje

<http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/010schuz/s010001.htm>

http://www.rozhlas.cz/wwii/valkacd/_zprava/167582

<http://www.jewishgen.org/jri-pl/jriplweb.htm>,

www.lidice-memorial.cz

www.lidice.cz

www.obec-lidice.cz

<http://www.doma-je-doma.cz/cs/lidicka-alej>,

<http://www.youtube.com/watch?v=VZsV6Y1oGfM>

http://en.wikipedia.org/wiki/Barnett_Stross

<http://www.nedasov.cz/cestne-obcanstvi/>

<http://www.imdb.com/title/tt0035536/awards>

http://en.wikipedia.org/wiki/Hangmen_Also_Die!

<http://www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/Benes4hdf.htm>.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Marie_Uchytlov%C3%A1,

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-191-197.pdf>

http://en.wikipedia.org/wiki/Jorge_Sempr%C3%BAn

<http://icom.museum/what-we-do/professional-standards/code-of-ethics/1-museums-preserve-interpret-and-promote-the-natural-and-cultural-inheritance-of-humanity.html#sommairecontent>,

Archivní prameny

Státní okresní archiv Kladno, Fond Společnost pro obnovu Lidic 1946 – 1959 (1960).

Národní archiv v Londýně.

Městský archiv ve Stoke on Trent.

Dobový tisk

Rudé právo

Sential

The Times

ČTK

Orální prameny - rozhovory s narátory

Rozhovor vedený s A. D. dne 28. 3. 2009.

Rozhovor vedený s M. Š. dne 5. 3. 2010.

Rozhovor vedený s P. H. dne 22. 11. 2009.

Rozhovor vedený s V. S. dne 8. 11. 2009.

Rozhovor vedený s V. D. dne 26. 3. 2010.

Rozhovor vedený s V. Z. dne 16. 1. 2010.

Rozhovor vedený s S. C. dne 6. 5. 2009.

Rozhovor vedený s D. S. dne 4. 5. 2009.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Fotografie z povodně v Lidicích.
- Příloha č. 2: Záběr z filmu „Hangman also Die“ – Reinhard Heydrich střílí lidického faráře.
- Příloha č. 3: Vybrané odpovědi z rozhovorů se ženami jménem Lidice.
- Příloha č. 4: Projev Barnetta Strosse v Lidicích u příležitosti 20. výročí od vyhlazení obce.
- Příloha č. 5: Fotografie obrazů Jacoba Kramera a Ruskina Speara – podobizny Barnetta Strosse, které jsou součástí Lidické sbírky.
- Příloha č. 6: Členové Společnosti pro obnovu Lidic, zvoleni v roce 1946.
- Příloha č. 7: Prohlášení Společnosti pro obnovu Lidic k emigraci Josefa Horáka.
- Příloha č. 8: Návrh vládního usnesení o zrušení Společnosti pro obnovu Lidic.
- Příloha č. 9: Fotografie lidických žen při práci na výstavbě obce, 1947.
- Příloha č. 10: Osobní vyznání Bohumila Prokúčka k výtvarnému řešení expozice v lidickém muzeu.
- Příloha č. 11: Osobní vyznání Pavla Štingla k řešení expozice v lidickém muzeu.
- Příloha č. 12: Fotografie z pietní vzpomínky z roku 1946.